

HIND 3,75 €

NR 4/2020

ISSN 1406-8826

Sotsiaaltöö

SOTSIAALTÖÖ JA SOTSIAALPOLIITIKA ERIALAAJAKIRI

Konfliktivahendus, taastav
nõupidamine ja vabatahtlike töö

Ohvrile ja kogukonnale
põhjustatud kahju heastamine

Miks sobib taastav õigus noortele?

Kevadise koroonakriisi
õppetunnid Saaremaalt

Praktika ja teooria seosed
sotsiaaltöös

Ajakiri Sotsiaaltöö aitab kaasa sotsiaalvaldkonna töötajate professionaalsele arengule ja silmaringi laiendamisele. Tervise Arengu Instituudi ja Sotsiaalministeeriumi väljaantavast ajakirjast saab lugeda uurimistulemusi ja teoreetilisi ülevaateid sotsiaaltööst ning sotsiaalpoliitikast; kogemuslikke, nõuandvaid ja informatiivseid artikleid, mis on toeks kõigile, kes puutuvad kokku sotsiaaltöoga.

Sotsiaaltöö paberajakiri ilmub neli korda aastas: veebruaris, mais, septembris ja detsembris. Tiraaž 1000 eksemplari. Ilmub 1997. aastast.

Loe artikleid veebis!

Artikleid saab lugeda veebis Sotsiaaltöö lehel www.tai.ee/sotsiaaltöö.

Liitu uudiskirjaga!

Telli tasuta e-uudiskiri, mis sisaldab ajakirja ja valdkonna olulisemaid uudised, värsked ülevaateid, veebiartikleid ja sündmusi. Uudiskirjaga liitumiseks täida vorm ajakirja veebilehel www.tai.ee/sotsiaaltöö.

Telli ajakiri!

Tellimuse saab vormistada veebilehel www.tai.ee/sotsiaaltöö

Üksiknumbreid saab tellida toimetusest ja osta raamatukauplusest Krisostomus (Raekoja plats 11, Tartu).

Toimetuse kolleegium

Zsolt Bugarszki, Hans van Ewijk, Mailiis Kaljula, Riina Kiik, Eike Käsi, Eve Liblik, Valter Parve, Riho Rahuoja, Marju Selg, Hede Sinisaar, Judit Strömpl, Piret Tamme, Häli Tarum, Karmen Toros, Taimi Tulva.

Toimetus

Vastutav toimetaja: Regina Lind

Toimetaja: Meelike Tammemägi

Kaastoimetajad: Signe Väljataga, Meeli Müüripeal

Kontakt: Tervise Arengu Instituut, Hiiu 42, 11619 Tallinn

Tel 659 3931, e-post ajakiri@tai.ee

Trükk: Trükiteenused OÜ

SISUKORD

Eessõna

Raivo Aeg	2
-----------------	---

Persoon

Eva Üprus: tugiisiku töö mõte on inimesi inspireerida	
Hille Tarto	3

Taastav õigus

Õigusemõistmise kaks paradigmat ja sotsiaaltöö väärtused	
Judit Strömpl	9

Miks sobib taastav õigus noortele?	
Laidi Surva	14

Konfliktivahendus, taastav nõupidamine ja vabatahtlike töö	
Annegrete Johanson	19

Personaalne peegeldus taastava õiguse võimalustele kinnipidamisasutustes	
Jaanus Kangur	25
Kommentaar: Stanislav Solodov	30

Taastav õigus ja lähisuhtevägivald	
Ian D. Marder, Callie Zinsmeyer	31

Kas taastavale õigusele on kohta, kui seksuaalne kuritarvitamine toimub perekonnas?	
Marie Keenan	39

Taastav õigus ja COVID-19	
Ian D. Marder, Meredith Rossner	47

Kogemus

Sotsiaalvaldkonna võimalused ja arengud koroonakriisi kevadel	
Helle Kahm	54

Hea praktika

Taastavast õigusest praktikult praktikutele	
Krista Klaus	61

Sotsiaaltöö korraldus

Ennetustöö korraldus uuenenud tervise- ja heaoluprofiili abil	
Barbara Haage, Epp Kerge	65

Analüüs

Ennetava sekkumise mõjuanalüüsi võimalusi SPIN-programmi näitel	
Jaan Aps, Johanna Salu, Erkki Kubber	70

Sotsiaaltöö kui elukutse

Praktika ja teooria seosed sotsiaaltöös	
Malcolm Payne	75

Metoodika

Eetika köielkõnd sotsiaalteadustes	
Kadi Lubi	84

Sotsiaaltöö ajalugu

Jane Addams ja sotsiaalne <i>settlement</i>	
Marju Selg	90

EESSÕNA

Taastav õigus keskendub kahju heastamisele

Taastav õigus tundub moesõnana. Või lausa uhiuue õigusharuna. Tunneme ju kõik ikka karistusõigust ja karistusseadustikku. Aga nagu uued asjad sageli, nii on ka taastav õigus tegelikult hästi ära unustatud vana viis reageerida õigusrikkumisele. Kriminaalasjades kasutatakse taastav õigus on tuhandeid aastaid vana ja see oli tuntud juba Rooma õiguses.

Taastava õiguse peaesmärk pole süüdlase karistamine, vaid ennekõike asjaosaliste lepitamine ja kuriteoga tekitatud kahju heastamine. Möödunud kuul kiideti riigikogus heaks kriminaalpoliitika põhialused kuni aastani 2030. Taastava õiguse igivana põhimõtte jõudis ka sinna: üheks eesmärgiks võeti muuta kriminaalmenetlus mitte ainult kiiremaks ja tõhusamaks, vaid ka inimkeskemaks ja ohvrisõbralikumaks.

Kuidas seda saavutada? Kui karistusõiguses on oluline süüdlase karistamine, siis taastav õigus rõhutab vajadust reageerida kuritegelikule käitumisele kahju heastamise teel. See tõstab tähelepanu keskmesse kannatanu, sest heastamisel tuleb võtta arvesse kannatanu soove, tema üleelamisi ja tema isikut üldiselt. Kuid mitte ainult. Eesmärk saavutatakse kõige edukamalt koostöös, mis hõlmab kõiki asjaosalisi.

Taastava õiguse siht on taastada tasakaal, mis sai kuriteo tõttu rikutud. Selleks tuleb kaasata kõik peamised osalised – kannatanu, õigusrikkuja ning mõjutada saanud kogukonnaliikmed –, et jõuda ühiselt otsuseni, kuidas heastada kuriteoga tekitatud kahju parimal viisil. Õigusrikkumisele tuleb läheneda viisil, mis võimaldaks õigusvastase teo toimepanijal mõista oma teo mõju ning heastada tekkinud kahju. Tähelepanu on seejuures kannatanu turvatunde ja rikutud suhete taastamisel ning vähem sellel, millise karistuse peaks kurjategija saama. Küsimus pole selles, kes on süüdi ja kuidas teda karistada, vaid milline kahju on tekkinud ja kuidas seda heastada. Selline lähenemine kaasab turvalise keskkonna loomisse kõik asjaosalised, annab kõigile vastutuse ja kohustused.

Taastavas õiguses kasutatakse erisuguseid meetmeid, kuid Eestis on seni õiguslikult reguleeritud neist vaid üks – lepitusmenetlus. Seda on meil kasutatud peamiselt perevägivalda korral, kuid teistes Euroopa Liidu riikides kasutatakse lepitusmenetlust sageli ka alaealiste kurjategijate ja varavastaste kuritegude puhul.

Tähtis on siiski see, et me mõistaksime: taastav õigus pole mingi imerohi ega võluvits, vaid sellest on kõige enam abi siis, kui me kasutame seda kõige üldisemas ja laiemas mõttes, kaasates kõiki osalisi ja rakendades kõiki vajalikke abinõusid. Kui vaja, siis vangistust; kui kohane, siis muid karistusi; kui lubatud, siis lepitust. Õiged on kõik vahendid, mis vähendavad kuritegevust.

Raivo Aeg
justiitsminister

Hille Tarto
ajakirjanik

Eva Üprus: tugiisiku töö mõte on inimesi inspireerida

Eva Üprus (33) töötab vanglast vabanenute tugiisikuna. Ta julgustab kolleege hoidma oma süda, meel ja uks avatuna, sest kunagi ei tea, kelle elu võib seeläbi muutuda. Enda oma ju muutub siis ka alati.

Arukas, siiras ja võluv noor naine jõuab olla ka Balti Kriminaalpreventsiooni Instituudi juhatuse liige, tugiisikuteenuse juht, psühholoog majutusteenusel ja kogukonnakeskuse juhataja. Taastav õigus on talle väga südamelähedale teema.

Millisest tööst sa lapsepõlves unistasid?

Tahtsin saada politseinikuks ja hiljem stjuardessiks. Mäletan, et tegin politseiniku ametist unistades lausa trenni, jooksin ja hüppasin hüppenööri ümber platsi. Siis tuli soov maailmas ringi rännata, stjuardessitöö lubanuks seda teha ja päikest nautida. Ega ma siis mõelnud, et lennusaatjad puutuvad kokku ka pingeliste olukordade ja keerukate inimestega. Ilmselt oleks see teadmine innustanud mind veel enamgi.

Kus ja mida oled õppinud?

Pärast keskkooli lõppu läksin Tartusse. Olen alati arvanud, et Tartu Ülikool on

Foto: erakogu

gümnaasiumi loomulik jätk. Astusin sotsiaaltöö erialale, kus õppisin veidi alla aasta. Töökoht armsas Zavoodi pubis tundus siis olulisem. Mu pere on aga alati väärtustanud ülikooliharidust, minagi ei jäänud põhikohaga baaridaamiks.

Ma ei tee tööd, ma elan seda elu, kus mu teele satuvad inimesed ja neil on soove ning vajadusi, mida nad vahel paremini ja vahel veidi kehvemini väljendavad.

Tallinna ülikoolis avati kultuuriteooria eriala, astusin sinna. Lõpetamiseks nihkusin juba vanglatööle lähemale – kirjutasin lõputöö naisvangide subkultuurist Eestis ja samal ajal alustasin õpinguid Tartu Ülikoolis psühholoogia erialal. Soovisin uurida vaimse tervise teemasid vangistuses. Mullu ilmunud kinnipeetavate vaimse tervise uuringut tehes kogusin andmeid ka oma magistritöö tarbeks. Püüan väga jõuda selle kirjutamiseni, kuigi uued tööd on juba silmapiiril. Eks ma selline igavene üliõpilane olen.

Millal ja miks hakkasid tegelema vanglamaailmaga?

Vanglamaailma ma ilmselt juba sündisin. Mu vanemad Avo ja Fea Üprus on kogu minu teadliku eluja tegelenud kas kinnipeetavate, kuriteoohvrite, tänavalaste või vabanenutega, seetõttu on minu jaoks olnud alati loomulik näha ka elu pahupoolt. Mäletan hästi Männiku maja (Sotsiaalse Rehabilitatsiooni Keskus vanglast vabane nud meestele), kus ootas koolilapsena, et ema lõpetaks tööpäeva ohvriabis (MTÜ Ohvriabi – toim) ja isa teeks pausi oma igavestikestvate vestluste vahele.

Ma ei mäleta hirmutunnet või suurt kutsumust käia sama rada. Küllap kasvasin

selles vaimus, et inimene on inimene ja nii ma oma praegusesse rolli jõudsin.

Alustasin vanglatööd 2010. aastal. Läksin vabatahtlikuks Tartu Vanglasse ja mu esimene külastatav oli Milan Martić, sõjaku ritegude eest süüdi mõistetud endine Serbia Krajina president.

Kuritegu ja karistus. Kuidas oled selle teema läbi mõelnud ja seda tunnetanud? Kui inimene on süüdi raskes kuriteos, siis peab ta ju saama karmi karistuse.

Mulle meeldib mõte, et inimene ei ole halb, tegu on halb. Neid on vanglakontekstis väga loomulik kokku panna, aga ma tunnen, et seda tehes langeme kergesti kättemaksulõksu. Kui keegi on toime pannud kuriteo, siis ma ei tea, kui oluline on, et ta karistuse saab, olulisem on tegelikult ju see, et ta võtaks vastutuse. Ja selle eelduseks on, et ta saab aru, mida on teinud, miks see on vale ning millised oleksid olnud alternatiivid. Vanglas inimeste lugusid kuulates mõtlen tihti, et need esimesed asjad on neil teada, aga just viimasega jäädakse hätta. Ja see on just valikute puudumise tunne, mis halvab ja paneb käituma ennast ja teisi kahjustavalt.

Viimastel aastakümnetel on maailmas kasutusele võetud põlisrahvaste ammune konfliktide lahendamise oskus – taastav õigus. Kuidas see asjaosaliste jaoks toimib?

Taastav õigus tähendab sellist ellusuhtumist, mis võimaldab näha inimest kui väärtuslikku ühiskonna osa. Vastutuse võtmine on taastava õiguse praktikate juures väga oluline komponent. See eeldab julgust vaadata silma oma teole, vahel ka ohvrile, aga kõige enam iseendale. See võib olla raske, aga kindlasti väga tervendav kogemus kõigi osaliste jaoks.

Kujutlegem inimesi kui helmeid kae lakees. Konflikt on miski, mis põhjustab

keti katkemise. Siis on meil valida, kas see toimepanija kui „nõrgim lüli” teistest eraldada ja kee minema visata või püüda otsi kokku sõlmida. Sõlmimisoskus ongi taastava õiguse suurim väärtus. See ei tähenda teo toimepanija õigustamist ega kannatanu uut ohvristamist toimunud lõputult arutades, vaid üheskoos leitakse lahendused ja edasi minnakse tugevamatenä. Oluline on anda inimestele konflikt tagasi. Seda loomulikult kontrollitud ja turvalises keskkonnas, asjaomase väljaõppe saanud toetajate suunamisel ning kõigi asjaosaliste vabatahtliku tegevusena.

Kuidas suhtuvad taastavas õigusse ohvrid?

Algselt on taastav õigus olnud just ohvri-keskne. Kaasatakse mõlemad osalised ja seetõttu võib jääda mulje, nagu oleks rõhk teo toimepanijate elu kergendamisel. Nii see kindlasti ei ole. Võtame lihtsa näite. Oletame, et noored lõhuvad palli tagudes ära naabri akna. Nüüd on neil valida : a) joosta minema ja eitada talve tulekuni igasugust seost pallimängudega; b) jääda vahele, lasta vanematel aken kinni maksta ja võtta vastu koduarest; c) minna ise naabri juurde, rääkida lugu ära ja küsida, kuidas nad saaksid teo heastada.

Esimised kaks on ebamugavad, aga tehtavad, kuid viimane nõuab päriselt vastutuse võtmist. See tähendab teo tunnistamist ja lahenduste leidmist, kannatanu kaasamist ja omapoolset panustamist.

Koduarest mõjub enamasti ajutise lahendusena ning ilmselt naasevad pallimängijad sealt trotslikena ja võib-olla tundes, et neile on liigagi tehtud. Selliseid põgenejaid näen vanglas pidevalt, lõpuks jäädakse millegagi nagoonii vahele. Pidevalt seljataha vaadates jääb ka kael kangeks.

Statistika näitab muuhulgas, et taastava õiguse protsessis osalenud kannatanute

Tugiisiku tööpäev

Eva Üprus kirjeldab oma tihedamat tööpäeva, kui ta toetas ühte noormeest tema esimesel päeval pärast vanglast vabanemist.

„Läksin noormehele hommikul kell 10 Tartu vanglasse vastu. Sealt sõitsime bussiga kesklinna, et panna kõik ta sada asja bussijaama pakihoidu.

Suundusime töötukassasse, kus ta võeti töötuna arvele. Seejärel liikusime sotsiaalkindlustusametisse, kus leppisime järgmiseks korraks kokku vastuvõtuoja spetsialisti juurde. Vahepeal jalutasime linnas ja sõime saiakesi ning oligi aeg minna Annelinna, kus vaatasime korterit, mida ta oli valmis üürima.

Tema oli üks vähestest, kes meie teenusele tulles oli rahaliselt niivõrd kindlustatud, et sai korraga välja käia kolmekordse üürisumma. Paar tundi hiljem sain aga meili, kus korteriomanik ütles, et oli Internetist noormehe nime leidnud ega soovi korterit talle siiski üürile anda. Selliseid lugusid on paraku palju, sest stigma on tugev.

Mäletan, et jõudsin koju umbes kell seitse õhtul, enne seda viisin noormehe Lubja tänava varjupaika. Tagasi vaadates ei olnud see ilmselt kõige mõistlikum ajaplaneerimine, aga saime kõik vajaliku tehtud.

Julgustan siiski looma paremaid plaane – tegevusi tuleks jaotada esimestele päevadele nii, et iga päev oleks midagi teha, sest tegevuseta aeg on vabanenute jaoks väga suur ohukoht.”

rahulolu on kõrge ja seda just raskete kuritegude korral. Kui anname kannatanule võimaluse öelda, mida ta tunneb; lubame tal küsida, mida ta soovib, ja laseme tal teo toimepanijale soovi korral ehk ka silma vaadata, siis me anname talle tagasi selle, mis ta teo tõttu kaotas – osakese temast,

mis on maetud hirmu ning teadmatuse alla. Loomulikult annab see tulemusi vaid turvalises keskkonnas, professionaalselt elluviiduna. Selle protsessi aluseks on koostöö, informeeritus ja läbipaistvus.

Peame olema tänulikud ka siis, kui saame sõnumi, et kõik ei ole nii hästi, sest kontakt on loodud ja selle pinnalt on võimalik hakata uuesti liikuma.

Kellega tugisik veel koostööd teeb?

Heade tulemuste saavutamiseks peab kindlasti tegema koostööd kõigi toetavate organisatsioonidega. Peamine suhtluspartner on töötukassa, kuhu püüame suunata kõik vabanenud, kas või selleks, et neil oleks ravikindlustus. Loomulikult ka kohalikud omavalitsused ja sotsiaalkindlustusamet. Sihtrühm on keerukas, seetõttu tekib pisi-asjade tõttu konflikte väga sageli. Inimesel tekib näiteks trots, kui ta unustab dokumendi kaasa võtta ega saa seetõttu näiteks teenust, järgmisel korral ei ilmu ta enam kohtumisele vms. Tugisik saab anda eelinfot, et asutuses juba osatakse arvestada, mis taustaga inimene tuleb, ja suhtuda temasse sobivalt. Vahel on eelhäälestus ülioluline.

Kes hakkavad tugisikuteks ja kas neid on piisavalt?

Tugisikute taust on erisugune. Paljudel on seljataga isiklik vanglakogemus või on keegi lähedane süsteemist läbi käinud, aga on ka neid, kes lihtsalt tahavad midagi ära teha. Paljudel on sotsiaaltöö taust, mitmed on koolitusele tulles juba vanglatööd proovinud.

Kindlasti ei ole tugisikuid piisavalt, eduelamust on sellest tööst raske saada. Oleme tänulikud kõigile, kes on praegu

Kes on vangla tugisik ja kuidas see teenus toimib?

Tugisik on vanglast vabanejale nagu langevari hüppel tundmatusse. See on tiibvari, mitte kuppel, mis läheb sinna, kuhu tuul viib. Tugisiku ja vabaneja vahel peab olema hea koostöö, kus vabaneja annab suuna, mida soovib, ja tugisik aitab vajaduse korral jälgida tuulelippu. Koostöö aluseks on usaldussuhe. Selle loomine algab ideaalis kuus kuud enne vabanemist. Selle aja jooksul kohtub tugisik vabanejaga korduvalt, üheskoos tehakse vabaneja vajadustest lähtuv realistlik vabanemispalaan. Vabanemispäeval kohtutakse vanglavärvavas ja hakatakse seda plaani täitma. Iga inimese plaan erineb, üks vajab tuge ametiasutustes, teine suhete taastamisel lähedastega, kolmas võlgade tasumisel. Üldiselt on probleemiks ikka kõik mainitu ja palju muudki. Elukoha puudumist aitab mõneti kompenseerida majutusteenus, mida pakuvad õnneks mitmed organisatsioonid.

meie ridades, ning igal aastal koolitame juurde ka uusi inimesi.

Milles näed oma töö eesmärke?

Tunnen väga tihti, et tugisikul tuleb ka lihtsalt olla olemas. Näidata, et on võimalik kokkulepetest kinni pidada, suhtuda lugupidavalt ja leida alternatiivseid lahendusi. On inimesi, kes ei ole kunagi sellise eluga kokku puutunud.

Ma muutun väga ebalevaks, kui küsitakse, et mis tööd ma teen. Ma ei tee tööd, ma elan seda elu, kus mu teele satuvad inimesed ja neil on soove ning vajadusi, mida nad vahel paremini ja vahel veidi kehvemini väljendavad. Eks suur privileeg on olnud ka see, et olen saanud alati valida, mida teen, luua

ise oma tegevustele sisu. Ametlikult olen vanglast vabanenute tugisikuteenuse juht, mitteametlikult hoian kätt ja hinge ning püüan leida maski alt üles inimese.

Kuivõrd meie seadused ja õigussüsteem toetavad sinu tegevust ja ideid?

Praegu on nii Põhja-Eestis tegutseva Balti Kriminaalpreventsiooni Instituudi kui ka Tartumaal tegutseva Johannes Mikhelsoni Keskuse pakutav tugisikuteenus ning ka mitmed majutuskeskused üle Eesti koostööleppes justiitsministeeriumiga, seda kuni aastani 2022. Loodame, et seejärel saame minna Euroopa rahastuselt üle riiklikule, koostöövalmidus on olemas.

Suureks töövõiduks on eluaegseid kinnipeetavaid puudutav seadusmuudatus, mille eest Avo Üprus on võidelnud väga pikalt. Eluaegsetel on nüüd võimalik vabandada ennetähtaegselt 25 vangistusaasta järel (eelneva 30 asemel) ning liikuda edasi avavanglasse pärast 23. vangla-aastat. Need numbrid on muu Euroopaga võrreldes ikka veel kõrged (nt Soomes saab ennetähtaegset vabastamist hakata taotlema pärast 12 vangla-aastat). Vanglasüsteemi muutmine on keerukas ülesanne, aga ma tunnen, et midagi juba liigub.

Millega tegeleb Balti Kriminaalpreventsiooni ja Sotsiaalse Rehabilitatsiooni Instituut?

Kõige laiemas mõttes taastavast õigusest kantud mõtteviisi levitamise ja sotsiaalse rehabilitatsiooni teenuste väljatöötamise ning pakkumisega kooskõlas sihtrühmade vajadustega. Meie töös on olulisel kohal endised ja praegused kinnipeetavad, nende lähedased, aga ka võimalikud tulevased õigusrikkujad, st noored, kes kuuluvad riskirühmadesse. Püüame otsesele tööle lisaks olla nõu ja jõuga abiks teadmiste levitamisel

Foto: Krista Palm

koolituste ja uute praktikate ellukutsumise kaudu.

Kuidas astub endine vang praegu tavaellu ja mismoodi see võiks olla?

Inimene astub vanglavärvast sageli tagasi sellesse hetke, mil ta värvast sisenen. On tunda, kui napp on seos vanglaelu ja välise elu vahel. Paberil teatakse hästi, mida teha, et mitte tagasi sattuda, praktikas on see teadmine aga väga nõrk. Räägime, et vangla peaks maksimaalselt sarnanema tavaeluga, et tagada oskuste säilimine ja toimetulek vabaduses, praegu on erinevusi palju. Mulle

meeldiks, kui inimene ei tiksuks kinnipidamisasutuses lihtsalt oma aega ära, vaid tõesti valmistuks kogu karistusaja vältel vabadusse naasmiseks. Tihti on selleks vaja suunamist ja tuge.

Ma väga usun, et kui jõuame ühiskonnana kogukonna tasemele, st hakkame teineteist päriselt märkama ja nägema ning mitte ainult selleks, et võidelda toiduvarude jm baasvajaduste rahuldamise pärast, vaid selleks, et küsida, kuidas sul päriselt läheb. Oleme üsna lähedal sellele, et saame hakata betooni pealt kokku hoidma ja panustada pehmematesse strateegiatesse. Lahendus ei seisne mitte müüride kõrgemaks ehitamises, vaid toetavate suhete loomises, lubamises ja toetamises.

Millised on saavutused ja mille üle oled selles töös südamest rõõmustanud?

Oleme omavahel arutanud, et pikendame kahe karistuse vahele jäävat aega ja paraku on see paljudel juhtudel ka tõsi. Räägime ju inimestest, kelle taasühiskonnastamine on tihti välistatud, sest nad ei ole meie ühiskonda ehk kuulunudki. Kui saame hea kontakti, siis on kõik võimalik, aga eelduseks on siiski ka kõva tahe. Viimasel ajal tunnen väga, et ei ole võimalik õpetada, saab treenida või inspireerida, ma ise eelistan ja soovin teha viimast.

Oleme rõõmsad, kui pärast pikka vaikust saadab mõni pikaajaline „kaaslane” sõnumi, et kõik on korras. Peame olema ka tänulikud, kui mõnikord seisab sõnumis, et kõik ei ole

nii hästi, sest kontakt on loodud ja selle pinnalt on võimalik hakata uuesti liikuma.

Millised huvialad sind köidavad?

Naudin väga akrojoogat, harrastan seda hooti väga aktiivselt. Kodus armastan lugeda, tantsida. Palju aega kulub mu vanaema Anne Schotteri elutööna sündinud Koidu keskuses Tartus. Proovin muuta seda praegustele vajadustele vastavaks nii hästi kui suudan. Pakume päevakeskuse ja lapsehoiuteenust, meil on huviringid ja vabaajategevused, tee- ja muusikaõhtud. Kogukonnakeskuse moodi mõnus teine kodu kõigile, kes soovivad.

Südamed on meil kõigil sarnased ja kui keegi kas või hetkeks enda südant näitab, valgustab see kogu maailma.

Mulle tundub, et mu elu ongi mu suurim loomingu ja kuigi töö täidab sellest suure osa, siis ma ei tunne, et mul oleks millestki puudu.

Mis sulle jõudu ja usku annab? Kes on sinu tugiisikud, mõttekaaslased?

Mulle annavad jõudu ja usku ikka inimesed, väikesed imed suures maailmas. Vahel mõtlevad nad minuga ühtmoodi, vahel sootuks erinevalt, aga usun, et südamed on meil kõigil sarnased ja kui keegi kas või hetkeks enda südant näitab, valgustab see kogu maailma.

Judit Strömpl, Ph.D.
Tartu Ülikool

Õigusemõistmise kaks paradigmata ja sotsiaaltöö väärtused

Taastava õiguse väärtused, nagu sotsiaaltöö omadki, on suunatud solidaarse ühiskonna arendamisele, inimsuhete parandamisele, inimeste lõimumisele ja kogukondade tervendamisele.

Artikkel käsitleb taastava õiguse teoreetilisi aluseid ja põhimõtteid ning võrdleb seda traditsioonilise, karistusel põhineva kriminaalõigusega.

Kriminaalpoliitika peamine jõupingutus on suunatud õigusrikkumiste ärahoidmisele ja vähendamisele; õigusrikkude rehabiliteerimisele, st korduskuritegude vältimisele ja elanikkonna üldise turvalisuse kindlustamisele.

Kuritegu ja karistus

Inimkonna ajaloo jooksul on kuritegevuse ennetamiseks, kurjategijate parandamiseks ja retsidiivsuse ärahoidmiseks kasutatud erisuguseid meetmeid. Karm karistus ja avalikud hukkamised pidid suurendama elanikkonna hirmutunnet kuritegevuse ees ning rahuldama õiglustunnet ja kättemaksuhimu

kurjategija suhtes. Selline skeem tundub lihtne ja loogiline, ja sellesse usuvad ka tänapäeva kriminaalpoliitika kujundajad, kuid paraku ei tööta see kuigi hästi.

Tõendite kohaselt ei ole kuritegevus ning kaugeltki mitte retsidiivsus sugugi väiksem riikides, kus on ranged karistused, nt pikaajaline vanglakaristus. Miks ei õnnestu kuritegevust ennetada elanikkonna hirmutamise kaudu? Miks jooksevad liiva pidevad vanglareformid? Miks ei tööta ka paljud alternatiivsed karistusviisid, nt kriminaalhooldus, üldkasulik töö, elektrooniline valve jms?

Võib-olla on õigus Durkheimil (1895), kelle õpetuse järgi on kuritegevusel ühiskonna arengus positiivne funktsioon. Nimelt väidab ta, et kuritegevus üldiselt arendab ühiskonna solidaarsust ja moraali

selle kaudu, et elanikkonna seadusekuulekas osa vastandub õigusrikkujatele; seadusekuulekas inimene ei taha olla kurjategija moodi ja püüab vältida kõiki neid märke, mis võiksid teha ta õigusrikkuja sarnaseks.

Kurjategijate karistamises ja tõrjumises peegeldub ühiskonna hukkamõistev suhtumine õigusrikkujasse, mis on Durkheimi teooria kohaselt vajalik ühiskonna moraali ja eetika arenemiseks ning solidaarsustunne tugevdamiseks. Miski ei ühenda inimesi paremini kui ühine vaenlane – sel juhul õigusrikkuja.

Samas sai Durkheim sotsioloogina aru, et ka kurjategija on ühiskonna liige ega kao kuhugi. Kõik need meetmed, mis on suunatud kurjategija „parandamisele”, mõjutavad eelkõige ühiskonna seadusekuulekat osa; kurjategija aga täidab ühiskonna tellimust, kogedes samal ajal ühiskonna pahameelt ja karistuse kaudu talle tekitatud piina (vt Christie 1981).

Karistuspoliitika ajalugu tõdeb, et karmid karistused, sh pikk vanglakaristus, ei vähenda kuritegevust ega retsidiivsust, pigem vastupidi. Durkheimil on osaliselt õigus, kuid kas võime nõustuda, et see on ainuõige vastus kuritegevusele? Ilmselt mitte. Juba mõnda aega üritavad kriminaalpoliitika kujundajad arendada alternatiivseid meetmeid kuritegevusele reageerimiseks. Üks alternatiiv on taastav õigus.

Taastav õigus kui alternatiivne vastus kuritegevusele

Krista Klausi selle numbri artiklis (lk 61) on viide Nils Christie artiklile, mida ma soovin veidi täiendada. Tuntud Norra kriminoloog Nils Christie ütles 31. märtsil 1976 Sheffieldi ülikooli kriminoloogiauuringu keskuse avamiskõnes välja mõtte, mis tähistab paradigmapuutust kriminaalõiguse arengus. Kõnes ja aasta hiljem ilmunud

lühikeses artiklis (Christie 1977) pööras Christie tähelepanu professionaliseerumise soovimatule mõjule: selle käigus kaotavad spetsialistid ametijuhendeid ja seadusähte järgides oma inimlikkuse ja paindlikkuse, mida on ometi vaja, et mõista elulisi ja ainulaadseid olukordi.

Õigusrikkuja ise on ühiskonna liige ning tema tegevust mõjutavad ta enda kogemused, seetõttu võtab ühiskond ka vastutuse õigusrikkuja käekäigu eest.

Christie kritiseerib riiklikku sekkumist inimeste vahelistesse konfliktidesse, sest sel juhul muutub konflikt omandiks, mille riik on tema sõnul inimestelt kaaperdanud. Inimesed jäetakse ilma oskustest lahendada oma probleeme ise ja see kahjustab kogukondi ning inimsuhteid. Konfliktid on inimsuhte loomulik osa, millega käib kaasa ka oskus neid lahendada. Kui inimesed saavad lahendada oma konflikte ise, tugevdab see suhteid ja kogukondi. Aga kui riik võtab konfliktide lahendamise enda kätte ning delegerib selle professionaalsetele juristidele, on tagajärjeks see, et inimesed kaotavad võime ja oskuse oma suhteid reguleerida. Alternatiivina traditsioonilisele kriminaalõigusele pakub ta taastavat õigust.

Christie juhib tähelepanu sellistele olulistele taastava õiguse asjaoludele nagu ohvri, toimepanija ja tunnistajate emotsionaalne seotus konfliktiga, mida pole prokuröri, kohtunikul ega advokaadil. Nad käituvad oma ameti ja eriala juhiste järgi, pigem ratsionaalselt kui emotsionaalselt. Riikliku süüdistaja (prokuröri) esitatud süüdistus avaldab süüdistatavale kordades vähem mõju, võrreldes kannatanu suust kõlava

süüdistusega, kellel on ka süüdistatava silmis õigus olla vihane.

Tõsi, liiga suur emotsionaalne seotus konfliktiga võib takistada konflikti lahendamist. Just sel põhjusel tekib omakohus – see oligi kunagi vendeta tekkimise põhjus. Seetõttu mängib taastava õiguse praktikas olulist rolli kolmas osaline – erapooletu isik, kel on head vahendamisoskused ja kes on kogukonna liige, st kannab kogukonna väärtusi. Kunagi täitsid seda rolli kogukonnas austatud isikud, kogukonnavanemad, nüüd aga spetsiaalse ettevalmistusega vabatahtlikud vahendajad. Vahendaja peamine ülesanne on luua turvaline õhkkond, kus kannatanu, süüdistatav ja vajaduse korral ka teised teoga seotud inimesed kohtuvad ja lahendavad konflikti üheskoos.

Peamine jõupingutus ei ole suunatud juhtunu põhjuste väljaselgitamisele, vaid tekitatud kahju heastamisele, eesmärgiks taastada konfliktieelne olukord. Siit ka nimetus.

Taastava õiguse rõhuasetused

Taastava õiguse „vanaisaks” nimetatud Howard Zehr (2002) on seda defineerinud kui protsessi, millesse kaasatakse võimaluse korral kõik need inimesed, kes on seotud toime pandud teoga.

Taastav õigus põhineb järgmistel alusmõistetel: 1) kahju (ingl *harm*) – siin on mõeldud kahjustatud asjaosalist, kelleks võib olla üks või mitu inimest, aga ka laiem kogukond ning õigusrikkuja ise. Kõik inimesed kannatavad kuritegevuse tagajärjel, sest see kahjustab nende turvatunnet, tekitab pingeid ja rikub suhteid; 2) kohustus (ingl *obligation*) – mida peab tegema õigusrikkuja, aga ka kogukond või ühiskond laiemalt, et taastada ühiskonnas usaldus ja solidaarsus; 3) osalemine/kaasatus (ingl *engagement*) – kõigi legitiimsete huviliste

Taastava õiguse eesmärgid

- hoolitseda kõigi, ent ennekõike enim kahjustatud asjaosaliste vajaduste eest;
- võimaldada süüdistataval võtta vastutus oma tegude eest ning heastada tekitatud kahju endale, ohvrile ja kogukonnale;
- tervendada kahjustatud osalisi ja kogukonda ning ühiskonda tervikuna;
- vähendada kuriteo kordumise tõenäosust;
- arendada turvalist kogukonda ning üldist rahu (Zehr 2002).

aktiivne osalemine kahju heastamises (ohvrid, õigusrikkujad, kogukonnaliikmed).

Sellest lähtuvalt sõnastab Zehr (2002) taastava õiguse eesmärgid (vt infokasti).

Zehr (2013; vt ka Zehr ja Gohar 2003) ei vastanda niivõrd taastavat õigust karistavale õigusele, kuivõrd rõhutab, et eesmärk on keskenduda suhete taastamisele ja kogukonna tervendamisele. Kui suhete taastamiseks on vaja õigusrikkujat karistada (nt kui ta ei tunnista oma süüd, ei võta vastutust ega soovi heastada tekitatud kahju), on see kohane vastus õigusrikkumisele, kuid samal ajal tuleb edasi tegeleda ka tekitatud kahju heastamisega, sest karistamine iseenesest ei tähenda veel seda, et õigusrikkuja võtab süü omaks (vt nt Foucault 1975/2014). Sellepärast kasutatakse paljudes riikides taastava õiguse meetodeid töös vangla-karistust kandvate ja kriminaalhooldusele suunatud õigusrikkujatega (Kangur 2020, Marder 2020).

Taastav õigus vs kriminaalõigus

Tabelis 1 (lk 12) välja toodud vaated püstitavad kolm peamist küsimust, mida karistusel

Tabel 1. Kriminaalõiguse ja taastava õiguse vaated õigusrikkumisele (Zehr ja Gohar 2003, 19; Zehr 2013, 33–34)

Karistusel põhinev kriminaalõigus	Taastav õigus
Kuritegu on üleastumine seaduste ja riigi vastu.	Kuritegu on üleastumine inimeste ja kohustuste vastu.
Keskendutakse süüdistusele minevikus toimunu eest; üleastumine tekitab süülisust.	Keskendutakse probleemi lahendamisele, st tulevikule; üleastumine tekitab kohustusi.
Vaenulik suhe ja protseduuriline normatiivsus.	Dialoog ja läbirääkimine kui norm.
Kuritegu käsitletakse konfliktina indiviidi ja riigi vahel.	Kuriteo all mõistetakse konflikti inimeste vahel.
Üks trauma, mida tekitab õigusrikkuja, asendatakse teisega, mida tekitatakse õigusrikkujale.	Sihiks on sotsiaalse trauma parandamine, kõigi asjaosaliste tervenemine.
Toetab individualistlike, võistlusel põhinevaid väärtusi.	Toetab vastastikkust toetust ja inimsuhteid.
Õigus nõuab riigilt süüdistuse esitamist (süülisuse kindlaksmääramist) ja õigusrikkujale valu kehtestamist (karistust).	Õigus kaasab ohvreid, toimepanijaid ja kogukonnaliikmeid püüdlusesse asja parandada.
Keskendutakse õigusrikkujate väljateeninud karistamisele – kättemaks.	Keskendutakse ohvri vajadustele ja õigusrikkuja vastutusele tekitatud kahju parandamisel – lõimimine.

Tabel 2. Kolm peamist küsimust (Zehr ja Gohar 2003, 20)

Karistusel põhinev kriminaalõigus	Taastav õigus
1. Mis seadusi on rikutud?	1. Keda kahjustati?
2. Kes seadust rikkus?	2. Mis on kahjustatu vajadused, et kahju heastada?
3. Missuguse karistuse on ta ära teeninud?	3. Kelle kohustus on neid vajadusi rahuldada?

põhinev kriminaalõigus ja taastav õigus esitavad (vt tabel 2).

Taastav õigus ja sotsiaaltöö väärtused

Taastav õigus käsitleb konfliktina iga-sugust õigusrikkumist, mille juured on ühiskonnas ja sotsiaalsetes protsessides, mitte üksikindiviidis, ning mis kahjustavad rohkem või vähem kõiki ühiskonnaliikmeid. Õigusrikkuja ise on ühiskonna liige ning tema tegevust mõjutavad ta enda kogemused ja teiste inimeste reaktsioon neile. Seetõttu võtab ühiskond ka vastutuse õigusrikkuja

käekäigu eest. Tema tõrjumine ühiskonnast ei aita kaasa ühiskonna arengule, pigem tekitab see pingeid, sest keegi ühiskonnaliikmetest pole kaitstud selle eest, et ka tema tegevus võib kedagi kahjustada ja sel juhul võib olla just tema see, keda ühiskond tõrjub.

Ilmselt ei saa nõustuda Emile Durkheimiga, et tõrjumine tugevdab ühiskonna solidaarsust. Pigem teeb seda hoolimine ja lõimimine. Ja kui võrrelda taastava õiguse ja sotsiaaltöö väärtusi, siin näeme palju ühist, nt inimsuhete parandamine; vastandumine tõrjumisele ja diskrimineerimisele, iga inimese väärtustamine; inimõigused ja õigus väärrikale

menetlemisele; suhete tervendamine/parandamine; kogukondade tugevdamine.

Mis juhul taastav õigus ei sobi?

Mida rohkem Eesti inimesed taastava õiguse kohta teavad, seda omasemaks see lähenemine muutub. Paljud nõustuvad arvamusega, et noorte õigusrikkujate ja kergemate üleastumiste puhul (nt koolikonfliktid) tasub seda ehk proovida, kuid ikka ja jälle tekib kahtlus, kas seda võiks kasutada ka raskete, eriti isikuvastaste kuritegude puhul. Kahtlejate loogika väljendub küsimuses: „Miks peaks nt raske kuriteo üle elanud vägistatud naine või kuriteo tagajärjel oma lähedased kaotatud inimene kohtuma vägistaja või mõrvariga?”

Ühiskonna solidaarsust tugevdab hoolimine ja lõimimine.

Kuid kas raske kuriteo toime pannud inimene ei pea võtma vastutust oma teo eest? Ja kas raske kuriteo ohvri ei ole õigust kurjategijale otse välja öelda, missugust valu ja kannatust talle kuritegu põhjustas? Ka süüdlane võib tahta väljendada siirast kahetust kannatanule oma teo pärast, mida ta tegi impulsiivselt, olles alko- või narkojoobes.

Vägistamise juhtumite puhul on just kannatanutele oluline näha vägistajat teises olukorras, kus ta on n-ö tavaline inimene ega oma ohvri üle füüsilist võimu. Selline kohtumine võib lõpetada vägistaja eneseõigustamise, et see ei olnud vägistamine, vaid lihtsalt seks, mida kannatanu ise tahtis. Kannatanule võib mõjuda teraapiliselt see, kui ta saab välja öelda oma seisukoha, lubada välja oma emotsioonid ja lõpetada enesesüüdistamise. Seega ei määra taastaval õigusel põhineva praktika kasutamist kuriteo raskus, vaid selle siht: kurjategija peab kahetsema tehtut ja võtma vastutuse. Igal juhul teeb otsuse kannatanu ning kohtumine toimub vaid siis, kui mõlemad osalised on selleks valmis.

Kuigi nende ridade kirjutaja on taastava õiguse kirglik pooldaja, peab siiski tõdema, et taastav õigus ei ole universaalne ravim kõigile hädadele. Kui õigusrikkuja eesmärk on teha sihikindlalt haiget, nt lähisuhtevägivalla või institutsionaalse kiusamise juhtumid (nt koolikiusamine), st õigusrikkuja teab, et tema tegevus teeb haiget ja just sellepärast ta seda teeb, siis taastav õigus ei tööta. Siis tuleb rakendada muid meetmeid, mis välistavad õigusrikkuja kokkupuute kannatanuga. Kuid ka sel juhul peab olema tegevuse keskpunktis alati nõrgema osalise – kannatanu – heaolu.

Viidatud allikad

- Christie, N. (1977). Conflicts as property. *The British Journal Of Criminology*. 17(1), 1–15.
- Christie, N. (1981). Limits to Pain. Oslo-Bergen-Tromsø: Universitetsforlaget.
- Durkheim, E. (1895). Les règles de la méthode sociologique (Sotsioloogia meetodite reeglid).
- Foucault, M. (1975/2014). Valvata ja karistada: vangla süünd (tõlk. M. Lepik). Tallinn: Ilmamaa.
- Kangur, J. (2020). Personaalne peegeldus taastava õiguse võimalustele kinnipidamisasutustes. *Sotsiaaltöö* 4, 25–30.
- Marder, I. D. (2020). Taastava kriminaalhoolduse üleschitamine. *Sotsiaaltöö* 4 (veebis).
- Zehr, H. (2013). Retributive justice, restorative justice. Raamatus: Johnstone, G. (toim.). *A Restorative Justice Reader*, 2. tr. London, New York: Routledge, 23–35.
- Zehr, H., Gohar, A. (2002). *The Little Book of Restorative Justice*. USA: GoodBooks. www.unicef.org/tdad/littlebookkrjpakaf.pdf. (24.11.2020).

Laidi Surva*kriminaalpoliitika osakonna projektijuht, justiitsministeerium*

Miks sobib taastav õigus noortele?

Õigusrikkumistele lähenetakse viisil, mis võimaldaks teo toime pannud noorel mõista selle mõju ning heastada tekkinud kahju. Fookus on kannatanu turvatunde ja rikutud suhete taastamisel ning vähem sellel, mis karistuse noor peaks saama.

Alaealiste ja noorte kuritegevuse mõistmiseks on kasutatud erisuguseid teooriaid. Üks neist (Piquero jt 2003) ütleb, et õigusrikkumiste toimepanemisel esineb üsna äratuntav kõver: esimesed rikkumised leiavad aset hilises lapsepõlves, umbes 10–12aastaselt, õigusrikkumiste toimepanemise kõrghetk on vanuses 15–19 ning langus toimub umbes 20. aastate keskpaigas.

Miks on noored suuremas ohus?

Enamiku õigusrikkumiste toimepannud inimeste jaoks on see arenguline nähtus, mis piirdub ainult teismeeaga; ainult väike osa inimesi jätkab õigusrikkumiste toimepanemist ka vanemaks saades (Moffitt 1993). Vanuse-õigusrikkumiste kõver saavutab oma tipu teismee lõpuks, täiskasvanuks saades õigusrikkumisi toime pannud inimeste osatähtsus väheneb (Farrington 1986).

Alaealise võivad viia õigusrikkumisteni mitmed põhjused, nt ebapiisav eneseregulatsioon, et tulla toime pingelistes või emotsionaalselt tundlikes olukordades; suurem vastuvõtlikkus välistele mõjudele, nagu eakaaslaste surve ja hetkeemotsiooni ajal käitumine; väiksem võimekus näha põhjustagajärg seoseid ja teha otsuseid, mis eeldavad tulevikuperspektiivi nägemist (National Research Council 2013). Välja on toodud ka, et õigusrikkumiste riski suurendavad nt lapsevanemate kehvad vanemlikud oskused, mässumeelsed kaaslasted ning noortekampadesse kuulumine (Newton 2016).

Sõltumata sellest, millist teooriat kasutatakse õigusrikkumiste tekkepõhjuste mõistmiseks, on igal õigussüsteemil traditsiooniliselt kolm peamist eesmärki kuritegevusele reageerimisel: kuritegude sanktsioneerimine, õigusrikkujate rehabiliteerimine ja ühiskonna turvalisuse tagamine. Viimastel

aastatel on tähelepanu hakatud pöörama neljandalegi vajadusele: heastada kannatanutele tekitatud kahju nii suures ulatuses, kui see on võimalik. (OJJDP 1997)

Kuidas reageerida noore õigusrikkumisele?

Kõigile neljale eesmärgile loodetakse lahendusi leida taastava õiguse kasutamise abil. Üha enam nähakse, et tavapärased karistused ei aita eesmärke täita. Taastav õigus aitab saavutada tulemusi, rakendades taasintegreeriva häbistamise teooriat (ingl *reintegrative shaming theory*), mille pakkus välja John Braithwaite juba 1989. aastal. Selle kohaselt on tähtis, et kogukond tegu tunnistab ja hukka mõistab (häbi komponent), millele järgneb kurjategijale tegude andestamine ja tema taasintegreerimine kogukonda, kui ta on ohvrile ja kogukonnale kahju heastanud (taasintegreerimise komponent) (Braithwaite 2000). Siinkohal on oluline, et häbitunne oleks taasintegreeriv, mitte häbimärgistav.

Taastav õigus aitab leida praktilisi lahendusi, kuidas tekkinud olukorrast üle saada ja taastada kogukondlik tasakaal.

Taastav õigus on viimastel aastatel ka Eestis saanud tähelepanu üha enam, seda eriti just noortega seotud õigusrikkumiste puhul. See ei tähista kindlat protsessi või meetodit, vaid olulisi põhimõtteid, mis loovad aluse reageerimiseks konfliktile või õigusrikkumisele ja selle tagajärgedele (Chapman ja Törzs 2018). Peamisteks märksõnadeks on siin tõde, õigus, asjaosaliste füüsiline ja emotsionaalne turvalisus, kannatanu ja toimepanija õiguste austamine, kahju heastamine, solidaarsus, vastastikune austus ja väärikus, vabatahtlikkus, protsessi ja selle tulemuste läbipaistvus.

Kahjude heastamine võib olla materiaalne (kahjude hüvitamine) või sümboolne (juhtunu kinnitamine, andeks palumine, ametlik vabandus, teo avalik tunnistamine, lubadus tehtut mitte korrata või vabatahtlik töö kogukonna heaks). Sageli jõutakse taastava õiguse protsessis mõlemat tüüpi heastamiseni. Kui teo toimepanijal, nt alaealisel, ei ole rahaliselt võimalik kahju hüvitada, siis aitab sümboolne kahju heastamine, nt vabandamine ja vabatahtlik töö kogukonna heaks, tekitada õiglustunnet ja lugeda juhtunu lõpetatuks (Doak 2011).

Seega on taastav õigus palju enam kui vaid sümboolne suhtlus õigusrikkumise asjaosaliste vahel – see aitab leida praktilisi lahendusi, kuidas tekkinud olukorrast üle saada ja taastada kogukondlik tasakaal.

Kuidas toimib taastav õigus noorte puhul?

Taastavat õigust saab noorte õigusrikkujate puhul kasutada kriminaaljustiitsüsteemi eri etappides ja oludes. Näiteks saab seda kasutada ennetusmeetmena või konfliktide lahendamise viisina koolides, naabruskonnas või kogukonnas (Bazemore 2001). Politsei ja prokuratuur võivad kasutada taastava õiguse meetodeid ka alternatiivse menetluse (Eestis nt kriminaalmenetluse seadustikus reguleeritud lepitusmenetlus) või karistusmeetmena. Taastava õiguse programme või tegevusi saab kasutada ka kriminaalhoolduses ja kinnistes lasteasutustes või vanglas.

Kahjude heastamine taastava õiguse protsessis on alati dialoogiline, sõltumata konkreetsest meetodist, mida kasutatakse. Peamiste näidetena võib tuua toimepanija-kannatanu vahenduse (ingl *Victim-Offender Mediation*), pereringi taastava nõupidamise (ingl *Family Group Conferencing*) või karistuse määramise ringi (ingl *Sentencing Circles*).

Vahendus on kindla struktuuriga vestlus, kus vahendaja kasutab spetsiaalseid suhtlustehnikaid, et kaasata osalised aktiivsesse eneseväljendamisesse ja lahenduste otsimisse. Vahendamise eesmärk on, et toimepanija võtab tehtu eest vastutuse, samal ajal kui kahju kannatanud inimesel on võimalus õiges kohas ja konstruktiivsel viisil näidata, mis vajadused tal sellega seoses tekksid. Väljaõppinud vahendaja toel suudavad inimesed omavahel konfliktist rääkida ja jõuda kokkuleppeni, kuidas liikuda edasi.

Taastava nõupidamise käigus kohtuvad kannatanu ja noor õigusrikkuja, et kuulda teiste ja väljendada enda kogemust ning jõuda selle abil kokkulepeteni, kuidas tegutseda edasi. Erinevus vahendusest seisneb selles, et noorele ja kannatanule lisaks on kaasatud noore pereliikmed, vajaduse korral ka kogukonnaliikmed või mõne ametkonna esindajad (nt kriminaalhooldaja, ohvriabi-töötaja, sotsiaalprogrammi korraldaja, lastekaitse- või sotsiaaltöötaja, kooli esindaja jt). Nõupidamisel osalevad inimesed, keda on lahendatav sündmus puudutanud vahetult või kes saavad lahenduse leidmisele otseselt kaasa aidata.

Karistuse määramise ring (nimetatakse ka rahuringiks) viiakse ellu õiguskaitseorganite ja kogukonna koostöös. Ringis osalevad noorele ja kannatanule lisaks ka kogukonnaliikmed, sotsiaaltöötajad ja õiguskaitse esindajad, samuti pereliikmed ja tugiisikud. Eesmärk on anda kohtunikule soovitusi karistuse määramise kohta. Ringis luuakse sündmusest ühesugune arusaam ja lepitakse kokku, mis samme peab astuma kõigi mõjutatud asjaosaliste tervendamiseks ja tulevaste kuritegude ennetamiseks.

Karistusring on enamasti mitmeastmeline: (1) õigusrikkuja tahteavaldus ringiprotsessis osalemiseks; (2) kannatanu

toetamise ring; (3) õigusrikkuja toetamise ring; (4) karistusring, et saavutada konsensus n-ö karistamiskava koostamiseks; (5) järelringid noore edusammude (võetud kohustuste) jälgimiseks.

Kava võib sisaldada peale õigusrikkujale määratud kohustuste ka tegevusi, mille on lubanud ellu viia ametiasutused, kogukonna- või pereliikmed. Karistusringe võib kasutada alaealiste õigusrikkujate puhul konkreetse süüteo liigist sõltumata ning iga ringi eripära ja toimetehhanismid tuleks välja töötada kohapeal, kooskõlas kogukonna vajaduste ja kultuuriga.

Eestis on alates 2020. aastast kasutusel konfliktivahendus, kuhu politsei või prokuratuur saab noori suunata. Vahendust viivad ellu kaks koolitatud vabatahtlikku konfliktivahendajat.

Kas taastav õigus on tulemuslik?

Taastava õiguse protsessil võib olla väga erisuguseid tulemusi (Wilson jt 2017), näiteks: noor võtab vastutuse oma tegude eest, kannatanu hääl tuleb kuuldavale, õigusrikkuja palub vabandust (suuliselt või kirjalikult), kahjud hüvitatakse või tehakse üldkasulikke tööd. Eeldatakse, et nende väljundite lühiajaline mõju on see, et paraneb kannatanute ja toimepanijate rahulolu õigussüsteemiga, suureneb kannatanute õiglustunne ning kannatanu või kogukond andestavad toimepanijale tehtud teo. Taastava õiguse pikaajaline kasu seisneb uute rikkumiste ennetamises ja alaealiste õigussüsteemi kulude vähendamises.

Avalikkusel puudub sageli selge arusaam taastavast õigusest ja selle toimetehhanismidest. Tuleb ette, et üldsus on vastu taastaval õigusel põhinevate protsesside kasutamisele. Tekib justkui tahtmine küsida, miks pääseb õigusrikkuja karistuseta.

Erisugused uuringud on aga näidanud, et tavapäraste karistusõiguslike meetmetega võrreldes on taastav õigus tulemuslikum nt retsidiviisuse vähendamisel, kahjude hüvitamisel, kannatanu parandamisel ja õigusrikkuja kasvatamisel, ühiskondliku turvalisuse tagamisel, õigusrikkuja vastutusele võtmisel. Taastav õigus aitab kaasa ka toimetulekuoskuste arendamisele, uimastitest loobumisele ning õigusrikkujate harimisele (Latimer jt 2005; Van Ness ja Strong 2010; Rowan Leach ja Pavelka 2014).

Kannatanute rahulolu protsessi ja selle tulemustega on kõrgem, nende suhtumine alaealisse paraneb ning nad on suurema tõenäosusega valmis noorele andestama.

Peale selle on leitud, et taastava õiguse kasutamine just noorte puhul aitab hoida neid eemal korduvkuritegevusest ning vähendada seega pikas perspektiivis täiskasvanud kurjategijate hulka (Piquero jt 2003). Mõne uuringu kohaselt on juba saanud kinnitust, et konfliktivahendus, taastav nõupidamine ja karistusringide kasutamine noortega annavad häid tulemusi, kuid need uuringud on tehtud väikese valimiga ja seetõttu ei saa nende alusel teha üldistusi. Seevastu taastava õiguse kasutamine alternatiivina kriminaalmenetlusele võib olla tõhus madala riskiga noorte ja esmakordselt vahelejäanute puhul (Wilson jt 2017).

Kui noorte õigusrikkujate puhul on uuringutulemused vastakad ning ei saa täiesti kindlalt väita, et taastav õigus suudab uusi rikkumisi ära hoida, siis taastavas õiguses osalenud kannatanud näevad selles protsessis mitmeid eeliseid ja on protsessiga rohkem rahul kui tavapärase süüteomenetlusega.

Kannatanud tajuvad taastava õiguse protsessi õiglasemana kui traditsioonilist kriminaalmenetlust ning nende rahulolu protsessiga on kõrgem, nende suhtumine alaealisse paraneb, nad on suurema tõenäosusega valmis noorele andestama ja tunnevad tõenäolisemalt, et tulemus oli õiglane (samas).

Mida taastav õigus meilt eeldab?

Taastava õiguse laiem kasutuselevõtt eeldab kriminaaljustiitsüsteemis mõttemalli muutust, uute eesmärkide seadmist, ressursside ümberjagamist, ametijuhendite muutmist, uusi indikaatoreid tulemuste ja mõju hindamiseks, muutusi andmekorjes, taastaval õigusel põhinevate tegevuste ja programmide eelistamist ning uute rollide kujundamist õigusrikkujatele, kannatanutele ja kogukonnaliikmetele (OJJDP 1997).

Kannatanu ei ole pelk tunnistaja või vaatleja, vaid aktiivne osaleja sobiva lahenduse leidmisel. Kogukond liigub passiivselt positsioonilt aktiivsele osalemisele alaealise käitumise juhtimisel ja kannatanu toetamisel. Alaealisest õigusrikkujast saab passiivse karistusesaaja asemel aktiivne vastutaja. Spetsialisti roll ei ole otseselt suunata noort oma käitumist muutma, vaid tema ülesanne on hõlbustada kogukondlikke protsesse. Eesmärk on juhtida alaealise käitumist.

Alaealistega töötavate spetsialistide rollivahetuse julgustamisel on oluline tunnustada eri viise, kuidas taastavat õigust rakendada, olenemata ametinimetusest või traditsioonilisest tegevusvaldkonnast (OJJDP 1998).

Tähtis on, et olenemata valdkonnast oskab spetsialist mõista kannatanu kogemusi, juhtida ja vahendada konflikte, töötada multidistsiplinaarsete rühmadega (sh töö noore tugivõrgustikega) ja vedada arutelusid, hoida silma peal noore tegemistel, võetud kohustuste täitmisel ning toetada

alaealistega töötavaid kogukonna liikmeid ja organisatsioone.

Samavõrd olulised on teadmised kogukonna organisatsioonidest, juhtidest, teenustest ja protsessidest, noorte arengust ja pädevustest, kogukonna töövõimalustest noortele. Hea taastava õiguse praktik oskab algetada muudatusi, et seejärel juhtimine teistele edasi anda.

Kokkuvõttes on oluline, et kannatanud, kogukonnaliikmed, alaealised õigusrikkajad ja alaealistega töötavad spetsialistid tegutsevad kooskõlastatult poliitika, programmide ja sekkumiste kavandamise ja elluviimise nimel. Samavõrd tähtis on riiklik tugi kogukondadele taastava õiguse protsesside algatamiseks, seda nii poliitika kui ka rahastuse kaudu.

Viidatud allikad

- Bazemore, G.** (2001). Young People, Trouble, and Crime: Restorative Justice as a Normative Theory of Informal Social Control and Social Support. *Youth & Society*, 33(2), 199–226.
- Braithwaite, J.** (2000). Reintegrative Shaming. http://johnbraithwaite.com/wp-content/uploads/2016/05/2000_Reintegrative-Shaming.pdf. (24.11.2020).
- Chapman, T., Törzs, E.** (toim.) (2018). Connecting People to Restore Just Relations: Practice guide on values and standards for restorative justice practices. Leuven: European Forum for Restorative Justice. www.euforumrj.org/sites/default/files/2019-11/efrj-values-and-standards-manual-to-print-24pp.pdf. (24.11.2020)
- Doak, J.** (2011). Honing the Stone: Refining restorative justice as a vehicle for emotional redress. *Contemporary Justice Review*, 14(4), 439–456.
- Farrington, D. P.** (1986). Age and crime. Raamatus: Tonry, M., Morris, N. (toim.) Crime and justice: an annual review of research, 7. Chicago University Press, Chicago, 189–250.
- Latimer, J., Dowden, C., Muise, D.** (2005). The Effectiveness of Restorative Justice Practices: A Meta-Analysis. *The Prison Journal*, 85(2), 127–144. www.antoniocasella.eu/restorative/Latimer_2005.pdf. (24.11.2020).
- Moffitt, T. E.** (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100(4), 674–701.
- National Research Council** (2013). Reforming Juvenile Justice: A Developmental Approach. Washington, DC: The National Academies Press.
- Newton, D.** (2016). Restorative Justice and Youthful Offenders. FBI Law Enforcement Bulletin: FBI Training Division. <https://leb.fbi.gov/articles/featured-articles/restorative-justice-and-youthful-offenders>. (24.11.2020).
- Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention (OJJDP)** (1997). *Balanced and Restorative Justice for Juveniles: A Framework for Juvenile Justice in the 21st Century*. U.S. Department of Justice: Office of Justice Programs.
- Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention (OJJDP)** (1998). *Guide for Implementing the Balanced and Restorative Justice Model: Report*. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs.
- Piquero, A. R., Farrington, D. P., Blumstein, A.** (2003). The Criminal Career Paradigm. *Crime and Justice*, 30, 359–506.
- Rowan Leach, M., Pavelka, S.** (2014). The Political Rise of Restorative Justice. *The Huffington Post*, 26.03.2014. www.huffingtonpost.com/molly-rowan-leach/the-political-rise-of-res_b_5029413.html. (24.11.2020).
- Van Ness, D. W., Strong, H. K.** (2010). Restoring Justice. An Introduction to Restorative Justice. Fourth Edition. New York: LexisNexis Group.
- Wilson, D. B., Olaghere, A., Kimbrell, C. S.** (2017). Effectiveness of Restorative Justice Principles in Juvenile Justice: A Meta-Analysis. Department of Criminology, Law and Society George Mason University Fairfax, Virginia. www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/grants/250872.pdf. (24.11.2020).

Annegrete Johanson

taastava õiguse ja lepituse teenuse juht
ohvriabi ja ennetusteenuste osakond, sotsiaalkindlustusamet

Konfliktivahendus, taastav nõupidamine ja vabatahtlike töö

Sotsiaalkindlustusamet pakub teenust, kus konflikte lahendavad koolitatud vabatahtlikud. Taastaval õigusel põhinev konfliktivahendus on mitmel juhul andnud asjaosalistele võimaluse olukorda positiivselt lahendada.

Taastav õigus, eriti just taastav nõupidamine, on arenenud viimastel dekaadidel jõudsalt. See on tõestanud end väärtusliku alternatiivina probleemsele kriminaalsüsteemile (Vanfraechem ja Zinsstag 2012).

Taastava õiguse praktikad

Kõige levinum taastava õiguse praktika on **vahendus** (ingl *mediation*). Eestis on alates 2007. aastast kasutusel ka sõna lepitus, kus tuuakse asjaosalised neutraalse vahendaja toel kokku, et rääkida juhtunust ja selle mõjudest ning arutada, kuidas saaks tegu heastada.

Ka **taastavale nõupidamisele** (ingl *confereencing*) tuuakse kokku konflikti asjaosalised, kuid veel ka inimesed, keda juhtunu on mõjutanud ja/või kes saaksid aidata kaasa asjaosaliste taastumisele (Vanfraechem ja Zinsstag 2012). Taastavat nõupidamist kasutatakse tihti just alacaliste puhul.

Paljud leiavad, et taastav õigus on kriminaalsüsteemis maailmavaateline muutus.

Traditsiooniliselt tähendab õigusrikkumine seaduse rikkumist, tagajärjeks on sageli vangistus (Griffiths ja Verdun-Jones 1994).

Taastav õigus sõnastab õigusrikkumise isikutevahelise konfliktina, inimeste suhteid püütakse taastada nõnda, et see tugineb andestusel, heastamisel, taasühiskonnastumisel jms printsiipidel (Sharpe 1998). Taastav õigus keskendub õigusrikkumisega kahjustada saanud suhete paranemisele (Zehr ja Mika 1998).

Kogu see protsess mõjutab nii kannatanut, teo toimepanijat kui ka kogukonda laiemalt. Varem jäid kannatanud sageli kõrvale, nüüd antakse neile hää.

Sotsiaalkindlustusameti konfliktivahenduses osalenud kannatanud on rääkinud, et nad ei saanud vastuseid oma küsimustele, mõni neist pöörduski politseisse vaid sooviga vastuseid saada, kuid neid ei tulnud. Taastav õigus aga andis neile selle võimaluse, sest see toetab kannatanu taastumist ja olukorra lahendamist.

Kuigi paljude uuringute kohaselt ei ole taastav õigus kuritegevust kuigivõrd vähendanud (Kangur 2020), mõjutab see siiski ka toimepanijaid, viies nad kokku teise poolega, et nad saaksid võtta vastutuse oma tegude eest. Sharpe'i (1998) sõnul võib see vähendada ka korduvate rikkumiste riski. Shermani ja Strangi (2007) uuring näitab, et 2/3 vanglast vabanenutest sooritab kahe aasta jooksul uue kuriteo, taastavat õigust rakendades väheneb see tõenäosus aga 27%ni (EFRJ 2014).

Oluline on, et inimene saaks väljendada oma tundeid, heastada tekkinud kahju ja lahendada konflikti. Maailmas on erisuguseid näidismudeleid, mida on kerge järgida ja mis aitavad vahendajatel protsessi juhtida. Paljudel on kiusatus seda muuta, kuid isegi vale sõnastus võib viia mittesoovitud tulemusteni (Wachtel jt 2010).

Sotsiaalkindlustusameti konfliktivahenduses korraldame konflikti või õigusrikkumise asjaosalistega eelkohtumisi, kus küsitakse tutvustatud põhimõtetest lähtudes juhtunu, mõtete-tunnete, mõjude

ja vajaduste kohta. Alles siis, kui asjaosalised on valmis ning ka vahendajad peavad seda võimalikuks, toimub sama ülesehitusega ühiskohtumine. Selle käigus sünnib enamasti kokkulepe, et sellised olukorrad ei kordu või kuidas tehtut heastada.

Taastavat õigust saab rakendada, kui teo toimepanija tunnistab oma tegu ning kõik osalised on vabatahtlikult valmis protsessist osa võtma.

Levinud väärarusaam, et protsessi käigus peaksid asjaosalised justkui ära leppima, tuleneb ilmselt protsessi kohta kasutatavast sõnast „lepitus”. Tegelikult ei ole see kindlasti eesmärk, oluline on lasta osalistel juhtunust rääkida, sedasi saavad nad sageli vastused oma küsimustele, ilma selleta on raske edasi liikuda.

Kuidas konflikti osalisi kokku tuua?

Konfliktid on elu osa. Väiksemaid konflikte tekib nii kodus, tööl kui ka sõprade-tuttavatega. Kui palju me aga arutame teise poolega,

Taastava õiguse põhimõtted

- **Igaühel on oma seisukoht ja sellesse tuleb suhtuda võrdväärselt ja austusega.** Kõik asjaosalised peavad tundma, et saavad oma vaateid väljendada ja neid kuulatakse ära.
- **Mõtted mõjutavad tundeid.** Inimeste mõtted mõjutavad alati nende tundeid ja need omakorda käitumist. Mõtteid ja tundeid on oluline mõista, et aru saada inimeste käitumisest. Avanemine ja oma tunnetest rääkimine võivad viia parema üksteisemõistmise ja siiramate suheteni.
- **Empaatiavõime ja teistega arvestamine.** Kui me teadvustame oma tegude tagajärgi, aimame neid ette ja püüame vältida võimalikku kahju, säilitame teiste inimestega head suhted. Kahju võivad põhjustada konfliktid ja erimeelsused.
- **Suudame anda oma parima, kui meie vajadused on täidetud.** Turvatunde ja usalduseni jõuame siis, kui meie vajadused on rahuldatud. Täitmata vajadused võivad panna inimese käituma viisil, mis läheb vastuollu teiste vajadustega. See teeb haiget ja lõhub suhteid. Tuleb leida võimalus kahju heastada. Pole vahet, kas tegu on toimepanija või kannatanuga, mõlemal on sarnased vajadused.
- **Usalduse ja mõjuvõimu suurendamine – probleemide lahendamise ja otsustamise õigus.** Inimesed hindavad seda, kui neilt küsitakse nõu või neid kaasatakse neid puudutava teema otsustusprotsessi. Enamasti ei taluta pealesunnitud otsustust.

IIRP Europe 2015

mis juhtus, milliseid mõtteid ja tundeid see meis tekitab ning millised on meie vajadused? See, kui peidame pea liiva alla ja väldime olukorda või inimesi, ei aita meid edasi.

2020. aastast alustas sotsiaalkindlustusameti ohvriabi ja ennetusteenuste osakond (SKA OET) taastava õiguse vabatahtlike koolitamist. Vabatahtlik konfliktivahendaja on neutraalne abistaja, kes aitab asjaosalistel osaleda protsessis turvaliselt. Konfliktivahendus on üks võimalik taastava õiguse rakendusviis.

Oluline on, et inimene saaks vältida oma tundeid, heastada tekkinud kahju ja lahendada konflikti.

Varem on kaasatud väliseksperdidest koolitajaid, kuid kuna eri riikides on kasutusel erinevad mudelid, tekib olukordi, kus me ei tea täpselt, kes kuidas ja mida teeb. Nii otsustaski SKA OET 2019. aastal, et õpetatakse välja praktikud, kes on valmis kandma ka koolitaja rolli.

Koolituste aluseks valiti taastava õiguse rakendamismudel, mida dr Belinda Hopkins

on koos oma kolleegidega kasutanud Suurbritannias 1990. aastate algusest. Eestis on nüüdseks ette valmistatud 10 koolitajat, kes jagavad selle mudeli alusel teadmisi taastava õiguse vabatahtlikele.

2020. aasta jaanuaris alustas esimene lend vabatahtlikke oma põnevat teekonda. Kokku tuli kaks gruppi sãrasilmseid inimesi, et õhiskonnale midagi tagasi anda ja panustada turvalisse kogukonda.

Koolitust segas COVID-19, viimased õppepäevad lükkusid edasi mitu kuud. Kuid inimeste soov ja valmisolek oli nii suur, et oma praktiliste harjutustega koliti õmber veebi. Ja juba suve alguses said esimesed vabatahtlikud kogunud teadmisi ja kogemusi ellu viia.

Sõgisel alustasid kolm järgmist koolitusgruppi. Soovime, et vabatahtlike vahendusteenust saaks kõigis Eesti paikades pakkuda hõsti ruttu.

Millised lood on jõudnud konfliktivahendusse?

Senised konfliktid ja õigusrikkumised, mille puhul on rakendatud nii vahendust kui ka taastavat nõupidamist, on enamasti seotud alaealistega.

Joonis 1. Taastava õiguse nõupidamine koos asjaosalistega. Joonmeedia

Alla 14aastased lapsed ja noored, kellele ei kohaldata veel kriminaalvastutust, saavad konfliktivahenduse protsessis teadmise ja kogemuse, et igal teol on tagajärg. Alati ei pea see olema karistus. Noor räägib oma loo, jagab oma mõtteid ja tundeid, mida olukord talle tekitas ja millised on ta vajadused.

Alaealiste puhul on võimalik konfliktivahendust rakendada eri etappides – mida varem seda teha saame, seda tõhusam on tulemus.

Enamasti on keerulisem kuulata teist osalist – milliseid mõtteid ja tundeid see lugu temas tekitas. Näiteks võib tuua kaks olukorda, kus püüti tehtud kahju parandada konfliktivahenduse abil.

13aastane löi eakaaslast rulapargis ning noorsoopolitseinik suunas mõlemad noored konfliktivahendusse. Eelkohtumiste käigus selgus, et juhtunud nägid pealt ka teised noored, nii kaasati ka pealtnägijad koos oma vanematega. Ühiskohtumisel said lapsevanemad kuulda oma laste rollist selles õigusrikkumises ning lapsed panid kirja omavahelised kokkulepped, kuidas tehtut heastada ning ennetada seda, et asi edaspidi ei korduks.

Ühes koolis leidis aset 27 osalejaga taastav nõupidamine, kus selgus, et noored olid ühe õpilase sünnipäeva tähistamisega klassi väljasõidul läinud liiale. Klassijuhatajal kadus usaldus ning valmisolek klassiga ühistegevusi edaspidi ette võtta. Nõupidamisel said kõik väljendada oma mõtteid ja tundeid ning seda, mida nad vajavad, et usaldus taastada.

2019. aasta suvest on koostöös Põhja Prefektuuri Ida-Harju politseijaoskonna ja Põhja Ringkonnaprokuratuuriga konfliktivahendust rakendatud paralleelselt kriminaalmenetlusega. Nüüd on kogemusi

rohkem kui aasta jagu. Protsessis osalenud noored ja lapsevanemad on tagasisides prokurörile väljendanud heameelt, et nad said segamatult jagada oma lugu ning tundsid, et keegi huvitub nende mõtetest-tunnetest ning vajadustest. Alaealiste puhul on võimalik konfliktivahendust rakendada eri etappides – mida varem seda teha saame, seda tõhusam on tulemus. Pealtnäha lihtne meetod, kuid selle mõju on võimsam kui esmapilgul näib!

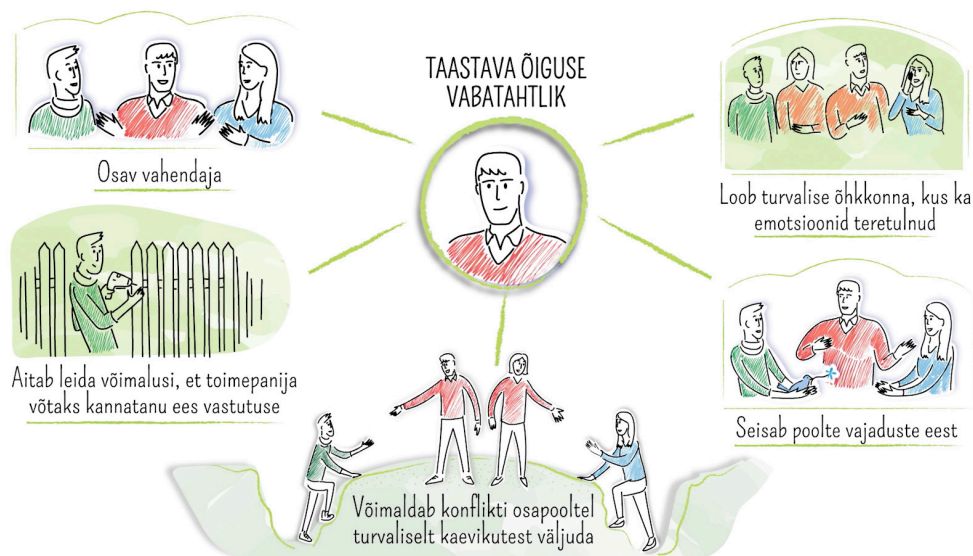
Koostöös piirkonnapolitseinikega on konfliktivahendusse jõudnud ka konfliktid naabrite vahel. Need lood on väga õpetlikud. Aastaid või ka põlvest-põlve kestnud konfliktid on keerulised, tihti inimesed ei mäletagi, millal, kellest ja miks asi algas, rääkimata oma mõtetest ja tunnetest. On ette tulnud, et inimesed ei tahagi olukorda muuta, vaid pigem jätkata nõnda, nagu on aastaid olnud.

2020. aasta jaanuarist kuni septembrini suunati konfliktivahendustesse/taastavasse nõupidamisse 64 alaealisterga seotud juhtumit ja 7 konfliktolukorda naabrite vahel.

Konfliktid kogukonnas

Taastavas õiguses on oluliseks märksõnaks kogukond. Konfliktid ja rikkumised leiavad aset kogukondades ning puudutavad selle liikmeid.

Inimeste heaolu ja turvatunde taastamiseks on oluline tuua asjaosalised kokku nii, et nad saaksid rahulikult juhtunust rääkida ja sõlmida omavahel kokkuleppeid. Vastasel korral võib kogunemine lõppeda järjekordse konfliktiga. Väikeses kohas võivad nt riskikäitumisega noored saada oma käitumisega sildi otsaette, kuid keegi ei ole õpetanud neile teistsugust käitumist ega andnud võimalust oma tegu heastada.

Joonis 2. Taastava õiguse korral kaasatakse konflikti või õigusrikkumise asjaosalistele lisaks ka teised kogukonnaliikmed. Joonmeedia

Näiteks oli väikeses kogukonnas juhtum, kus üks noor ähvardas last aastaid. Asi lõppes kriminaalmenetluse algatamisega, pärast mitmekuuliseks veninud protsessi toimus konfliktivahendus. Kannatanu vanemad olid pärast kohtumist rahul, et nad said vastused oma küsimustele ega pea enam tundma hirmu oma lapse turvalisuse pärast.

Konfliktivahendaja roll

Konfliktivahendaja on neutraalne isik, kes toetab protsessis osalejaid oma küsimustega. Ta peab tagama turvalisuse, hinnanguvaba õhkkonna ja toetuse. Sotsiaalkindlustusameti konfliktivahendusi ja taastavaid nõupidamisi juhivad kaks

vabatahtlikku vahendajat – nii on turvalisem ja nad saavad ka üksteist toetada.

Konfliktivahendaja jaoks on ehk kõige keerulisem unustada varem õpitu ja mõista, et protsess on osalejatele, vahendaja esitab vaid stsenaariumis ette nähtud küsimusi.

Konfliktivahenduse teenuse saamiseks saab inimene pöörduda SKAsse ise, aga sinna võib suunata teda ka mõni asutus, nt politsei, kool või kohalik omavalitsus. Teenus on selle kasutajale tasuta.

SKA jätkab vabatahtlike koolitamisega ka edaspidi. Kui tunned, et sooviksid panustada taastava õiguse vabatahtlikuna, oled oodatud osalema koolitusel, et anda oma panus ühiskonna turvalisuse suurendamiseks.

Taastava õiguse vabatahtlike mõtted koolitusest ja vahendusest

„Sageli konflikti osalised ei teagi, mida nende käitumine teistele põhjustab. Mõnikord tundub see neile lausa uskumatu.”

„Minus on taastav õigus ja konfliktivahendus tekitanud vaimustust, imestust ja põnevust. Vaimustust sellest, et inimeste valu ja vaeva saab nii palju vähemaks võtta. Imestust selle üle, kui lihtsalt ja loomulikult seda teha saab. Ning põnevust, sest nii palju on veel avastada, proovida ja kogeda.”

„Taastav õigus on täna minu „vereringes”. Hinnanguvabadus, teiste kuulamise oskus, mõtete-tunnete märkamine ja vajaduste küsimine on saanud osaks sellest, kes ma olen. Taastava õiguse koolitustel õpitu justkui täiendas minu seniseid teadmisi ja oskuseid.”

„Mina isiklikult võitsin kõige rohkem. Ma õppisin ja arenesin kogu selle koolituse käigus tohutult palju. Näiteks õppisin ma päriselt kuulama inimesi, sain võidu enese sees olnud esinemise hirmust ja õppisin usaldama oma kolleege, kes minuga protsessis osalevad.”

Kirjuta: taastavoigus@sotsiaalkindlustusamet.ee
ja vaata lisainfot: www.palunabi.ee/taastavoigus.

Viidatud allikad

- EFRJ video „8th International Conference of the EFRJ in Belfast”** (2014).
www.youtube.com/watch?v=87hNKN5_sQg. (06.11.2020).
- Griffiths, C. T., Verdun-Jones, S. N.** (1994). Canadian Criminal Justice. Toronto: Harcourt Brace.
- IIRP** (2015). Koolitusmaterjalid.
- Kangur, J.** (2020). Taastava õiguse vabatahtlike baaskoolitus. Tallinn.
- Sharpe, S.** (1998). Restorative Justice: A Vision for Healing and Change. Edmonton: Mediation and Restorative Justice Centre.
- Wachtel, T., O’Connell, T., Wachtel, B.** (2010). Restorative Justice Conferencing. The Piper’s Press.
- Zehr, H., Mika, H.** (1998). Fundamental concepts of restorative justice. *Contemporary Justice Review* 1(1), 47–56.
- Zinsstag, E., Vanfraechem, I.** (2012). Conferencing and Restorative Justice. International Practices and Perspectives. Oxford University Press.

Jaanus Kangur*lektor ja koolitaja, taastava õiguse ekspert*

Personaalne peegeldus taastava õiguse võimalustele kinnipidamisasutustes

Taastava õiguse põhimõtete rakendamine kinnipidamisasutustes tähendab, et kinnipeetav püüab kogu kinnipidamisaja jooksul heastada tekitatud kahju. Eesmärk on, et kahju tekitaja mõistaks oma teo tagajärgi ja ei satuks tagasi kinnipidamisasutusse.

Proloog

Taastava õigusega puutusin esimest korda kokku vanglas töötamise ajal. Igapäevatöö karistatud isikute resotsialiseerimisel pani otsima tegutsemisviise, mis annaksid tulemusi.

Usun, et esimene raamat, mida sel teemal lugesin, oli legendaarse Charles Colsoni „Süüdi mõistetud”. Colson oli kurikulus Nixoni nõunik, kes sattus vanglasse Watergate’i afääri tõttu. Vanglas toimus Colsoni pöördumine – nii religioosne kui ka karistusõiguslik. Ta hakkas kahtlema lääneliku õigussüsteemi toimimises ning leidis 1970. aastate keskpaiku taastava õiguse.

Colson asutas organisatsiooni Prison Fellowship, mis eesti keeles kõlab üsna kohalt – vangla vennaskond. Mul õnnestus

2006. aastal Kanadas saada nende korraldatud kursuselt diplom taastava õiguse alal. Tolleaegse Tallinna vangla direktori Toomas Malva initsiatiivil ja justiitsministeeriumi toetusel käisin samal aastal õppimas Londoni Ülikooli õigusinstituudi juures tegutsevas keskus International Centre for Prison Studies. Tookord juhtis seda endine vangladirektor Andrew Coyle.

Pisut hiljem käisin veel õppereisil Lõuna-Aafrika Vabariigis, kus külastasin Pollsmoori vanglat ning tõin sealt kaasa taastava õiguse programmi. Viimase tõlkisime justiitsministeeriumi toel eesti keelde ning Tallinna vanglas viisin ellu esimese pilootprojekti.

Nii algas taastava õiguse ajalugu Eesti vanglates. Hiljem, kui asusin tööle

erasektorisse, koostas in taastava õiguse programmi „Tee” käsiraamatu ja koolitas in selle alusel kaplaneid. Praegu ei ole täpselt teada, kui palju kinni peetavaid programmis osaleb ja veel vähem – paljud neist pöörduvad seaduskuuleka elu poole. Taastava õiguse kogu potentsiaali pole praegu kinnipidamisasutustes aga kindlasti kasutatud. Mida saaks teha veel?

Mõtteviisi muutmine

Taastava õiguse potentsiaal kinnipidamisasutustes on ennekõike mõtteviisis, mille kohaselt peaks kogu kinnipidamise aeg olema suunatud tekitatud kahjude heastamisele (Kangur 2019).

Praegu on kinnipidamise eesmärgid teoorias ja praktikas pisut erinevad (Kangur 2018). Kinnipidamine peaks justkui suunama inimesi õiguskaualekäitumisele, ent tegelikult satub suur osa kinni peetuid vanglasse korduvalt tagasi. Kõige kahetsusväärsem on, et kinni peetud vegeteerivad suuresti maksumaksja (sh ka kannatanute) kulul.

Vangistus on riigi vägivaldmonopoli kõige äärmuslikum rakendamine ning seda enam võiks see olla võimalikult tõhus. Viimast võiks mõõta kahju heastamise ja kuriteo kordumise tõenäosuse vähendamise kaudu. Taastava õiguse seisukohalt peaks kogu karistamise (k.a kinnipidamise) eesmärk olema kahjude heastamine ja riskide maandamine. Millised on praktilised võimalused selleks?

Parimad praktikad

Parim praktika ei ole üksikute programmid rakendamine, vaid see, kui võimalikult paljud kinnipidamisasutused lähtuvad taastava õiguse põhimõtetest. Heaks näiteks on Belgia, kus on püütud taastava õiguse põhimõtteid juurutada kõigis riigi 32 vanglas (Biermans ja d’Hoop 2001). International

Centre for Prison Studies piloteeris taastava vangla kontseptsiooni (ingl *restorative prison*) kolmes Suurbritannia vanglas (Coyle 2001, Mace 2000, 2004).

Taastava õiguse põhimõtteid järgivast vanglast tõhususelt järgmiseks võib pidada programme, mis ei lõpe pärast konkreetset sessiooni, vaid kus kogu vangla keskkond toetab programmi eesmärkide saavutamist. Selline on SORI (ingl *Supporting Offenders through Restoration Inside*) programm, mida nägin 2006. aastal Cardiffi vanglas. Programmi eesmärk on, et kinni peetavad võtavad vastutuse ning neid suunatakse heastamisele. Programmi ei vii ellu ainult üks spetsialist, vaid kaasatud on kõik ametnikud, kes programmis osaleva kinni peetavaga kokku puutuvad (Shaw 2010).

Väiksema mõjuga on üksikud programmid, ent needki on oluline täiendus vabaduse kaotusele. Näitena toon viit tüüpi taastaval õigusel põhinevad programmid, mis tõenäoliselt sobivad hästi ka meie konteksti.

Programmid empaatia kasvatamiseks

Selliseid programme nimetatakse mõnikord ka kannatanu teadlikkuse programmideks (ingl *victim awareness*) (Johnstone ja Van Ness 2007). Kogu fookus on suunatud sellele, et kahju tekitaja mõistaks, millist kahju ja kannatusi on tema tegu/teod põhjustanud.

Kriminaalõigusprotsessis tundub see justkui käidud tee. Kohtus ju loetakse ometi kõik detailid ette ja vastutusvõimeline inimene peaks aru saama, milles seisneb tema teo taunitavus. Tegelikult jätab aga kriminaalõigusprotsess puudutamata ühe ja võiks isegi öelda suurema osa meie inimlikust loomusest – emotsionaalsuse (Kahneman 2013). Kohtus keskendutakse faktidele ning tekitatud kahju kirjeldatakse seaduse rikkumise kaudu. Täielikult jääb

välja emotsionaalne ja moraalne kahju, mille mõistmist on võimalik suurendada peamiselt dialoogi kaudu (Walker 2006).

Selliste programmide abil aidatakse kinnipeetavatel teadvustada, milliseid kannatusi kuriteod kannatanutele põhjustavad ning iga osaleja suunatakse mõtlema oma kuritegude mõjudele. Mõnikord kaasatakse selleks surrogaatkannatanu, kes on valmis oma lugu jagama ning kinnipeetavad saavad esitada küsimusi (Feasey jt 2004, Bakker 2005).

2012. aastal osalesin Inglismaal töövarjuna ühes lepitusprotsessis, kus eakam daam kohtus kahe noore mehega, kes olid röövinud tema käekoti ning tekitasid selle käigus talle kergeid kehavigastusi. Mehed arvasid, et kõige halvem asi, mis nad tegid, oli vana naise tõukamine, mille tagajärjel tekkisid talle mõned marrastused ja verevalumid. Naine rääkis röövlitele, et kõige raskem tema jaoks oli rahakoti vahel olnud pildi kaotus – sellel oli tema hiljuti surnud lähedane sõbranna ning see oli ainus pilt temast. Mehed polnud kunagi mõelnud, et midagi sellist võib ohvrile olla kõige kallim ja tekitada kõige suuremat kahju. Nende jaoks omandas kogu sündmus hoopis uue tähenduse.

Resotsialiseerumise seisukohalt on empaatiavõime suurenemine väga tähtis, sest oma tegudega tekitatud trauma mõistmine aitab vähendada retsidiivsust (Thompson 1999).

Programmid kahju heastamiseks

Nende programmide eesmärk on toetada kurjategijaid tekitatud kahjude heastamisel. See võib tähendada ühiskondlikku heastamist. Heastamine võib toimuda vanglas – näiteks pakutakse vangla territooriumil avalikkusele mõnda toodet või teenust. See võib olla mänguasjade tootmine, jalgratta remonditöökoda vms. Oluline on, et teenus või toode on avalikkusele tasuta ning

kinnipeetavad töötavad vabatahtlikkuse alusel – sooviga heastada tekitatud kahju (Johnstone ja Van Ness 2007).

See võib ka tähendada kahjude heastamist kannatanule. Eesti (ja tegelikult teisteski Euroopa vanglates) on see võimalus küll olemas, ent pigem teoreetiliselt, sest kinnipeetava igasugusest sissetulekust arvatakse esimesena maha kõik muud kohustused ning kannatanule tekitatud kahju on vaid üks võlgnevus teiste hulgas, pealegi veel teise- või kolmandajärguline.

Taastava õiguse seisukohalt peaks kogu karistamise eesmärk olema kahjude heastamine ja riskide maandamine.

Belgias on loodud spetsiaalne fond, millega kinnipeetaval on võimalus teatud tingimuste täitmisel liituda. Peamine eeldus on siiras soov heastada kannatanule tekitatud kahju. Fondiga liitumisel teeb kinnipeetav ühiskondlikult kasulikke tööd ning teatud tundide täitumisel maksab fond kannatanule tekitatud kahju eest hüvitist. Oluline on kinnipeetava aktiivne soov ja panustamine (Robert ja Peters 2003).

Programmid suhete taastamiseks lähedastega

Toetav sotsiaalne võrgustik soodustab kuritegusid sooritanud isikute ühiskonda naasmist. Vangla võimaldab kinnipeetud isikutel küll suhelda ja isegi kohtuda pere liikmetega, ent see iseenesest ei soosi nende suhete taastamist.

On ilmne, et kuritegu ning sellele järgnev karistus rikub kurjategija kõiki suhted, ükskõik kui tugevad olid peresidemed varem. Taastav õigus lähtub vajadusest taastada suhted pärast iga pahategu (Walker 2006). Seega

pole asi ainult olemasolevate suhete hoidmises, vaid nende parandamises ning mitte ainult vahetute pereliikmetega, vaid näiteks ka kogukonnaga, sugulastega või töökaaslastega.

Austraalias New South Walesis rakendatakse kaitsvat lepitust (ingl *protective mediation*), mille eesmärk on saavutada kuriteo sooritanud isiku ja kogukonna vahel praktiline kokkulepe, kuidas ja mis tingimustel koos edasi elatakse. Kirjalikult vormistatud kokkulepe võib olla üks ennetähtaegse vabanemise tingimus (NSW Department of Corrective Services 1998).

Toetav sotsiaalne võrgustik soodustab kuritegusid sooritanud isikute ühiskonda naasmist.

Vanglast vabanenu saab tagasi pöörduda vaid sinna, kus teda vastu võetakse. Kui see ei ole pere-, kogu- või ühiskond, siis on need kurjategijad. Lähedaste suhete taastamise programmid algavad samuti teadvustamisest, kuidas on kuriteo sooritanud isiku käitumine ja valikud mõjutanud tema lähedasi. Soodustatakse vastutuse võtmist; vajaduse ja võimaluse korral ka kahjude heastamist, mis tihti on pigem sümboolne – kahetsus ja vabandus. Viimaste mõju pole aga vähetähtis, ei kannatanule ega kurjategijale (Johnstone 2014).

Programmid vanglasiseste konfliktide ennetamiseks ja lahendamiseks

Tallinna Vangla vanglakomisjoni liikmena näen pidevalt olukordi, kus ametnike ja kinnipeetavate vahel on tekkinud mõni arusaamatus või tõsisem erimeelsus. Seda lahendatakse rohke paberimäärimisega. Asjaosalised kirjutavad kümnete või lausa sadade lehekülgede kaupa avaldusi, kaebusi, kommentaare,

otsuseid, põhjendusi, taotlusi ja vaided. Isegi kui ökoloogiline perspektiiv kõrvale jätta, on tegu väga ebaefektiivse protsessiga. Kinnipeetavate aja sisustamine võib ju näida tänuliku tegevusena, ent ametnikud võiksid kasutada oma tööaega palju kasulikumalt.

Paljusid selliseid olukordi saaks lahendada lepituse (ingl *mediation*) abil. Selmet vahetada lõputuid kirjalikke sõnumeid, võiksid asjaosalised lepitaja vahendusel kokku saada, rääkida vaidlusküsimused läbi ning fikseerida tulemus kirjaliku kokkuleppena.

Lepitajana võivad tegutseda väljaõppe saanud ametnikud, aga miks mitte ka vanglakomisjoni liikmed. Sellised praktikad on andnud märgatavaid tulemusi, sest aitavad väärtustada teisi inimesi inimestena, mitte ametnike või numbritena (Sloane 2002 ja Roeger 2003). Maailma praktikas on ka näiteid, kus paari kaupa tegutsevad lepitajatena kinnipeetavad ise, kes esindavad konfliktseid kinnipeetavaid (Roeger 2003).

Programmid lepitamiseks

Otseste kannatanutega vahetult või vahendatult lepitamine on ühelt poolt kõige tõhusam, teisalt kõige delikaatsem taastava õiguse praktika. Ennekoike eeldab see kannatanu täielikku vabatahtlikkust, teiseks kinnipeetava siirast soovi võtta oma teo eest vastutus ja kahju heastada, ning kolmandaks peab protsess olema täiesti turvaline. Iga juhtumit tuleb käsitleda eraldi ning viia ellu professionaalselt. Praktika näitab, et sellised kohtumised aitavad just kannatanul juhtunuga paremini toime tulla ja emotsionaalselt ning hingeliselt terveneda (White 2001, Szmania 2004).

Järgmiseks võiks kõigi praktikate kohta tuua välja numbreid ja näitajaid, mis tõestavad, et taastav õigus on tõhus ning selle kasutamine kasulik. Seda on üksjagu uuritud, ja kirjeldatud on nii tõestusi kui

ka takistusi, ent kõik algab ja lõpeb küsimusega: mida me vangistuselt ootame? Mis on ühiskondlik tellimus ja poliitiline valik vangistuse suhtes? Mida me tahame, et vangla teeks ja toodaks? Mis on vangistuse visioon?

Epiloog

Esitan vangistusele kaks eri visiooni. Eesti vanglate asekanstler Priit Kama kirjutab „Vanglateenistuse aastaraamat 2018” eessõnas: „Kui vaadata, kes vanglast lahkuvad ja kes sinna tagasi tulevad, siis võib öelda, et enamikus usaldusväärse arvepidamisega riikides jõuab suurem jagu vanglast lahkunuid sinna tagasi”.

Kümme aastat varem, 2008. aastal, kirjutas Andrew Coyle: „Vanglad, nagu

me neid praegu tunneme, põhinevad ühiskonnast tõrjumise ideel. Selline arusaam ei sobi hästi kontseptsiooniga, mille kohaselt on ühiskond integreeritud ja kus kõik püüavad panustada teiste heaks. Naiivne on eeldada, et kui eraldame suure hulga inimesi ühiskonnast teatud ajaks vangla kõrgete müüride taha, muudame nad kuidagi paremateks kodanikeks. Taastava õiguse ja kogukondlike sanktsioonide eduka katsetamise põhjal paljudes riikides on meil alust loota, et tegu võib Vaclav Haveli sõnu parafraseerides tõesti olla „parema viisiga teatud asjadega toime tulla”. See alternatiiv pole lihtne viis. See on väga keeruline. Kuid lõpuks on see viis palju edukam.”

Viidatud allikad

- Bakker, L.** (2005). Sycamore Tree Project impact evaluation for Prison Fellowship New Zealand. The Centre for Justice & Reconciliation. Käsikiri. Alla laetud lehelt: www.pfcjr.org/programs/stp/report/bakker.
- Biermans, N., d’Hoop, M.-N.** (2001). Development of Belgian prisons into a restorative perspective. Ettekanne konverentsil: Positioning Restorative Justice. International Network for Research on Restorative Justice for Juveniles, Leuven 16.–19. september.
- Coyle, A.** (2001). Restorative justice in the prison setting. Ettekanne konverentsil: International Prison Chaplains Association. Driebergen, Holland.
- Feasey, S., William, P., Clarke, R.** (2004). Evaluation of the Sycamore Tree programme. Kirjastamata aruanne. Research Centre for Community Justice at Sheffield Hallam University.
- Johnstone, G., Van Ness, D. W.** (2007). Handbook of Restorative Justice. Willian Publishing.
- Johnstone, G.** (2014). Restorative Justice in Prisons: Methods, Approaches and Effectiveness. European Committee of Crime Problems, Strasbourg. <https://rm.coe.int/16806f9905>. (23.11.2020).
- Kahneman, D.** (2013). Kiire ja aeglane mõtlemine. Tänapäev.
- Kangur, J.** (2018). Vangistuse varjatud pale. Err.ee 26.07.2018. www.err.ee/849403/jaanus-kangur-vangistuse-varjatud-pale. (23.11.2020).
- Kangur, J.** (2019). Ministeeriumi dilemma: muuta lihtsat või tähtsat? Err.ee 09.02.2019. www.err.ee/909019/jaanus-kangur-ministeeriumi-dilemma-muuta-lihtsat-voi-tahtsat. (23.11.2020).
- Mace, A.** (2000). Restorative Principles in the Prison Setting. A Vision for the Future. International Centre for Prison Studies, King’s College. Alla laetud lehelt: www.kcl.ac.uk/depsta/rel/icps/restorative-prison.doc.
- NSW Department of Corrective Services** (1998). Protective Mediation. Alla laetud lehelt: www.dcs.nsw.gov.au/res_just/protmed.htm.
- Robert, L., Peters, T.** (2003). How restorative justice is able to transcend the prison walls: a discussion of the „restorative detention” project. Raamatus: Weitekamp, E., Kerner, H. J. (toim.). Restorative Justice in Context: International Practice and Directions. Cullompton and Portland, OR: Willian Publishing.
- Roeger, D.** (2003). Resolving conflicts in prison. *Relational Justice Bulletin*, 19, 4–5.

- Shaw, S.** (2010). When SORI is not the hardest Word. <https://insidetime.org/when-sori-is-not-the-hardest-word/>.
- Sloane, S.** (2002). A study of the Effectiveness of Alternatives to Violence Workshops in a Prison System. Simon Frazer Univeristy Centre for Restorative Justice. Alla laetud lehel: www.sfu.ca/cfrj/fulltext/sloane.pdf.
- Szmania, S. J.** (2004). Beginning difficult conversations: an analysis of opening statements in victim offender mediation/dialogue. PhD dissertation, Faculty of the Graduate School, University of Texas at Austin.
- Thompson, D.** (1999). Towards restoration. Victim awareness programmes for adult offenders in South Australia. Ettekanne konverentsil: Restoration for Victims of Crime. Melbourne, Austraalia.
- Walker, P.** (1999). Saying sorry, acting sorry: the Sycamore Tree Project, a model for restorative justice in prison. *Prison Service Journal*, May, 19–20.

KOMMENTAAR

Stanislav Solodov

vanglast vabanenute jätkutoe projektijuht ja vabatahtlik konfliktivahendaja, justiitsministeerium

Soovin öelda Jaanus Kangurile tänusõnad hästi kokku võetud teemakäsitle eest. Olen sama meelt, et taastava õiguse kogu potentsiaali pole praegu kinnipidamisasutustes kindlasti kasutatud.

Pean ennast vanglate keskkonda pigem hästi tundvaks inimeseks ja näen praegu vanglate puhul probleemkohana vanglate sotsiaalseid olusid (või sisekliimat). Täpsemalt seda, mis toimub vangla müüride vahel. 2018. aastal valmis vanglate sisekliima uuring¹, mis näitas, et pea kõigis vanglaelu aspektide hinnangutes olid kinnipeetavad küllaltki kriitilised. Kusjuures kõrgemalt hindasid kinnipeetavad vanglaelu turvalisust ja märksa madalamaid hinnanguid anti isikliku autonoomia ja harmoonia kategooriates. Autonoomia kategooria põhiküsimus on, mil määral on kinnipeetaval võimalik vanglas oma elu kontrollida ning otsuseid teha. Harmoonia kategoorias paluti hinnata abi ja toetust töötajatelt kinnipeetavatele, töötajate ja kinnipeetavate suhete usalduslikkust jms. Toetudes uuringu tulemustele ja lugedes Jaanus Kanguri artiklis esitatud vanglaelu näiteid, saame aimu, kus paikneb praegune vangistuse täideviimise keskne fookus.

Kahtlemata on vanglates palju inimesi, kes oma igapäevatöös kasutavad ka taastava õiguse põhimõtteid. Küsimus on, kuivõrd toetab vanglate sisekliima taastava õiguse põhimõtete praktiseerimist? Toon ühe lihtsa näite, milleks on *kinnipeetava ärakuulamine*. Tundub teoorias lihtne, aga praktikas teinekord keeruline. Keskkonnas, kus töötajate suurim proovikivi on pidada kinni tähtjast, pole kinnipeetavate ärakuulamiseks lihtsalt aega. Nii ei teki ka vestlust. Vähene vestlus viib pingete, rahulolematuse ja võimalike konfliktideni. Ka konfliktivahendus kui üks taastava õiguse meetoditest eeldab asjaosaliste ärakuulamist ja lõpuks kokkuleppeni jõudmist.

Taastava õiguse põhimõtete laialdasemaks praktiseerimiseks on kõigepealt vaja, et kinnipeetava ärakuulamine ja küsimuste lahendamine vestlusevormis omandaks vangistuse täideviimisel suurema tähtsuse. Usun veendunult, et inimliku dialoogi pidamine ennetab paljusid arusaamatusi, parandab vastastikust usaldust, loob häid suhteid ja lõpuks säästab ka aega.

¹ AS Turu-uuringud (2018). Vanglate sisekliima uuring. Kinnipeetavate küsitlusuuring Tallinna, Tartu ja Viru vanglates. Justiitsministeerium. Kättesaadav: www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/vanglate_sisekliima_uuring_sugis_2018.pdf.

Ian D. Marder, Ph.D*õigusteaduskond, Maynoothi ülikool (Iirimaa)***Callie Zinsmeyer***Restorative Justice Services (Iirimaa)*

Taastav õigus ja lähisuhtevägivald

Lähisuhtevägivald on ilmselt üks vastuolulisemaid süütegusid, mille korral taastavat õigust rakendada. Seda on katsetanud paljud riigid. Õhku jäävad siiski küsimused, kuidas rakendada seda turvaliselt ning kas asi on sellist riski väärt.

Varem oleme rääkinud oma praktilise töö kogemusest nii taastava õiguse kui ka lähisuhtevägivalda toimepanijatele mõeldud programmides (Callie), samuti seoses taastava õiguse põhimõtete ja tavade uurimise ja arendamisega (Ian). Märkisime, et taastavat õigust rakendatakse ka muud tüüpi koduvägivalda korral (nt vägivald põlvkondade või õdede-vendade vahel) ning teistes olukordades, kus võib esineda lähisuhtevägivalda (sh perekonnaõiguse ja sotsiaaltöö kontekstis).

Otsustasime keskenduda taastava õiguse ja lähisuhtevägivalda sidumisele kriminaalõigusprotsessis, ega käsitle selle teema laiemat rakendamist.

Artiklis anname ülevaate peamistest pool- ja vastuargumentidest. Kasutame teadusuuringuid ja praktilisi kogemusi ning osutame erisugustele taastava õiguse mudelitele, et uurida tingimusi, mille korral oleks võimalik taastavat õigust rakendada.

Kokkuvõttes järeldame, et taastava õiguse protsesside (sealhulgas, kuid mitte ainult, dialoog ohvri ja vägivalda toimepanija vahel) kasutamine on võimalik, ent need peaksid olema välja töötatud koos lähisuhtevägivalda ekspertidega. On vaja piisavalt ressursse ja tegevusi peaksid ellu viima ainult spetsialistid, kel on piisav väljaõpe, kogemused ja pühendumus, et järgida taastava õiguse põhimõtteid ja jõustada ohvreid.

Miks rakendada taastavat õigust?

Taastava õiguse all mõeldakse nii protsesside rühma kui ka põhimõtete kogumit. Mõned protsessi mudelid hõlmavad suhtlust ohvrite, õigusrikkuja ja muude sidusrühmade vahel, sealhulgas lepitust ohvri ja õigusrikkuja vahel ning taastavaid nõupidamisi.

Teadusuuringud on näidanud, et need protsessid võivad vähendada süütegude

kordumist, toetada ohvri taastumist ning aidata saavutada isegi tõsise ja püsiva õigusrikkumise korral kompromisslahendus, mida ei saavutata formaalse kohtuprotsessi käigus ja mis rahuldab nii ohvrit kui ka õigusrikkujat (Shapland jt 2011; Strang jt 2013; Angel jt 2014; Sherman jt 2015). Seevastu selgus hiljuti Iirimaal tehtud uurimusest (Women's Aid 2019), et lähisuhtevägivalla ohvrid tundsid sügavat rahulolematust pärast kriminaalõigusprotsessi lõpetamist isegi siis, kui vägivallatseja oli süüdi mõistetud ja vangistatud.

Taastava õiguse eesmärk on võimustada asjaosalisi (eelkõige ohvrid ja õigusrikkujaid), võimaldades neil täita aktiivset rolli „oma“ süüteo tegelemisel. Selle käigus annab ohvrile võimaluse väljendada oma vajadusi ja osaleda otsuse tegemisel, mida kohtuprotsess ei võimalda. Õigusrikkujale annab taastav õigus võimaluse kuulata, millist kahju ta ohvrile tekitas, ja olla aktiivne pool selle kahju korvamisel nii palju kui võimalik. Need eesmärgid kajastavad peamisi taastava õiguse põhimõtteid: sidusrühmade osalust, vabatahtlikkust, austust, erapooletust ja keskendumist kahju korvamisele.

Ideaaljuhul peab ohver protsessi võimustavaks ja vabastavaks kogemuseks, mis aitab tal juhtunust üle saada ja eluga edasi liikuda. Taastavat õigust peetakse edukaks ka siis, kui see annab ohvrile võimaluse asjad südamele ära rääkida või kui ta jääb protsessi tulemusega mõõdukalt rahule. Edukuse näitajad sõltuvad konkreetsest juhtumist ning vahendaja peab alati suutma hinnata ja juhtida osalejate ootusi.

Taastava õiguse põhimõtete pinnalt on võimalik leida ka teisi sekkumismeetodeid,

mida võib kasutada, kui asjaosalised ei saa või ei soovi suhelda turvaliselt. Seda on selgitatud Euroopa Nõukogu 2018. aasta soovitusel artiklis 59 taastava õiguse kohta, milles märgitakse, et „uuenduslikud lähenemisviisid heastamisele, ohvrite taastumisele ja õigusrikkuja taasintegreerimisele” ei pea hõlmama otsesuhtlust ohvrite ja õigusrikkujate vahel (Council of Europe 2018).

Näiteks on ohvritel võimalik osaleda taastavates tugiringides (ingl *support circles*), kus nad kohtuvad oma ala spetsialistide ja isiklike abistajatega, et rääkida oma lugu ning saada tuge ja heakskiitu (Parker 2020). Õigusrikkujate mõjutamisvõimalustest on Iirimaal kõige paremini tuntud taastamisel põhinev ja ohvrit mittekaasav seksu misvahend nimega heastamisrühm (ingl *reparation panel*), kus oma ala spetsialistid ja vabatahtlikud vestlevad õigusrikkujatega enne karistuse määramist, julgustades neid mõtlema tehtud kahju üle ja otsustama, kas reparatiivne või rehabiliteeriv tegevus võiks aidata korvata tehtud kahju (The Probation Service ... 2017). Sarnaselt lähisuhtevägivalla juhtumitega erinevad olemuselt ka taastamisel põhinevad sekkumised.

Murekohad dialoogi saavutamisel

Euroopa Nõukogu soovitusel öeldakse, et taastav õigus peaks olema „üldiselt kättesaadav teenus”, mis tähendab, et muude kaalutluste puudumise korral ei tohiks kedagi osalemisest välja jätta ainult süüteo liigi alusel. On kahtlejaid, kes ei usu, et taastav õigus on lähisuhtevägivallaga seotud juhtumite korral sobiv meetod.

Kardetakse, et õigusrikkuja võib survestada ohvrit protsessis osalema või manipuleerib protsessiga muul viisil, eelkõige siis, kui protsessi edukus võib mõjutada kohtumenetlust (nt kui karistust ei ole määratud).

Või tekitatakse ohvrile uuesti trauma või seatakse ta suuremasse ohtu. Mõned muretsevad ka, et õigusrikkujad võivad taastavat õigust kasutada väärkohtlemise tähtsuse vähendamiseks või naeruvääristamiseks (Drost jt 2015). Kui õigusrikkujal õnnestub taastava õiguse protsessiga manipuleerida, võidakse ohvri osalemist kasutada viimase vastu lapse hooldusõiguse määramisel või muudes edasistes või paralleelsetes õiguslikes protsessides.

Ohvrite kaitsjad on taastava õiguse rakendamise suhtes kahe vahel, sest ühelt poolt tunnevad nad muret selle võimalike negatiivsete mõjude pärast, ent samal ajal näevad ka sellest tulenevat võimalikku kasu.

Paljusid neid murekohti toetab asjaolu, et osaliste vahel valitseb väga suur jõudude eba võrdsus. Delgado on alternatiivse vaidluste lahendamise kohta öelnud, et eraviisilistes protsessides „ei ole vaestel ega nõrgematel mingit kaitset” (Delgado jt 1985, 13). Tõepoolest, mis saab siis, kui taastav õigus muudab lähisuhtevägivalla ehk süüte, mille ühiskonnas sotsiaalprobleemina esiletoomiseks on juba niivõrd kaua ja palju vaeva nähtud, pelgalt eraviisiliseks asjaks (Drost jt 2015)?

Siinkohal tasub mõelda sotsiaalsele ja institutsionaalsele kontekstile, milles võidakse taastavat õigust kasutada lähisuhtevägivalla juhtumite korral. Tegelikult rünnatakse ohvrit sageli kümneid kordi enne, kui ta teatab vägivallast politseile, ning süüdimõistva otsuseni jõuab väga väike osa juhtumitest.

Sageli süüdistab ohver ennast ning teda süüdistab ja häbistab ka kogukond. Kui kriminaalõigusprotsess on juba käimas, võib õigusrikkuja saada taastava õiguse protsessis

osaledes palju kasu ja tal on sealjuures kaotada vähe; ohvri puhul võib olla asi vastu pidine. Samal ajal ei mõista õiguskaitseasutuste spetsialistid lähisuhtevägivalla dünaamikat alati täielikult ning ei tarvitse olla teadlikud oma tegevuse tagajärgedest käimasolevas või tulevases tsiviilmenetluses.

Uuringud näitavad, et ohvrite kaitsjad on taastava õiguse rakendamise suhtes kahe vahel, sest ühelt poolt tunnevad nad muret selle võimalike negatiivsete mõjude pärast, ent samal ajal näevad ka sellest tulenevat võimalikku kasu (Curtis-Fawley ja Daly 2005). Mõne arvates osutab lähisuhtevägivalla ainulaadne dünaamika sellele, et taastava õiguse rakendamine ei ole selle puhul sobiv mitte ühelgi juhul. Teiste arvates võib see tulla mõnel juhul kõne alla, kui seda tehakse väga hoolikalt. Näiteks Gaarder (2015, 344) kutsus meid mõtisklema selle üle, „kas taastava õiguse filosoofia ja praktikasse rakendamine saavad aidata kaasa lähisuhtevägivalla ohvrite kogetud kahju heastamisele ja nende turvalisuse suurendamisele.” See tõstatab empiirilise küsimuse: mis mõju avaldab taastav õigus lähisuhtevägivalla juhtumitele tegelikult?

Mida ütlevad uuringud

Teadusuuringud näitavad üldiselt positiivseid tulemusi. Näiteks vaatlesid Austria teadlased 1998. aastal taastava õiguse kohtumisi ja vestlesid osalejatega. Järeldati, et protsess mõjus ohvritele jõustavalt. (Pelikan 2010). Nad leidsid, et taastava õiguse kaudu „ei muutunud mehed küll paremaks, ent naised muutuvad tugevamaks. [Taastaval õigusel põhineva] sekkumisega leiab toetust ja saab kinnitust just naiste soov olla vägivallatus partnerluses; samas mehed muutuvad sisemiselt selle tulemusena väga harva.” (samas).

Samad teadlased küsitlesid kümme aastat hiljem 162 uuringus osalenud ohvrit ja

leidsid, et „vägivalla ennetamisele aitavad kaasa nii naiste võimustamine kui ka vägivallatsete suhtumise muutmine” (Pelikan 2010). Nende esialgsete uuringute ja järel-uuringute tulemused osutavad asjaolule, et taastav õigus võib tõepoolest aidata muuta ohvrite olukorda turvalisemaks.

Teised uurijad katsetasid uusi taastava õiguse mudeleid, mis on välja töötatud koostöös lähisuhtevägivalla ekspertidega. Näiteks hinnati hiljutises Ameerika Ühendriikide uuringus taastava õiguse rakendamist juhtumite korral, kus vägivallatsete pani rünnaku toime korduvalt ega muutnud oma käitumist ka varasemate sekkumiste mõjul. Samuti oli samasoolisi paaride puhul, kelle tarvis puudusid sekkumismeetodid sootuks.

„Mõlema poole jaoks võeti kasutusele eraldi taastamisel põhinevad protsessid – taastavad ringid kohustuse ehk karistuse määramiseks õigusrikkujatele ja tugirühmad ohvritele [...], kaasates pereliikmeid ja kogukonnaliikmeid väärkohtlemist soovivate käitumismustrite lõhkumiseks”. (Gaarder 2015, 342).

Ohver ja vägivallatsete ei osalenud teineteise rühmades ning protsessiga sai alustada vaid siis, kui vägivallatsete võttis oma teo eest vastutuse. Ohvrite kaitsjad osalesid mõlemas rühmas ning ohvrid võisid öelda oma sõna sekka karistuse määramisel (kohtu loa alusel) või otsustada, et nende juhtumit menetletakse tavapärasel viisil. (samas)

Üldiselt leiti, et „programm näis vähendavat õigusrikkujate vägivaldset käitumist ning suurendas turvalisust, sotsiaalset tuge ja materiaalseid ressursse mõne ohvri jaoks” (lk 342), samas kui ohvrite rühmad „keskendusid ohvri jaoks turvalise ja erapooletu koha loomisele, kus ohver saaks rääkida oma loo ja laiendada oma võimalusi” (lk 348).

Gaarder esitab ülevaate ka varasematest uuringutest Kanadas, Ameerika

Ühendriikides, Lõuna-Aafrikas ja Uus-Meremaal, leides nende põhjal, et taastav õigus on aidanud suurendada ohvrite turvatunnet ja rahulolu ning muuta mõne õigusrikkuja käitumist. (samas)

Hiljuti kasutati Ameerika Ühendriikide uurimuses juhuvalimil põhinevat kontroll-uuringut, et võrrelda mõjusid üle 200 lähisuhtevägivallaga seotud süüteo toimepanijale, kes osalesid kas traditsioonilises vägivaldassekkumise programmis (ingl *batterer intervention programme – BIP*) või selle programmi lühemas versioonis, millele lisandus taastaval õigusel põhinev sekkumine, kus kasutatakse ringil põhinevaid meetodeid (ingl *circle processes – CP*). Ohver saab valida, kas osaleb neis või mitte. (Mills jt 2019).

Selles uuringus jõuti järeldusele, et „nn hübriidne vägivaldassekkumise programm koos rühmategevustega tõi kaasa statistiliselt olulise vähenemise nii uute vahistamisjuhtude (53%) kui ka kõigi süütegude raskusastmete (52%) suhtes, sealhulgas koduvägivald, 24-kuulise perioodi jooksul” (lk 1).

Taastava õiguse rakendamisel on väga tähtis tagada, et sellega tegeleksid asjatundlikud ja teadlikud abistajad.

Viimasena vaadeldi 2019. aasta oktoobris kohtuinnovatsiooni keskuse (Center for Court Innovation) uuringus (2019) lähemalt 34 sellist laadi programmi Ameerika Ühendriikides ning selle tulemusena leiti, et nendes seatakse esikohale kannatanu toimevõimekus ja turvalisus ning keskendutakse kahju põhjustanud poole aktiivsele vastutusele.

Loomulikult ei tõesta see uuring, et taastava õiguse rakendamine lähisuhtevägivalla juhtumite korral on alati turvaline ja tõhus.

Paljudes uuringutes on väikesed valimid; teised hõlmavad programme, mida on keeruline suures mahus korrata, või rakedatakse edukuse hindamiseks ebatäiuslikke meetmeid (nt vahistamismäärad). Taastava õiguse uurimise üks takistus on rühma enesevalikuline olemus, mis on põhjustatud protsessi vabatahtlikust laadist. Sellest tööst on siiski õppida palju.

Üks õppimiskoht on seotud lähisuhtevägivalla ekspertide kaasamisega programmi kavandamisse, nii et protsess kajastaks lähisuhtevägivalla dünaamikat. Riikides, kus kasutatakse lähisuhtevägivalla juhtumitega tegelemisel taastavat õigust, on selle rakedamine teistsugune kui muude süütegude puhul. Näiteks Soomes ja Austrias järgitakse nende puhul praktikat, et konfliktivahenduse viivad ellu kaks vastassoost vahendajat (Drost jt 2015). Stubbs (2010, 985) võtab selle põhimõtte kenasti kokku: kui tegu on lähisuhtevägivallaga, siis „taastava õiguse üldmudelid [selle lahendamiseks] ei sobi”.

Üldiselt on märkimisväärne, et taastava õiguse valdkonnas tehtud teadusuuringute tulemused on enamasti positiivsed, ehkki need põhinevad programmidel, mille kavandamine ja rakendamine on olnud sageli väikesemahuline ja seotud rohkete sekkumise disaini ja elluviimist puudutavate üksikajadega. See toob kaasa viimase küsimuse: millised on asjaomases kontekstis turvalise ja tõhusa taastava õiguse praktilised piirangud?

Praktilised piirangud

Eeldusel, et taastavat õigust on lähisuhtevägivallaga seotud juhtumites võimalik kasutada turvaliselt ja tõhusalt, jääb õhku küsimus, kas seda saab rakendada ka laialdasemalt. Suur osa protsessi edukusest sõltub selle vahendamise kvaliteedist ja sellest, et juhtumiga seotud spetsialistid mõistaksid lähisuhtevägivalla ainulaadsust (Lünnemann ja Wolhuis 2015).

Taastava õiguse ja seksuaalvägivallaga seotud töö põhjal teame, et kogenud taastava õiguse ekspertidele on võimalik tagada põhjalik väljaõpe tõsiste juhtumite vaheldamise ja teatud süütegude dünaamika kohta (Keenan 2018). Me ei saa siiski olla kindlad, et õiguskaitseasutused tagavad alati piisava väljaõppe ja järelevalve või annavad oma töötajatele aega ja ruumi, et rakendada taastavat õigust lähisuhtevägivalla kontekstis optimaalselt.

Teadusuuringute kohaselt avalduvad taastava õiguse võimalikud eelised kõige tõenäolisemalt siis, kui protsessi käigus järgitakse taastamise põhiprintsiipe.

See on seotud taastava õiguse institutsionaliseerimisega kriminaalõigussüsteemis. Teadusuuringute kohaselt avalduvad taastava õiguse võimalikud eelised kõige tõenäolisemalt siis, kui protsessi käigus järgitakse taastamise põhiprintsiipe (McCold ja Wachtel 2002).

Kui asutused võtavad taastava õiguse kasutusele kui tavapraktika, siis võivad tekkida hübriidpraktikad, mis kajastavad olemasolevaid institutsionaalseid põhimõtteid, eesmäärke, prioriteete, tavasid ja töömeetodeid samapalju, nagu need kajastavaid taastamise printsiipe (Daly 2003; Blad 2006; Crawford 2006; Marder 2018). Kuid samas on asjaomaste õiguskaitseasutuste kultuurile omased ka elemendid, mis on vastuolus osalejaid kaitsvate ja protsessi tõhusust selgitada aitavate põhimõtetega.

Näite sellise olukorra kohta saab tuua politseist kui asutusest, kus prioriteediks on enamasti juhtumite tõhus lahendamine. Mõnes riigis kasutavad politseinikud

taastava õiguse meetodeid oma igapäevaseid operatiivülesandeid täites. Näiteks Inglismaa teatud piirkonnas eeldatakse, et kõik politsei mitteametlikud käskkirjad peavad olema taastava olemusega (Marder 2018). Samas võivad paljud politseinikud näha lähisuhtevägivalda siiski eraasjana, mis ei vaja märkimisväärset sekkumist. Selle tagajärjel rakendab mõni politseinik nüüd taastavat õigust või õigemini kasutab oma õigust lahendada juhtumeid mitteametlikult taastava õiguse rakendamise nime all ja seda ilma ettevalmistuseta ja olukordades, mis võivad nõuda ohvri turvalisuse tagamiseks lisameetmeid (Westmarland jt 2017).

Teisisõnu veeretab taastava õiguse süvalaiendamine vastutuse selle rakendamise eest eesliini spetsialistidele, kellel napib aega, oskusi või tahet tegutseda parima praktika kohaselt või kellel lasuvad samaväärselt muud mahukad kohustused või on vastanduvad eesmärgid, mida on samuti vaja täita ja see takistab neil parimat praktikat rakendada. Kui soovida taastava õiguse rakendamist laiendada, on väga tähtis tagada, et sellega tegeleksid asjatundlikud ja teadlikud abistajad, kellel on selleks piisavalt aega.

Kokkuvõtteks

Taastava õiguse vahendaja töö lähisuhtevägivalla juhtumite korral on keeruline. Spetsialist peab leidma viisi jõudude tasakaalustamiseks, jäädes ise neutraalseks, ning käsitlema samas võimalust, et ohver võib tekinud olukorras süüdistada ennast. Samuti peab ta kindlaks tegema, ega vägivallatseja ei kasuta peenekoelisi ähvardusi ja ega ohvri

turvalisusele ei avaldu mingeid muid ohtusid või katseid protsessiga manipuleerida.

(Konflikti)vahendaja ülesanne on suunata poolte ootusi ja väljendada sõnaselgelt, mida on protsessiga võimalik saavutada ja mida mitte. Palju sõltub vahendaja enda võimest ära tunda, millal on taastava õiguse rakendamine ebaturvaline. Kui vahendamine tundub turvaline, siis tuleb protsess ellu viia edu saavutamist kõige paremini teenival viisil.

Palju sõltub vahendaja enda võimest ära tunda, millal on taastava õiguse rakendamine ebaturvaline.

Samuti ei saa me liiga kiivalt jääda kaitsepositsioonile. Ohvrid on sageli tugevamad kui me ette kujutame, sest lõppude lõpuks jätkavad paljud lähisuhtevägivalla all kannatajad aastaid kooselu vägivallatsejaga isegi pärast korduvaid (või pidevaid) vägivallajuhtumeid. Kas on alust väita, et neile vahendatud vestluse võimaldamine ei ole kunagi piisavalt turvaline? On väärsundida ohvrid võitlema taastava õiguse nimel liiga riskikartlike süsteemide vastu (Waterhouse 2018).

Peame mees pidama ka tohutut hulka inimesi, kes on langenud lähisuhtevägivalla ohvriks, kuid kelle juhtumid ei vii kunagi ametliku kriminaalõigusliku sekkumiseni. Samamoodi nagu kohtud tagavad mõnele õigluse, võiksime kaaluda taastavat õigust ühe võimalusena olukorras, kus teised õigluse vormid sageli puuduvad.

Viidatud allikad

- Angel, C. M., Sherman, L. W., Strang, H., Ariel, B., Bennett, S., Inkpen, N., Keane, A., Richmond, T. S. (2014). Short-term effects of restorative justice conferences on post-traumatic stress symptoms among robbery and burglary victims: a randomized controlled trial. *Journal of Experimental Criminology*, 10, 291–307. <https://restorativejustice.org.uk/sites/default/files/resources/files/Short-term%20effects%20of%20restorative%20justice%20conferences%20on%20post-traumatic%20stress%20symptoms.pdf>. (24.11.2020).
- Blad, J. (2006). Institutionalizing Restorative Justice? Transforming Criminal Justice? A Critical View on the Netherlands. UK: Willan Publishing. www.ncjrs.gov/App/Publications/abstract.aspx?ID=235486
- Cissner A., Sasson E., Hauser R. T., Packer H., Pennell J., Smith E. L., Desmarais S., Burford G. (2019). A National Portrait of Restorative Approaches to Intimate Partner Violence: Pathways to Safety, Accountability, Healing and Well-Being. Center for Court Innovation. www.courtinnovation.org/sites/default/files/media/document/2019/Report_IPV_11262019.pdf?fbclid=IwAR2Y88DTTzKXVU9L1I1I3XeAuQNQAz5tIXBJRVA5FBfC8V2fP5uWGarH1v0. (24.11.2020).
- Council of Europe (2018). Recommendation CM/Rec(2018)8 of the Committee of Ministers to member States concerning restorative justice in criminal matters. https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016808e35f3. (24.11.2020).
- Crawford, A. (2006). Institutionalizing Restorative Youth Justice in a Cold, Punitive Climate. UK: Willan Publishing. www.ncjrs.gov/App/Publications/abstract.aspx?ID=235487. (24.11.2020).
- Curtis-Fawley, S., Daly, K. (2005). Gendered Violence and Restorative Justice: The Views of Victim Advocates. *Violence Against Women*, 11(5), 603–638. https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1077801205274488?casa_token=T-NA2KEPYmgAAAAA%3AlXqKmbEVDjSdXrONArKoh0OjatQAed06MxisuC2lWEh7gVUa70hTxuqVw-7r5oWyyzXnPlJK4NWTw&. (24.11.2020).
- Daly, K. (2003). Mind the Gap: Restorative Justice in Theory and Practice. <https://pdfs.semanticscholar.org/bce4/459950af5fdae85cc0b3acb89324b2680a52.pdf>. (24.11.2020).
- Delgado, R., Dunn, C., Brown, P., Lee, H., Hubbert, D. (1985). Fairness and formality: Minimizing the risk of prejudice in alternative dispute resolution. <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/wlr1985&div=56&id=&page=>. (24.11.2020).
- Donohoe, H. (2019). Report finds significant failings of justice system in relation to domestic violence. RTÉ. www.rte.ie/news/ireland/2019/0926/1078304-womens-aid. (24.11.2020).
- Drost, L., Haller, B., Hofinger, V., Van der Kooij, T., Lünemann, K. D., Wolthuis, A. (2015). Restorative Justice in cases of domestic violence, Best practice examples between increasing mutual understanding and awareness of specific protection needs. *WSI Comparative report 2015* (JUST/2013/JPEN/AG/4587). www.irks.at/assets/irks/Publikationen/Forschungsbericht/RJ_Comparative_Report.pdf. (24.11.2020).
- Gaarder, E. (2015). Lessons from a restorative circles initiative for intimate partner violence. *Restorative Justice: An International Journal*, 3:3, 342–367. www.tandfonline.com/doi/citedby/10.1080/20504721.2015.1109334?scroll=top&needAccess=true. (24.11.2020).
- Keenan, M. (2018). Training for restorative justice work in cases of sexual violence. *The International Journal of Restorative Justice*. 1 (2), 291–302. www.elevenjournals.com/tijdschrift/TIJRJ/2018/2/IJRJ_2589-0891_2018_001_002_007. (24.11.2020).
- Mills, L. G., Barocas B., Butters R. P., Ariel B. (2019). A randomized controlled trial of restorative justice-informed treatment for domestic violence crimes. *Nature Human Behaviour*, 3, 1284–1294. www.nature.com/articles/s41562-019-0724-1. (24.11.2020).
- Lünemann, K., Wolthuis, A. (2015). Victim Offender Mediation: Needs of victims and offenders of Intimate Partner Violence. 2nd Comparative report. Verwey-Jonker Institute, Utrecht www.euforumrj.org/sites/default/files/2019-12/7388_restorative_justice_comparative_report_ii_final.pdf. (24.11.2020).
- Marder, I. D. (2018). Restorative justice and the police: Exploring the institutionalisation of restorative justice in two English forces. http://etheses.whiterose.ac.uk/19578/1/Marder_ID_Law_PhD_2018.pdf. (24.11.2020).

- McCold P., Wachtel, T.** (2002). Restorative Justice: Theoretical foundations. www.taylorfrancis.com/books/e/9781843924838/chapters/10.4324/9781843924838-13. (24.11.2020).
- Parker, L.** (2020). Circles. <http://restorativejustice.org/restorative-justice/about-restorative-justice/tutorial-intro-to-restorative-justice/lesson-3-programs/circles/#sthash.0tZsM9vZ.dpbs> (24.11.2020).
- Pelikan, C.** (2010). On the Efficacy of Victim-Offender-Mediation in Cases of Partnership Violence in Austria, or: Men Don't Get Better, But Women Get Stronger: Is it Still True? *European Journal on Criminal Policy and Research* 16(1), 49–67. DOI: 10.1007/s10610-010-9117-8
- Shapland J., Robinson G., Sorsby A.** (2011). Restorative Justice in Practice Evaluating What Works for Victims and Offenders. UK: Willan Publishing. www.routledge.com/Restorative-Justice-in-Practice-Evaluating-What-Works-for-Victims-and-Offenders/Shapland-Robinson-Sorsby/p/book/9781843928454. (24.11.2020).
- Sherman L. W., Strang H., Barnes G., Woods D. J., Bennett S., Inkpen N., Newbury-Birch D., Rossner M., Angel C., Mearns M., Slothower M.** (2015). Twelve experiments in restorative justice: the Jerry Lee program of randomized trials of restorative justice conferences. *Journal of Experimental Criminology*, 11, 501–540. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11292-015-9247-6>. (24.11.2020).
- Strang H., Sherman L. W., Mayo-Wilson E., Woods D., Ariel B.** (2013). Restorative justice conferencing (RJC) using face-to-face meetings of offenders and victims: effects on offender recidivism and victim satisfaction. Oslo: Campbell Collaboration. <https://campbellcollaboration.org/better-evidence.html/restorative-justice-conferencing-recidivism-victim-satisfaction.html>. (24.11.2020).
- Stubbs, J.** (2010). Relations of Domination and Subordination: Challenges for restorative Justice in Responding to Domestic Violence. *UNSW Law Journal*, 33(3), 970–986. www.antoniocasella.eu/restorative/Stubbs_2010.pdf. (24.11.2020).
- The Probation Service: Restorative Justice – Reparation Panel, Case Enactment** [Video]. (2017). www.youtube.com/watch?v=tpSlyNSibOU&t=29s. (24.11.2020).
- Waterhouse, J.** (2018). I fought to speak to the man who stabbed me. BBC News. www.bbc.com/news/uk-46210384. (24.11.2020).
- Westmarland N., Johnson K., McGlynn C.** (2018). Under the Radar: The Widespread Use of 'Out of Court Resolutions' in Policing Domestic Violence and Abuse in the United Kingdom. *The British Journal of Criminology*, 58(1), 1–16. <https://academic.oup.com/bjc/article/58/1/1/3058237>. (24.11.2020).
- Women's Aid** (2019). Unheard and Uncounted – Women, Domestic Abuse and the Irish Criminal Justice System Full Report. www.womensaid.ie/assets/files/pdf/unheard_and_uncounted_-_women_domestic_abuse_and_the_irish_criminal_justice_system_full_report.pdf. (24.11.2020).

Marie Keenan, Ph.D

sotsiaalpoliitika, sotsiaaltöö ja sotsiaalse õigluse instituudi dotsent,
University College Dublin (Iirimaa)

Kas taastavale õigusele on kohta, kui seksuaalne kuritarvitamine toimub perekonnas?

Seksuaalkuriteol on ohvri jaoks alati sügavalt psüühilised ja sotsiaalsed tagajärjed. Olukorra teeb aga eriti keeruliseks see, kui tegu on perekonnas toime pandud seksuaalvägivallaga.

Olen tegelnud seksuaalvägivalla eri tahkudega enam kui 40 aastat, seda nii praktika, poliitika kui ka teadustöö vallas: juhtinud kogukonnapõhist raviprogrammi seksuaalkurjategijatele, teinud ohvritega teraapiatööd, toetanud asjaosaliste perekondi, andnud kohtus asjatundjana tunnistusi, töötanud vanglates ning nõustanud nii kohalikke kui ka rahvusvahelisi organisatsioone selle probleemi arvukate külgede teemal (vt ka nt Keenan 2012, 2014, 2018; Keenan ja Griffith 2019; Zinsstag ja Keenan 2017).

Selles artiklis on tähelepanu suunatud vaid ühele nimetatud töö aspektile: taastavale õigusele. Alustuseks tutvustan mitmeid mõisteid ja jagan üldisi tähelepanekuid taastava õiguse rollist pärast seksuaalkuritegu. Seejärel keskendun ühele juhtumile, mis annab aimu, kuidas on võimalik

taastavat õigust paindlikult kohandada, et see oleks perede ja inimeste vajadustele kohane. Lõpetuseks esitan paar üldistavat kommentaari.

Seksuaalvägivald ja kuritarvitamine

Kasutan artiklis mõistet *seksuaalvägivald* tähenduses, mis hõlmab kõiki täiskasvanute ja laste vastu suunatud seksuaalkuritegude vorme. See põhineb asjaolul, et seksuaalkuritegu võib olla oma mõjult vägivaldne, isegi kui kuritegu ise ei ole otseselt füüsiliselt vägivaldne, nii nagu sageli juhtub laste vastu toime pandud seksuaalkuritegude puhul. Tihti kogevad lapsed kuriteo mõju oma kehale, meelele ja hingele alles siis, kui on jõudnud ikka, kus nad hakkavad vahet tegema õigel ja valel.

Seksuaalkuriteo äärmiselt tundlik olemus muudab selle avalikustamise ja sellest teavitamise ohvrile raskeks ning on üldteada, et sageli loobub ohver kuriteost teavitamise mõttest, kui näeb, kui vähesed kurjategijad süüdi mõistetakse ja kui halb kohtlemine saab osaks paljudele ohvritele kriminaalmenetluse ajal (Gillen, 2019).

On üldteada, et kriminaalõigussüsteemide võimalused ohvritele „õigluse” pakku-misel on piiratud, seda osaliselt nende üles-ehituse ja eesmärkide tõttu (vt nt Keenan 2014; Ptacek 2010). Kriminaalõiguslikud lähenemised on suunatud süü kindlaks tegemisele tõendite alusel, õigusrikkujate karistamisele ja rehabiliteerimisele ning kogukonna turvalisuse suurendamisele. Uuringutes on aga leitud, et selline lähe-nemine jätab sageli tähelepanuta ohvrite vajadused ja huvid, jätab kasutamata võima-lused aidata õigusrikkujatel oma kuritegude eest suuremat vastutust tunda ega suuda rahuldada kummagi poole tervenemise ega sotsiaalse lõimumisega seotud vajadusi (Keenan 2014; Daly 2011). Sotsiaalse lõi-mumise puudumine on eriti suur probleem, kui kuritarvitamine leiab aset perekonnas.

Taastav õigusemõistmine pärast seksuaalvägivalda ja kuritarvitamist

Tänu suurenevale teadlikkusele krimi-naalõigussüsteemi vähesest suutlikkusest rahuldada ohvrite õiglusvajadust ja huve ning pakkuda õigusrikkujatele võimalusi taas ühiskonnaga liituda, pööratakse kogu maailmas üha rohkem tähelepanu taastava õiguse kasutamisele nii seksuaalvägivalla ja kuritarvitamise ohvrite kui ka nende kuri-tegude toimepanijate puhul (Keenan 2014; Daly 2011; Van Wormer 2009).

Siiski, vaatamata paljude aastate jooksul ilmunud arvestatavale teaduskirjandusele

(nt Daly 2006; Gustafson 2005) ja kasvavast hulgast empiirilisi tulemusi andnud uurin-gutele, mis viitavad sellele, et taastaval õigu-sel on positiivne mõju nii ohvritele kui ka õigusrikkujatele (Julich jt 2010; Koss 2014; Pali ja Madsen 2011), on paljudes ametkon-dades taastavate meetmete kasutuselevõtt olnud aeglane. Sellest hoolimata saab taastav õigus seksuaalvägivalla kohtuasjades kogu maailmas tähelepanu üha rohkem (Zinsstag ja Keenan 2017).

Taastava õiguse puhul keskendutakse inimestele ja suhetele tekitatud kahjude heastamisele. Alaealiste õigusrikkujate või kergemate kuritegude puhul alustatakse taastaval õigusel põhinevate tegevustega sageli siis, kui õigusrikkuja on selleks soovi avaldanud, et aidata noorel inimesel kuritege-likult teelt pääseda.

Seksuaalkuritegu võib olla oma mõjult vägivaldne, isegi kui kuritegu ise ei ole otseselt füüsiliselt vägivaldne.

Seksuaal- ja soopõhiste kuritegude puhul seevastu rakendatakse taastavat õigust ohvri algatusel, võttes tähelepanu alla eelkõige tema vajadused ja huvid. Seksuaalkuritegude korral ei võeta taastavat õigust seega krimi-naalõiguse alternatiivina ega mehhanismina, mis aitab kurjategijal pääseda kriminaal-vastutusest, sotsiaalsest vastutusest või karistusest.

Samas on taastaval õigusel oluline roll seksuaalkuriteo tagajärgedega tegelemisel: tähelepanu suunatakse sellele, millist kahju on tehtud, mis vajadused on tekkinud ja kelle kohustus on need vajadused rahuldada (Zehr 1990).

Sellest protsessist saavad kasu ohvrid, kuid tähelepanu pööratakse ka õigusrikkuja

vajadustele – tema vajadus on tasuda moraalselt võlga, paluda andeks või vastata sageli esimest korda ausalt ohvri küsimustele. Selle kaudu õpib õigusrikkuja mõistma oma käitumise tagajärgi ja pidama kinni uuest eluviisist, kus pole kohta teiste inimeste väärkohtlemisele. Tal tekib ka varasemast enam võimalusi taastada suhteid oma perekonna, ümbritsevate inimeste või ühiskonnaga.

Kõige levinumad taastava õiguse mudelid hõlmavad taastavaid nõupidamisi, ohvri-õiguserikkuja vahendamist/dialoogi ja nõupidamisringi meetodi kasutamist.

Taastav õigus on seksuaalvähivalla ohvri soovil algatatud lähenemine õiglusele, milles osalemine on vabatahtlik. Õigusrikkuja peab osalemisõiguse saamiseks oma eksimust tunnistama ning esmatähtis on kõigi turvalisus. Väga oluline on ettevalmistus, nagu ka taastava õiguse vahendajate väljaõpe trauma mõjude, seksuaalvähivalla dünaamika, seaduste ja nõuetekohase protsessi ning taastava õiguse meetodite kohta (Keenan 2018).

Kuigi õigusrikkuja osalemine taastava õiguse protsessis eeldab, et ta tunnistab oma eksimust, võtab õigusrikkuja oma teo täielikumalt omaks sageli alles pärast seda, kui ta on osalenud taastava õiguse protsessis. Näiteks on õigusrikkuja rohkem valmis loobuma eneseõigustamisest ning tunnistab oma kuritegu ja selle mõjusid, kui ta on kuulnud ohvrit kõnelemas, kuidas kuritegu tema elu mõjutas.

Põhjalik väljaõpe, tarvitusele võetud ettevaatusabinõud ja asjaosaliste võimalikult hea ettevalmistus aitab vähendada riske, mida seoses taastava õigusega sageli välja tuuakse – taastraumeerimist, taas ohvriks muutumist ja konfidentsiaalsuse rikkumist. Selleks luuakse turvaline keskkond, kus saavad toimuda lugupidavad, tervendavad ja muutusi toovad vestlused.

Ühe pere lugu: laste ja ema suhete taastamine

Taust

Kolme tütre ja ühe pojaga pere isa kuritarvitas oma kolme tütart seksuaalselt alates ajast, mil nad olid kaheteistaastased. Kõik pere lapsed on nüüdseks täiskasvanud.

Kaks keskmist last rääkisid kuritarvitamisest üheskoos oma emale, kui üks oli neljateist- ja teine viieteistkümnenaastane. Ema kõneles kuritarvitajaga, palus tal oma tegevus lõpetada, küsis nõu preestrit ja nunnalt ning viis abikaasa preestri juurde üles tunnistama. Nad jätkasid perena koos elamist.

Sageli ohver loobub kuriteost teavitamise mõttest, kui näeb, kui vähesed kurjategijad süüdi mõistetakse ja kui halb kohtlemine saab osaks paljudele ohvritele kriminaalmenetluse ajal.

Ülejäänud kaks last, vanim tütar ja noorim poeg, ei teadnud, et õed olid emaga rääkinud. Ema teadmata jätkas isa veel kuus aastat vanima tütre kuritarvitamist, muu hulgas vägistamist.

Kui ta mõni aasta pärast isa surma kuritarvitamisest õdedele ja vennale rääkis, tekkis peres kaos. Ema eitav ja toimunud vähendav reaktsioon tõi pinnale vana meeleheite ja reedetuse tunde. Lapsed süüdistasid ema kuritarvitamise kinni määkimises. Täiskasvanud lapsed võõrduisid emast ning see olukord oli nende kõigi jaoks äärmiselt valus. Nad otsustasid proovida taastavat õigusemõistmist.

Laps A: „Ema oli perekonnas toimivas kuritarvitamises teisene osaline. See, kuidas ta eitas isa tegude tõsidust ega näidanud üles mingit empaatiat, kui ta sai teada, et

isa mind ja öde kuritarvitas, tundus mulle omaette väärkohitlemisena ja muutis üles kasvamise mulle kahtlemata raskemaks.”

Täiskasvanud lastel olid taastavale õigusele erinevad ootused ja lootused. Nad kõik soovisid kuritarvitamise tunnistamist ja empaatiat selle mõju suhtes nende noorele elule, ning tahtsid taastada suhte emaga.

Protsessi ettevalmistus

Kui ema nõustus osalema taastava õiguse protsessis, algas protsessi ettevalmistav etapp. Ettevalmistused kestsid 18–24 kuud ning hõlmasid individuaalseid ja ühiseid ettevalmistavaid kohtumisi ödede ja vennaga ning individuaalseid ettevalmistavaid kohtumisi emaga. Nende kohtumiste jooksul sai selgeks, et öed ja vend soovisid emaga individuaalseid taastava õiguse kohtumisi, sest neil kõigil olid erisugused vajadused ja ootused ning nad leidsid, et üheskoos kokku saamine võib olla ema jaoks liiga keeruline. Mõnel neist oli emale küsimusi, mõni soovis midagi välja öelda, mõni soovis esitada nii küsimusi kui ka väljendada oma seisukohti.

Taastavas õiguses osalemine andis emale võimaluse kuulata ära oma laste lugu, sõltumata sellest, kas ta võttis selle vastu täielikult või mitte.

Ema nõustus sellise korraldusega ning kuue kuu jooksul korraldati kordamööda kõigi lastega piisava ajavahega taastava õigusemõistmise kohtumisi. Täiskasvanud lastele ja nende emale tagati protsessi välitel igal ajal ka terapeutilise tugi. Pärast iga individuaalkohtumist toimusid telefoni teel ja/või silmast silma iga lapse ja ema vahel järelkohtumised ning ödede-venna grupiga

toimus ühiskohtumine, kui kõik olid oma emaga nelja silma all kokku saanud.

Täiskasvanud lastega ei olnud nende kohtumiste ajal samas ruumis tugiisikuid, välja arvatud ühel juhul, kus ema terapeut oli talle toeks, kui ta kohtus oma vanima tütreaga. Kõik tugiisikud ootasid ukse taga ning pärast kohtumist jõid nad osalejatega kohvi ja vestlesid. Ettevalmistavate kohtumiste jooksul lepitati kokku emotsionaalse ja füüsilise turvalisuse reeglites ning neid rakendati kogu taastamisprotsessi vältel. Iga täiskasvanud laps otsustas, missugune on emaga kohtudes toa kujundus, ning määras ka täpsed üksikasjad, näiteks selle, kes kõigepealt tuppa astub või sellest väljub. Kõik kohtumised korraldati taastava õiguse vabatahtlikkuse, lugupidamise ja siira dialoogi põhimõtete alusel, et need aitaksid kaasa kõigi osaliste tervenemisele.

Protsessi järelkajad

Nüüd järgnevad kolme naissoost pereliikme mõtted oma kogemusest taastava õiguse protsessis osalemise kohta.

Laps A õiglusest: „*Ma ei arva, et õiglus on meie puhul täielikult saavutatud või et see üldse võimalik oleks. Kuritarvitajat ei olnud kohal, sest ta on meie hulgast lahkunud. See oli alati raske, sest meil polnud kedagi peale ema, kes paistis ka ise ohver olevat, kuid ometi isa tegusid välja vabandas, mida ta kipub tugevalt tegema tänase päevani. See lihtsalt ei ole minu jaoks enam nii [emotsionaalselt] laetud, kui oleks olnud enne [taastavat õigusemõistmist].*”

Laps B leppimisest: „*Suurim edusamm, mida olen teinud, on leppimine; leppimine, et mu peamine kuritarvitaja on surnud, seega ei ole mingit tõelist õiglust; leppimine, et ema ei soostu võtma vastutust oma rolli eest minu*

väärkohtlemist täis lapsepõlves ning ei hakka seda ka kunagi tegema.”

Laps C võimust ja kontrollist: „Sellel [taastaval õigusel] oli võimu ja kontrolli seisukohalt mulle väga suur mõju. Ma ei olnud kunagi varem saanud kontakti oma isikliku väega ja kuigi ma ei ole kunagi lakanud ema armastamast, olin ta ees alati hirmul ja nägin teda kõikvõimsana, samas kui iseennast kujutasin võimetuna ja ilma valikuvõimalusteta. Taastava õiguse protsess oli nii kindel samm selle poole, et suudaksin emalt aru pärida.”

Tulemused

Kõik neli õde-venda on nüüdseks suhte emaga taastanud ning selles on uuel tasemel leppimist, tervenemist ja enesejõustamist.

Laps A: „... tõde tõesti vabastab. Mulle rääkis mu õde esimest korda üle neljakümne aasta tõde ja, hoolimata muudest tulemustest, on see tohutult oluline. Mulle on piisanud teadmisest, et teised teavad, eriti oluline on siin [taastavas õiguses] nõustaja / tunnistaja / vahendaja. Olen avastanud, et see annab väga palju jõudu ja aitab mul edaspidigi saada iseseisvalt kontrolli oma elu üle, hakata ennast ise väärtustama, kuigi teekond on alles pooleli.”

Laps B: „Leian, et tervenemisele kulutatud aeg on alati kasulik. Kuigi taastav õigus ei olnud päris minu jaoks, on sellel kogemusel ja selle käigus õppimisel kumulatiivne mõju. Jätakuvalt õpime, kuni elame.”

Laps C: „Mida enam sain võimalust lähemalt analüüsida mõju, mida lapsepõlv on mulle avaldanud, seda kindlamaks muutus mu soov leida taas oma tõeline mina, oma Pisike [naise nimi], nagu seda ise nimetan. Kogemus taastava õigusega näitas kristallselgelt, et emast

Ei ole abi minu pisikese mina taasleidmisel / tervendamisel ning kõige paremini suudan seda teha ma ise. Mul on tunne, nagu oleksin esimest korda elus tõeliselt täiskasvanuks saanud, kui TÕ mulle näitas, et emme ei tee kogu seda koledust olematuks. See ajas mu üpris konstruktiivselt vihaseks; vihast sai kiiresti otsusekindlus ning see pani mind mõistma jõudu, mis mul ilmselt lapse/teismelise/täiskasvanuna oli ja millest ma polnud varem arugi saanud või mida ei olnud suutnud varem kasutada nii, nagu vaja.”

Laps A: „Kuigi ema ei olnud mu otsene kuritarvitaja, oli ta seda mõnes mõttes [kaudselt] eespool selgitatud viisil. Jah, suhtlen tema ja kasuisaga endiselt tihedalt. Suhtlen nendega regulaarselt sõnumite teel ja kohtun emaga nii tihti kui võimalik. COVID-19 on selle loomulikult keerulisemaks teinud, kuid [muidu] oleks see olnud tihedam. Hoolitsen kõige eest, mida ta minult vajab, ja püüan olla talle abiks, kui tarvis. Ta usub täielikult, et soovin talle vaid parimat, ja nii see ka on.

Olles TÕ raames kõike proovinud, sain aru, et selle konkreetse kanali kaudu ei ole võimalik rohkem midagi teha, st panna teda avanema, saada temalt vabandus, kaastunnet jne, kuid TÕ teekond ja mu enda töö rahu ja õigluse nimel aitas mul jõuda kaugemale ja otsustada kaastunde kasuks. Mitte tingimata andestuse, ainult kaastunde, ning liikuda selle alusel edasi.”

Laps B: „Kohtusin ema ja ta abikaasaga iga paari kuu tagant, et kahju tegemata kohvi juua [mõnikord pärast taastava õiguse protsessi], kuid olen praeguse koroonakriisi ajal neile regulaarselt helistanud. Elan nende läheduses ja olen neid vajaduse korral aidanud.

Aeg on möödunud ja kohtun emaga, kui ise soovin, ainult et praegused olud tähendavad,

et seda on juhtunud sagedamini, mis tähendab lihtsalt seda, et pean olema valvsam ja ettevaatlikum selle suhtes, mis sõnu ta üritab minult kätte saada. Pean alati valvel olema.”

Laps C: *„Olen emaga suhteid taastanud aeglaselt, kuid järjekindlalt (rõhutan, et TÕ kohtumisel ei saanud ma temaga kohtuda [sest ta eitas nii suurt osa minu kogemustest]).*

See oli mu elus esimene kord, kui tundsin, et mulle pööravad tähelepanu „täiskasvanud” ning loodud on eraldi protsess, mis keskendub tehtud kahjule ja tervenemisele, mitte kuritööle ja karistusele. Juba see iseenesest on mul aidanud keskenduda „kahjule ja tervenemisele”, mitte soovile [ema] karistada, mida tundsin varem ... TÕ sekkumine oli lihtsalt üks tööriist, mis aitas võimu tasakaalu nihutada ja võimaldas mul end vabastada võimust, mis tal minu üle oli. See eemaldumine andis mulle aega terveneda ja talle andestada. Sellest on olnud kasu.”

Kuigi artikli keskmes on selle perekonna kolme tütre taastava õiguse protsessis osalemise motivatsioon, kogemused ja tulemused, olen kindel, et lugejatele pakub huvi ka ema suhtumine ning mis tulemusteni tema jõudis.

Proua X nõustus osalema taastava õiguse protsessis, et hakata uuesti suhtlema oma täiskasvanud lastega, kellest ta oli võõrduanud. Ta leidis, et taastava õiguse protsess oli tema jaoks ränk; tal oli väga raske kuulata oma lapsi kõnelemas oma valust, nende kogemuste üksikasjadest ja tema rollist selles.

Mõnikord, kui laste kirjeldused juhtunust läksid lahku tema mälestustest, siis eelistas ema rääkida lastele oma kavatsustest emana nende suhtes, sest ta ei suutnud nende räägitut tunnistada täielikult.

Ometi andis taastavas õiguses osalemine emale võimaluse teha midagi sellist, mida tema lapsed tahtsid, et ta teeks – kuulata ära nende lugu, sõltumata sellest, kas ta võttis selle vastu täielikult või mitte. Ta tegi midagi, mis oli tema jaoks väga raske ja sellega soovis see naine oma lastele teada anda, et ta teeb kõik, et näidata, kui palju ta hoolib. Tema lapsed said selle sõnumi kätte. Olgugi, et ema ei suutnud või ka ei soovinud võtta täielikku vastutust oma osa eest laste kahjustamises, istus ta sellegipoolest tunnistajapingis.

Kuigi õigusrikkuja osalemine taastava õiguse protsessis eeldab, et ta tunnistab oma eksimust, võtavad õigusrikkujad oma teo täielikumalt omaks sageli alles pärast seda, kui nad on osalenud taastava õigusemõistmise protsessis.

Umbes kolm aastat pärast taastava õiguse protsessi lõppu oli mul võimalus selle perekonnaga uuesti kohtuda üritusel, mis ei olnud üldse seotud taastava õigusega. Nad olid jätkanud suhtlemist. Proua X-ga kohtumisel ootas, et ta tervitab mind ametlikult, nagu ta oli seda teinud varasematel kohtumistel. Olin väga üllatunud, kui naine oma laste nähes kallistas mind ja ütles, et tänab mind selle eest, mida nende pere heaks tegin. See oli ootamatu, aga see kallistus.

Kokkuvõte

Võttes arvesse seksuaalkuritegudega seotud sügavaid psüühilisi ja sotsiaalseid tagajärgi, eriti kui tegu on perekonnasisest toime pandud seksuaalvägivallaga, tuleb kaaluda paindlikku lähenemist õiglusele ja tervenemisele nii ohvrite,

õiguserikkujate kui ka nende perede jaoks. Taastav õigus pakub ühte niisugust võimalust. Poliitikakujundajate kohustus ei ole üksnes see protsess seaduslikult kättesaadavaks teha, vaid tagada teenus ka viisil, mis on turvaline nii füüsiliselt, korralduslikult kui ka eetiliselt. ÜRO juhendmaterjalid ja väljaanded (2002, 2020) ning üha suurem hulk praktilal põhinevaid ning empiirilisi uurimistöid ja poliitika (vt Centre for Innovative Justice 2014; Euroopa Nõukogu 1999, 2018; Ministry of Justice 2013) annavad hea ülevaate sellest, kuidas pakkuda taastavat õigust eetiliselt ja turvaliselt viisil. Tõendid, mis seda uuenduslikku lähenemist toetavad, on ümberlukkamatud. Nagu näitab artiklis analüüsitud juhtum, on oluline meele pidada, et tehtud kahju ei saa enamasti parandada ühe korraga ega kindlaksmääratud aja jooksul. Pere, kelle

lugu on siin artiklis jutustatud, jätkab oma tervenemise teekonda, et vabaneda lapsepõlves toimunud seksuaalse ja füüsilise väärkohtlemise mõjudest, mis on piinanud neid kogu elu. Taastav õigus ei võtnud seda valu ära, kuid pakkus võimaluse kujundada lugupidaval viisil ümber tasakaalust nihkunud võimujaoitus suhete võrgustikus, rihtides seda õigemaks.

See andis ka võimaluse teha kuuldavaks varem väljaütlemata ja tunnustamata jäänud haiget saamist, valu, mis hoidis täiskasvanud lapsi ja nende ema üksteisest võõrandumise pantvangis. Taastav õigus pakkus tõel, õiglusel, solidaarsusel, vastutusel, väärrikusel ja austusel põhineva turvalise viisi, mis aitas perekonnal leida taas ühisosa, hoolimata inimlikest puudustest ja keerukusest, mis on takistanud emal võtta täielikku vastutust oma laste haavamise ja altvedamise eest.

Viidatud allikad

- Centre for Innovative Justice** (2014). Innovative justice responses to sexual offending: pathways to better outcomes for victims, offenders and the community. Melbourne: Centre for Innovative Justice, RMIT University.
- Euroopa Nõukogu** (1999). Mediation in penal matters. Soovitus nr R (99) 19.
- Euroopa Nõukogu** (2018). Recommendation CM/Rec(2018)8 of the Committee of Ministers to member States concerning restorative justice in criminal matters.
- Daly, K.** (2006). Restorative justice and sexual assault: an archival study of court and conference cases. *British Journal of Criminology*, 46(2), 334–356.
- Daly, K.** (2011). Conventional and Innovative Justice Responses to Sexual Violence. *Australian Centre for the Study of Sexual Assault*, 12. Melbourne: Australian Institute of Family Studies.
- Gillen, J.** (2019). Report into the Law and Procedures in serious sexual offences in Northern Ireland. www.lawsoc-ni.org/DatabaseDocs/new_8655264__gillen-review-report-into-the-law-and-procedures-in-serious-sexual-offences-in-.pdf. (10.10.2020).
- Gustafson, D.** (2005). Exploring treatment and trauma recovery implications in facilitating victim-offender encounters in crimes of severe violence: lessons from the Canadian experience. Väljaandes: Elliot, E., Gordon, R. (toim.), New directions in restorative justice. Cullompton: Willan Publishing, 193–227.
- Julich, S. J., Buttle, J., Cummins, C., Freeborn, E.** (2010). Project Restore: an exploratory study of restorative justice and sexual violence. Auckland: AUT University.
- Koss, M. P.** (2014). The RESTORE program of restorative justice for sex crimes: vision, process and outcomes. *Journal of Interpersonal Violence*, 29(9), 1623–1660.
- Keenan, M.** (2012). Child sexual abuse and the Catholic Church: gender, power and organizational culture. New York: Oxford University Press.

- Keenan, M.** (2014). Sexual trauma and abuse: restorative and transformative possibilities? Dublin: University College Dublin. <http://hdl.handle.net/10197/6247>. (10.10.2020).
- Keenan, M.** (2017). Criminal justice, restorative justice, sexual violence and the rule of law. Väljaandes: Zinsstag, E., Keenan, M., (toim.). Restorative responses to sexual violence: legal, social and therapeutic dimensions. London: Routledge, 44–68.
- Keenan, M.** (2018). Training for Restorative Justice Work in Sexual Violence Cases. *The International Journal of Restorative Justice* 1 (2), 291–302.
- Keenan, M., Griffith A.** (2019). Two Women's Journeys towards Restorative Justice after sexual violence. Väljaandes: Pali B., Lauwaert, K., Pleysier, S. (toim.) The Praxis of Justice. Eleven Publishing. The Hague: The Netherlands.
- Krug, E.G., Dahlberg, L.L., Mercy, J.A., Zwi, A.B., Lozano, R.** (2002, toim.) World Report on Violence and Health. Genf: Maailma Terviseorganisatsioon. <https://projects.iq.harvard.edu/violenceagainstwomen/publications/world-report-violence-and-health>. (10.10.2020).
- Ministry of Justice** (2013). Restorative justice standards for sexual offending cases. www.justice.govt.nz/assets/Documents/Publications/Restorative-justice-standards-for-sexual-offending-cases.pdf. (10.10.2020).
- Pali, B., Madsen, K. S.** (2011). Dangerous liaison? A feminist and restorative approach to sexual assault. *Temida*, 14(1), 49–65.
- Ptacek, J.** (2010). (toim.). Restorative justice and violence against women. Oxford: Oxford University Press.
- United Nations Economic and Social Council (ECOSOC)** (2002). UN Economic and Social Council Resolution 2002/12: Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters, 24 July 2002, E/RES/2002/12, www.refworld.org/docid/46c455820.html. (10.10.2020).
- United Nations Office on Crime and Drugs** (2020), (2. väljaanne). Handbook on Restorative Justice Programmes. Vienna: Ühinenud Rahvaste Organisatsioon. www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/20-01146_Handbook_on_Restorative_Justice_Programmes.pdf. (10.10.2020).
- Van Wormer, K.** (2009). Restorative Justice as social justice for victims of gendered violence: a standpoint feminist perspective. *Social Work*, 54 (2), 107–116.
- Maailma Terviseorganisatsioon** (1999). Report of the Consultation on Child Abuse Prevention, Genf. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/65900> (10.10.2020).
- Zehr, H.** (1990). Changing lenses: A new focus for crime and justice. Harrisonburg: Herald Press.
- Zinsstag E. Keenan, M.** (2017). (toim.). Restorative responses to sexual violence: legal, social and therapeutic dimensions. London: Routledge.

Ian D. Marder, Ph.D

õgusteaduskonna kriminoloogia lektor,
Maynoothi ülikool (Iirimaa)

Meredith Rossner, Ph.D

sotsiaaluuringute ja -meetodite keskuse professor,
Austraalia riiklik ülikool

Taastav õigus ja COVID-19

COVID-19 pandeemia ei katkestanud taastava õiguse asjatundjate tööd – tegevused ja koolitused kohandati hoopis nii, et neid saaks pakkuda veebis, telefoni teel või sotsiaalselt distantseeritult. Lahendada aidati ka rahva tervise kaitseks seatud piirangutest põhjustatud konflikte ja muresid.

Artiklis esitatud pandeemiaaegse tegevuse tutvustus põhineb teabel, mis koguti Ian Marderi juhtimisel toimunud taastavate teenuste pakkujate koosolekutelt (enamasti Euroopa riikidest) ning Meredith Rossneri vestlustest Euroopa, USA ja Austraalia spetsialistidega¹.

Kord kuus toimunud Euroopa kohtumisel osales alati u 30 spetsialisti 12 riigist, kusjuures 60 inimest 19 riigist osales neljal kohtumisel vahemikus aprillist juulini.² Teiste teemade hulgas arutati ohvri ja õigusrikkuja vahelise dialoogi pidamist veebi vahendusel, taastava õiguse kasutamist elanike ja kutseliste abistajate toetuseks riikide sulgemise ajal ja pärast seda ning taastava õiguse teenuste kasutamist tööle naasmisel. Kõlama jäi ka tõdemus, et kohtuprotsessid pole sugugi parim viis, kuidas reageerida ühiskondlikule traumale ja leinale. Meredith Rossneri

silmast-silma vestlused keskendusid taastava õiguse väljaõppele ja praktikale veebis.

Allpool järgnevalt kirjeldame, kuidas teenustega veebi liiguti ning toome näiteid selle kohta, kuidas see mõjutas taastava õiguse praktikat. Seejärel anname ülevaate tegevustest, mida kasutati elanike ja kutseliste abistajate toetamiseks rangete piirangute kehtestamise ajal ja pärast seda. Artikli lõpuosas vahendame pandeemia tõttu kõige enam kannatud piirkondade kogemusi, mis tõendavad, et muutunud oludes kerkib eriti teravalt esile inimeste vajadus oma lugusid jutustada ja ära leppida.

Taastava õiguse teenused pandeemia ajal

Pärast rangete piirangute kehtestamist, mis nägid ette koju jäämist ja kodus töötamist, peatusid enamasti ka ohvri ja õigusrikkuja

¹ Loe põhjalikumalt: European Forum for Restorative Justice (2020).

² Euroopa Taastava Õiguse Foorum avaldas aruanded esimesest, teisest, kolmandast ja neljandast Euroopa kohtumisest (Marder 2020 a, b, c ja d).

vahendused ning taastavad nõupidamised. Mõnel teenuseosutajal õnnestus oma tegevustega aga edasi minna, pakkudes osalejatele võimalust suhelda veebis.

Näiteks Soome ja Colorado taastava õiguse korraldajad töötasid välja veebipõhise tegevuse ja väljaõppe korrad ning toetavad meetodid vahendajatele (Euroopa Taastava Õiguse Foorum 2020 c).

USAs Colorados pakkus üks vabaihendus üks-ühele väljaõpet, et toetada vabatahtlike vahendajaid veebiplatvormide kasutamisel, korraldati ka juhtumite kaasvahendust ja vestlusi koos vabatahtlikega. Loodi oma turvaline meilikonto, mida vahendajad said kasutada väljaspool kontorit töötades. Sellised tingimused lubasid korraldada kümneid nõupidamisi.

Veebivahendamise korrad

Enne kasutamist uurisid asjaosalised, kas veebiplatvorm sobib ohvri ja õigusrikkuja dialoogi jaoks. Üles kerkisid osalejate ohutuse ja konfidentsiaalsuse küsimused, nt see, et kodus on raske vestluseks privaatselt kohta leida, probleeme oli mõne platvormi infoturberga jms.

Spetsialistid töötasid välja juhendid, kuidas nõupidamist alata, ette valmistada, vahendada ja kuidas saavutatud kokkulepe veebis üles kirjutada.

Kohandati ka teavet ja tuge, mida pakuti osalejatele videonõupidamiste kestel. Näiteks tuletati osalejatele meelde, et nad varuksid veebikohtumise ajaks vett ja salvrätte ning leiaksid mugava koha, kus neid ei segata. Vajalikke materjale (nt vajaduste kaardid, nõusolekuvormid, sõlmitavad lepingud) digiteeriti.

Soomlased töötasid välja protsessi, kuidas koguda veebis klientide veebivahenduse kogemusi. Üks Ameerika organisatsioon koostas digitaalse suhtluse tarbeks

konfidentsiaalsuse vormi ning tehnoloogilise preambula, et jagada teavet ettevõttevõrgustabinõude kohta ja tutvustada veebivahendusele seatud ootusi. See lubas seada ja hallata norme, mis sätestasid näiteks seda, et vahendaja pöörab erilist tähelepanu osalejale, kes tundub olevat häiritud. Otsustati, kas ja millal võib mikrofonid vaigistada jne.

Veebikasutuse hüved ja probleemid

Teenuseosutajad töid välja hulga veebi praktikaga seotud hüvesid ja probleeme. Mitmed asjaolud mõjusid korraga nii takistuse kui ka võimalusena. Mõni klient ei saanud osaleda tehniliste probleemide tõttu, nt polnud vajalikke seadmeid või internetiühendust.

Teised soovustasid kirjeldasid, et vähemalt mõne kliendiga oli nii kergem kontakti saada, sest varem oli osalemist takistanud kauge asukoht. Inimeste kodude nägemine arvutiekraanil tõstatas eraelu puutumatuse probleemi. Vahel lisas kodus olemine nõupidamisele intiimsust, nt siis, kui veebikoosoleku ajal sisenes politseiametniku tuppa tema laps.

Mõned spetsialistid mainisid, et füüsiline eemalolek ei lasknud neil piisavalt hästi toetada kergesti haavatavaid (nt intellektipuudega) kliente. Teised töid välja, et kergem oli kaasata tugispetsialiste, kes poleks muidu saanud ettevalmistavale kohtumisele kohale sõita. Mõnikord aitasid osaleja pereliikmed ja korterinaabrid märgata hetke, mil oli vaja lisatuge.

Paljudel spetsialistidel ei olnud veebiteenusega varasemat kogemust ja alguses nad muretsesid, et nende pakutu ei ole osalejate jaoks samaväärne silmast-silma kohtumisega. Videokoosoleku ajal on osalejad üksteisest eraldatud ja suhete loomine on keerukam, sest ei saa näiteks kätt suruda või üksteist emmata.

Mõned kahtlesid, kas emotsionaalset muutust, mis on taastavate tegevuste tuumaks, on

võimalik saavutada ilma kohtumata. Teised märkisid, et veebis töötades on raskem tõlgendada silmakontakti ja kehakeelt. Taastava õiguse spetsialistid kasutavad sageli vaikust, et avaldada austust, toetada mõtiskelu ja julgustada osalema. Videokeskkonnas võib osaleja aga arvata, et kui keegi ei räägi, on internetiühendus katkenud.

Rängast kuriteost mõjutatud inimesed tundsid end kaitstuna, kui teo toimepanija viibis eemal – see vähendas nende ärevust.

Koolitajad kommenteerisid, et oskusi arendavaid harjutusi ei õnnestunud veebis alati teha. Nad ei osanud korvata puudujääki, mis tekkis seetõttu, et koolitusel osalejad ei saanud enam puhkepauside ajal üksteisega tutvuda, mõtteid vahetada ja luua selle kaudu õppijate kogukonda. Mõni koolitaja leidis, et veebis on raske hoiduda suunavast juhendamisstiilist. Üleminek uut moodi tööle tundus eriti võõras neile, kes tundsid end veebis töötades ebakindlalt.

Paljud aga tõid esile ka veebitöö häid külgi. Osa kliente eelistas taastava õiguse kohtumised edasi lükata kuni eriolukorra lõpuni. Telefoni või veebi teel osalejad said spetsialistide hinnangul siiski väärtusliku kogemuse. Mõne jaoks võis see isegi parem olla: rängast kuriteost mõjutatud inimesed tundsid end kaitstuna, kui teo toimepanija viibis eemal – see vähendas nende ärevust. Veebis oli inimestel lihtsam olla avameelne ja osalejad tundsid end seal üllatavalt mugavalt.

Mõnikord vahendajad isegi kahtlustasid, et veebis vahendamine võib luua vale psühholoogilise turvatunde. Näiteks kardeti seda, et mõni osaleja võib „avaneda” liiga kiiresti ja teine ei saa hiljem vajalikku toetust.

Vahendajad õppisid, kuidas minna silmakontaktilt ja kehakeelelt üle verbaalsetele vihjetele, näiteks öeldes kellegi nime saab vihjata, et on tema kord rääkida. Selleks nimetasid mõned spetsialistid osalejaid nimepidi või andsid igähele numbri, mis viitas nende rääkimise järjekorrale. Inimesed teadsid sedasi, et neile on tagatud rääkimis-aeg. See võte toimis hästi ja seda hakati kasutama ka koolitustel. Üks Iisraeli vabäühendus seadis oma spetsialistide koolitamiseks sisse kaugvahendust imiteeriva telefoniliini (Marder 2020 b).

Piirangute leevenemisel jätkati Põhja-Iirimaa ja Austraalias kogukonna silmast-silma vahendamisega, hoides füüsilist distantsi, nt suheldi üle ukسلäve ja aedades. Sedasi sai aidata lahendada kogukonna jooksvaid ja pandeemiast põhjustatud uusi muresid ning politsei viidatud konflikte. Soomes hakkasid vahendajad käima koos politseiga peretülide kahtlusega väljakutsetel. (Marder 2020 c)

Videokohtuistungid ja konfliktide vahendus

Hiljutine uuring video teel toimuvate kohtuistungite kohta Inglismaal ja Walesis (Rossner ja McCurdy 2020) näitab, et kohtunikud kasutasid vahendajatega sarnased strateegiad, et hallata suhtlemist ja julgustada osalejaid.

Näiteks selgitasid nad alustuseks, kuidas istung kulgeb, pöördusid osaliste poole nimepidi, et hõlbustada kordamööda rääkimist ja jälgisid, et ei tekiks tehnilisi probleeme. Esimestes intervjuudes olid kohtunikudki ärevil ja skeptilised. Kuid hilisem tagasiside näitab, et teatud juhtudel võivad videoistungid sobida silmast-silma istungite alternatiiviks.

Veebipõhise töö edenedes muutsid mõned spetsialistid oma veendumust, et veebipõhine suhtlemine jääb silmast-silma tegevusele alla.

Mitmed asutused, kes enne pandeemiat ei pakkunud veebivahenduse võimalust, otsustasid teha selle kättesaadavaks.

Ollakse enam kui kindlad, et veebipõhine töö ei tohi muutuda uueks normaalsuseks pelgalt seetõttu, et see on odavam või mugavam. Ometi näitavad viimaste kuude kogemused, et tehnoloogial võib olla taastavas õiguses suur roll. Ehk tuleks anda klientidele edaspidi võimalus otsustada, milline suhtlusviis neile kõige paremini sobib.

Taastav reageerimine rahvatervise piirangute rikkumise korral

Tehnoloogiat kasutati uudsel viisil ka pävakohastele konfliktidele reageerides. Eesti spetsialistid tegid nt virtuaalseid aruteluringe väikeste noortegruppidega, keda politsei tabas rühmadesse kogunemise reeglit rikkumas (Marder 2020 b). Noortele ei rakendatud muid sanktsioone, pigem pakuti neile võimalust väljendada oma vajadusi ning mõelda, miks on reeglid kehtestatud. Aruteluringi kutsuti ka kampa kogunenute perekonnad ja sõbrad. Kõigepealt said osalejad üksteisega tuttavaks ja kirjeldasid „tunnete skaala” abil oma tundeid. Seejärel arutati, mis juhtus, mida nad tunnevad seoses viirusega, kuidas saaks vältida viiruse levitamist, mida võiks kodus teha ja mida nad rühmatööst ootavad.

Spetsialistid leidsid, et „vajaduste kaartide” jagamine ekraanil aitas noortel mõelda ja väljendada oma vajadusi. Eestis tehtav töö on hea näide veebirühmade innovaatsilisest kasutamisest pandeemia ajal.

Kriisi mõjude ületamisele suunatud tegevused

Taastaval õigusel põhinevat praktikat kasutati ulatuslikult, et toetada kriisi ajal elanikke ja kutselisi abistajaid. Seda tehti enamasti veebiringide vormis. Vahendaja esitas küsimusi, mis on mõeldud lugupidavate

suhete arendamiseks, jagatud otsustamise ja võrdse hääleõiguse tagamiseks, seejärel anti igale osalejale võimalus rääkida, teda katkestamata. (Pointer jt 2020).

Tugiringid ja kogukonnatöö veebis

Tavaolukorras hoitakse aruteluringi ülesehitust üksteisele edasi antava jutunupukesega, et osalejad saaksid rääkida kordamööda. Veebiringis võis vahendaja nimetada ka kõneleja nime või siis andsid osalejad üksteisele ekraanil edasi kujutletava jutunupu.

Mitmed spetsialistid kasutasid veebi tugiringe ka aruteludes oma kolleegide, tudengite, klientide vm gruppidega. Nii olid nt Iirimaa, Madalmaade ja Poola ülikoolide õppejõud ühenduses oma tudengitega, et aidata neil kriisist aru saada ja see nende (siseturvalisuse ja kriminoloogia) tunniplaani kaasata. Tugiring toetas ka suhtlust ülikoolide töötajatega, kes olid mures tudengite heaolu ja motivatsiooni pärast.

Sarnaseid tegevusi kasutati ka noorsoo- ja kogukonnatöös. Soomes kasutas üks asutus noorteni jõudmiseks sotsiaalmeediat ja korraldas veebis taastava õiguse „kohvikuid”. Noored said liituda ning rääkida nii omavahel kui ka ekspertidega. Iirimaa aitas veebikeskkond luua noorsootöötajatel usalduslikke suhteid ja sisukalt diskuteerida rassismi ja ebavõrduse teemal, mis kerkis ülesse pärast George Floyd'i tapmist. Muretseti, et kodust väljumata on raske on jõuda nende noorteni, kes vajavad toetust kõige enam. Tehnoloogia jätab osa inimesi suhtlusest välja: paljudel ei ole osalemiseks vajalikke seadmeid või internetiühendust.

Inglismaal loodi ühe kogukonna jaoks Facebookis COVID-19 tugirühm. Veebis pakuti konfliktide vahendamist ja suunati kohalikke eksperte inimesi ära kuulama.

Veebirühmades toetati ka oma kolleege ja eksperte. Eestis näiteks korraldas

sotsiaalkindlustusamet mitme avaliku teenuse jaoks taastavaid rühma kohtumisi nii veebis kui ka silmast silma (osalejad kandsid maske). Küsimusi kohandati osaleja järgi. Osalejate hulka kuulusid nt politseiametnikud, sotsiaaltöötajad ja hooldekodu töötajad – neile pakuti võimalust kokku tulla ja mõtteid vahetada.

Osalejad said mõelda, kuidas on viirus mõjutanud nende tööd ja elu, mis oli nende jaoks kõige raskem ja kas mõni nende vajadus jäi täitmata. Walesis kasutasid veebikohtumisi koolitöötajad. Need kokkusaamised andsid õpetajatele väärtuslikku mõtteainet ja soodustasid taastumist pärast stressirohket perioodi.

Üks Kataloonia spetsialist pakkus veebipõhiseid taastavaid rühmi arstidele ja õdedele ning peredele, kes leinasid COVID-19 tõttu surnud lähedasi ega saanud matustel osaleda. Õhkkond neis rühmades oli väga südamlik ja intiimne, mis aitas inimestel šokiga toime tulla. Rühmades osalemist pakuti ka noortele ja õppuritele, et luua võimalus uurida, kuidas pandeemia neid mõjutas.

Inimesed vajavad võimalust rääkida oma kogemustest ning tunda, et neid kuulatakse.

Inglismaal koolitati ühe spetsialisti algatusel töötajaid looma kuulamiskeskusi, et kaugtööle suunatud kolleegid saaksid rääkida südamele ära oma mured seoses kontorisse naasmisega. Oluliseks osaks (veebi)koolitusest olid taastava uurimise küsimused, et aidata inimestel hinnata, kuivõrd rõhutatud on nad emotsionaalselt.

Toimetulek osalejate haavatavusega
Kuidas tulla toime osalejatega, kes väljendavad veebikohtumisel oma haavatavust väga selgelt

(nt räägivad enesevigastamisest) või muutuvad üliemotsionaalseks?

Pärast üht pussitamist loodi Iirimaal veebipõhine kontrollrühm noortega tegelejatele. Rühma reeglite kohaselt pidi kohtumisel osalema vähemalt kaks vahendajat, kellel olid noortega head suhted. Üks vahendaja sai viia masendunud noore vajaduse korral virtuaalsesse puhkeruumi ja teine jääda suurema rühma juurde. Tavaks muudeti ka see, et helistati kõigile, kes olid veebirühmas silmanähtavalt raskustes.

Toimetulek kooli või tööle naasmisega

Taastava õiguse tegevused aitavad toetada ka oma töötajaid ja kliente kriisist põhjustatud raskustest ülesaamisel. Dr Belinda Hopkins ja tema kolleegid tegid koostööd veebilehga Restore Our Schools (taastame oma koolid). Kasutati seitsmepunktimudelit (tunnustus, empaatia, ohutus, trauma, võimalus, suhted ja kaasamine), et ärgitada inimesi mõtlema ja tegema kollektiivseid otsuseid selle kohta, kuidas liikuda edasi tervislikku „uude normaalsusse“.

Kuigi mudel loodi koolide jaoks, saab seda kohandada igale organisatsioonile. Pandeemia mõjutas kõiki ja oskused, mille taastava õiguse spetsialistid tegevustesse toovad, on äärmiselt olulised.

Tööle naastes peavad kõik jälgima oma emotsioone ja vaimset tervist. Taastavate rühmade ja taastava uurimise abil saavad inimesed pidada olulisi vestlusi. (Restore Our Schools, s.a). Iga organisatsioon peaks võimaldama kaua eemal olnud töötajatel naasta tavapärase töökorralduse juurde järk-järgult ja töötajasõbralikult, et oleks piisavalt aega leppida kaotustega ja saada üle rasketest kogemustest.

Taastava õiguse tegevused peaksid muutuma kogukondades laiemalt

kättesaadavaks, et neist kujuneks üks leinast ja traumadest taastumise viis.

Tõde, lugude rääkimine ja leppimine

Aruteludega tõe ja leppimise teemadel paistis silma Lombardia piirkond Itaalias, kus Bergamo ja Brescia ümbruses suri ligi 11 000 elanikku. Claudia Mazzucato (2020) kaitses oma artiklis kirglikult tõe ja leppimise vajadust, tuues selle alternatiiviks karistavale hoiakule, mis nõuab süüdiolivate isikute vastutusele võtmist.

Inimesed kogesid sügavat leina ja ebaõiglust. Tuhanded surid haiglates üksinda, pered ei saanud oma lähedastega hüvasti jätta. Paljud püüavad seetõttu kaevata kohtusse kõiki võimalikke vastutajaid: omavalitsusametnikke, haigla juhtkonda jt. Ometi ei ole õiguslikku alust inimesi pandeemia eest vastutusele võtta ega juhtunus süüdistada. Kellegi kaitsepositsioonile surumine päädib enamasti sellega, et keeldutakse koostööst ja nii ei saa ka tarvilikke muudatusi ellu viia. Pealegi kulub kohtumenetlusele aastaid. See kulutab ka energiat, mis võiks minna hoopis kurbade lugude jutustamisele ja juhtunu tunnistamisele ning konstruktiivsete lahenduste leidmisele.

Mazzucato toob välja, kui ebaefektiivne ja ebamoraalne on sel juhul kriminaalõigus ning piirangute rikkujate karistamine – see ei ole õiglane ega tõhus viis, kuidas reageerida rahva kogetud traumale. Pigem tuleb luua võimalusi, et inimesed saaksid jutustada oma lugusid ning tunda, et neid on kuulatud ja mõistetud. See ei välista vastutust, kahju kordumist tuleb igati vältida.

Ühe Põhja-Itaalia rühma liikmed kirjeldasid taastavat tööd, mida selle asemel võiks teha (Marder 2020 d). Juuni lõpus

vahendasid nad oma kogukonnas aruteluringe, kus osalesid meditsiinitöötajad, haiglaravil olnud ning inimesed, kes kaotasid oma pereliikme või töötasid kriisi ajal eesliinil (nt kauplustes). Oli pisaraid, jutte kaotatud armastusest, arstide mälestusi võimatult raskete otsuste tegemisest. Vahendajad vältisid poliitilist debatti, mis võinuks arutelu nurjata. Leinajad, kes algul tundsid viha arstide vastu, muutusid nende lugusid kuuldes rahulikumaks. Esimesed kokkusaamised peegeldasid ainult emotsioone ja leina, hilisemad kohtumised (iga rühm kohtus vähemalt kaks korda) lasid osalejatel pärast emotsioonide väljendamist ka tulevikku vaadata.

Itaalia kogemus on ränk. Kuid sellist dialoogi on tarvis kogu maailmas. Inimesed vajavad võimalust rääkida oma kogemustest, tunda, et neid kuulatakse ja saada oma jutule kinnitust. Taastava õiguse põhimõtted aitavad luua selliseid dialooge.

Järeldus

Taastava õiguse spetsialistide töö pandeemia ajal ja pärast seda näitas, kui väga on vaja sellist võimalust ning kui paindlik ja kohanemisvõimeline see erisugustes olukordades on. Luua tuleb ka rahvusvahelisi keskkondi, kus jagada oma ideid ja probleeme.

Marderi algatatud veebikohtumised tõendasid taastava lähenemise vajalikkust: taastavad tegevused aitasid inimestel ühendust luua, kaasasid nad dialoogi ja mõjusid kokkuvõttes leevendavalt-tervendavalt.

Kuigi paljud siin kirjeldatud tegevused töötati välja kriisi ajal, julgustame kõiki jätkama globaalset koostööd taastava õiguse teenuseid pakkuvate ametite, spetsialistide ja teadlaste vahel, et edendada, dokumenteerida ja hinnata nende tegevuste toimet.

Viidatud allikad

- European Forum for Restorative Justice** (2020). Thematic Brief on Restorative Justice, Restorative Practices and Covid-19. Leuven, Belgia.
- Marder, I. D.** (2020 a). What does justice look like during and after COVID-19? Euroopa Taastava Õiguse Foorum. www.euforumrj.org/en/restorative-justice-and-covid-19-responding-restoratively-duringto-crisis. (24.11.2020).
- Marder, I. D.** (2020 b). Justice and healing during the pandemic. Euroopa Taastava Õiguse Foorum www.euforumrj.org/en/justice-and-healing-during-pandemic. (24.11.2020).
- Marder, I. D.** (2020 c). A restorative transition to the post-lockdown world. Euroopa Taastava Õiguse Foorum www.euforumrj.org/en/restorative-transition-post-lockdown-world. (24.11.2020).
- Marder, I. D.** (2020 d). What does justice look like during and after COVID-19? Euroopa Taastava Õiguse Foorum. www.euforumrj.org/en/what-does-justice-look-during-and-after-covid-19. (24.11.2020).
- Mazzucato, C.** (2020). To heal Covid-19 wounds we need a Truth and Reconciliation Commission Reflections from Lombardy, Italy. Euroopa Taastava Õiguse Foorum. www.euforumrj.org/en/heal-covid-19-wounds-we-need-truth-and-reconciliation-commission
- Pointer, L., McGoey, K., Farrar, H.** (2020). The Little Book of Restorative Teaching Tools: Games, Activities, and Simulations for Understanding Restorative Justice Practices. Good Books. www.simonandschuster.com/books/The-Little-Book-of-Restorative-Teaching-Tools/Lindsey-Pointer/Justice-and-Peacebuilding/9781680995886. (24.11.2020).
- Restore Our Schools** (s.a). <https://restoreourschools.wordpress.com>. (24.11.2020).
- Rossner, M., McCurdy, M.** (2020). Video Hearings Process Evaluation (Phase 2). Final report. London School of Economics. www.gov.uk/government/publications/hmcts-video-hearings-process-evaluation-phase-2-final-report. (24.11.2020).

Helle Kahm

Tallinna Ülikool, sotsiaalteaduse magister
Saaremaa valla abivallavanem

Sotsiaalvaldkonna võimalused ja arengud koroonakriisi kevadel

Kevadine koroonapuhang mõjutas ühel või teisel moel meid kõiki. Saaremaal ei ole aga peret, keda viirus lähedalt ei puudutanud. Mida kriisilukord õpetas ja mis aitas toime tulla?

2020. aasta on olnud inimestele kõike muud kui lihtne ja vabadusest kantud. Liikudes mööda ajaloo telge, ei pruugi see olla laastavam kui varasematel aegadel, kuid eks iga põlvkond tajub endale antud aega ja selle kriise oma ettevalmistuse ja väärtuste pinnalt, mille alusel tehakse sellele põlvkonnale antud päevade parimad otsused ja võetakse kohustusi, mis tagasi vaadates võinuks olla ka teistsugused.

Toimetulekustrateegiad

Targad on juhid, kes ka kiirete otsuste tegemisel leiavad võimaluse ja aja kasutada juba olemasolevaid teaduspõhiseid argumente ning suudavad näha iga tehtud otsuse võimalikke tagajärgi. Kevadest saati me oleme palju õppinud, kuid kas oleme läbi mõelnud ja ette valmistanud jätkusuutliku tegevuskava edaspidiseks toimetulekuks? Millised on olnud koroonakriisiga kaasnevad probleemid ja nõrgad küljed ning

mil moel suudame pöörata need oma tugevuseks?

Teame, et oleme saanud targemaks erisuguste tegutsemiskordade ja korralduste väljatöötamisel, teinud edusamme nende lugemisel ja mõistmisel. Vähemalt tahame nii uskuda. Olukord ei ole enam uus, sest kogu maailmas ja ka Eestis toob iga päev kaasa uusi nakatumisi, otsuseid ja korraldusi.

Keeruline on orienteeruda ja aru saada, kas meetmed, mida kasutusele võetakse, muudavad olukorda ka tegelikult. Oluline on usaldus, et võiksime võtta ise vastutuse, uskudes, et nii rahvusvaheliselt, riiklikult kui ka omavalitsustes vastu võetud otsused juhtimise, kommunikatsiooni, meditsiini, sotsiaalvaldkonna jt küsimustes põhinevad kindlal teadmisel, analüüsil ja kaalutlustel.

Võib arvata, et koostöö ja ressursside mõistlik kasutamine on see, mis aitab lahendada eri valdkondades päevakorda kerkinud probleeme. Meditsiini- ja sotsiaalvaldkond

on mahtude tohutu kasvu tõttu vaieldamatult suurima surve all ja nendega seotud lahendused ei kannata oodata. Napib professionaalset personali tööks abi ja tuge vajavate inimestega. See tähendab, et rohkem kui kunagi varem peab iga inimene ise vastutama oma toimetuleku eest. Üle tuleb vaadata ka oma suhtlusvõrgustik. Tuleb tugevdada kogukondi ja harida vabatahtlikke.

COVID-19 Saaremaal

See artikkel keskendub eeskätt sotsiaalhoolekande küsimustele, sest vaieldamatult puudutas viirus eriti valusalt meditsiinitöötajaid ja hoolekodudega seotud inimesi – nii hoolealuseid kui ka nende omakseid ja töötajaid. Kuid ühel või teisel viisil puudutas kriis väga lähedalt meid kõiki.

Praegugi leidub Eestimaal inimesi, kes võivad väita, et nad ei tunne kedagi, kes tunneks kedagi, kes oleks koroonaviirust põdenud. Seevastu Saaremaal ei tunta peret, keda viirus ei puudutanud.

Eestis jõudsid COVID-19 puhang esimesena Saaremaale ja kui 11. märtsil 2020 registreeriti meil kaks esimest koroonapositiivset, siis 30. aprillil 2020 oli positiivsete testide arv kokku 543¹. Seejärel hakkas olukord Saaremaal paranema.

Kriisilukorras on sõnadel veelgi suurem tähendus, mistõttu tuleb meil kõigil meeles pidada, et aus, rahulik ja ühtmoodi mõistetak sõnum on see, mida inimesed kuulevad ja mis neid toetab.

2020. a märtsi keskpaigas pidime kohapeal toime tulema korraga nii plahvatuslikult leviva viiruse, sellega kaasnevate ohtude kui

ka tuleviku ennustamisega. Teadmisi ja selget infot olukorra kohta ei olnud. Teiste, eriti Aasia riikide ülevaated olukorrast olid karmid.

Eriolukord, asutuste sulgemine ja üleskutse jääda kodutööle levis koos teadmisega, et meie keskel elavate inimeste abivajadus suureneb kiiresti ja ulatuslikult.

Kui haridusasutused ja kontorites töötavad inimesed suutsid oma töö kiiresti ümber korraldada, siis toidupoe, transpordifirmad, meditsiini- ja hoolekandetasutused jpt vajasisid inimeste füüsilist kohalolu. Neis kohtades töötavate inimeste lastele oli vaja hoiukohti, mistõttu tuli hoida avatuna lasteaed, kuhu saaks lapsed turvaliselt hoiule tuua.

Erisuguste korralduste ja sõnumitega toimetulek ning valikuvõimalusteta otsused muutsid järsult kõigi harjumuslikku eluviisi.

Abi vabatahtlikelt

Oli kohe selge, et teenused, mida olime võimalised pakkuma (või ka pakkumata jätma), võivad inimesi aidata, kuid mitte alati oodatud viisil ja igal tingimusel. Paratamatult tõi olukord kaasa suuremaid ja väiksemaid tagasilangusi, millega tegelemiseks olid eriolukorra ajal piiratud võimalused. Pinge suurenes aga üha enam, sest kogukonnas oodati lahendusi ja inimeste haigestumise tõttu muutus eesliini töötajate asendamine järjest keerulisemaks.

Meie piirkonnas andis selline olukord arenemisvõimaluse vabatahtlikule tööle. Selle üle tunneme suurt rahulolu ja tänulikkust.

Eriolukorrale vaatamata töötasid inimesed nii kodus arvutite ees kui ka väljas. Sellele lisaks panustati 1,5 kuu jooksul olenemata erialast ja ettevalmistusest ka vabatahtlikena. Abistasid nii kaitseliitlased, ametnikud, koolinoored, õpetajad, kultuuriinimesed, ettevõtjad kui ka kõik teised

¹ Artikli trükkimineku seisuga oli see arv 632 (Saare maakond 05.12.2020).

head inimesed. Tehti hooldustöid, koristati, pakiti ja viidi toitu karantiinis olijatele, aidati transpordiga, ömmeldi maske ja jagati neid kauplustes ja bussides ning tehti palju teisi vajalikke ja olulisi töid.

Missugust abi vajati kõige enam?

Sotsiaalvaldkonna teenusmahud kasvasid kolm korda ja nii suudeti eriolukorras pakkuda küll olulisi teenuseid, kuid selleks vajati appi ka neid inimesi, kellel puudus selleks ettevalmistus. Standartteenustele lisaks tuli abivajajatele ja kodukarantiinis viibijatele pakkuda:

- toidu- ja apteegikauba transporti;
- sooja toitu karantiinis viibijatele ja eakatele;
- sooja toitu abivajavatele lastele ja peredele;
- koduhooldust inimestele, kellega oli varem sõlmitud leping.

Eelkõige eakamad inimesed soovisid võtta pangast välja oma pensioni, ja sedagi tuli korraldada. Ära ei kadunud ka muud haigused ja õnnetused. Arsti juurde saamine oli varasemast keerulisem ja mandrile sai minna vaid loaga. Palju küsimusi tekkis seoses omakse surma ja matuste korraldamisega, siin tulid appi nii matusebürood kui ka koguduste vaimulikud.

Suur abi oli omaste võrgustikest ja naaberitest, kes samuti üksteisele toitu ja esmatarbevahendeid ukse taha töid ja murede puhul omavalitsusega olukorda arutasid. Omavalitsuse juures andsid kantseleitöötajad inimestele infot, olles 12 tundi päevas telefonivalves, ja seda ka nädalavahetustel.

Psühhosotsiaalne abi ja selgitustöö

Kriisi algusest peale ei olnud vähem olulised ka vaimse tervise küsimused. Olenevalt

ettevalmistusest ja töövaldkonnast – näiteks meedikud, pääste- ja sotsiaallala töötajad – võis valulävi ning olukorra mõistmine ja selle järgi toimetamine olla ühesugune ja töökohustusi täites hirm väiksem. See avaldas omakorda mõju nii nendele, kes tööd jätkasid, kui ka nendele, kes abi ja hoolt vajasisid.

Inimesed on erinevad ja ka hirm puudutab inimesi eri moel. Oli neid, kes ei lahkunud eriolukorra ajal kodust kordagi, aga ka neid, keda tuli veenda oma liikumist piirama ja ka neid, kes olukorda üldse ei tunnistanud.

Kriisiolukorras on sõnadel veelgi suurem tähendus, mistõttu tuleb meil kõigil mees pidada, et aus, rahulik ja ühtmoodi mõisteta sõnum on see, mida inimesed kuulavad ja mis neid toetab. Sihtrühmade väljaselgitamine ja igaühe jaoks sobivate infokanalite avamine aitab inimestel oma elu korraldada ka eriolukorra ja kriisi ajal. Hirmutamine ja paanika külvamine toob aga kaasa tagajärgi, millega tegelemine on ebamõistlikult ajamahukas.

Olukorra keerukusele vaatamata tuleb suurimaks õnnestumiseks pidada seda, kuidas inimesed üheskoos lahendusi otsisid ja eriolukorra reeglitest kinni pidasid.

Tegevused riskide vähendamiseks

Suvised leevenduse ajal saime tasakaalukalt ja ausalt otsa vaadata katsumustele, mida äkiline ja ulatuslik viiruspuhang kaasa tõi, ja analüüsimise abil otsustada, kuidas edaspidi uue reaalsusega valutumalt toime tulla.

Sotsiaalvaldkonna arengule annab läbitud kogemus kindlasti hoogu juurde, seda nii koolituste kui ka töökeskkonna vallas. Sotsiaalalal töötavatele inimestele pakutavate koolituste ja õppekavade ajakohastamine, sel teel töötajate teadmiste täiendamine ja nende motiveerimine lahendab kindlasti mitmed teenuste ja toimetuleku küsimused. Vähem tähtsad

ei ole palgaläbirääkimised, mis aga kahtlemata nõuab ressursside ülevaatamist ja uute otsuste tegemist kogu riigis. Olemasolevate seaduste, tegutsemiskordade ja kokkulepete ülevaatamine näitab, millised neist on jätkusuutlikud ja millest tuleks loobuda.

Suurimaks õnnestumiseks võib pidada seda, kuidas inimesed üheskoos lahendusi otsisid ja reeglitest kinni pidasid.

Töökeskonnas toimuvat korraldab selgelt ja üheselt töötervishoiu ja tööohutuse seadus. Ühelt poolt on tööandjal kohustus asjaga tõsiselt tegelda, nimetades ametisse töökeskonnaspetsialisti ja koostades riskianalüüsi, et selgitada välja, kuivõrd on töötajate tervis töökeskonnas ohustatud, kuidas määratakse ohutegurid ning abinõud ohtude vähendamiseks. Töötingimuste muutumise korral on riskianalüüsi uuendamine kohustuslik. Nagu ka see, et need kavad oleksid lihtsasti mõistetavad ja töötajatele nende vajadus põhjendatud ning selgitatud. Muidu oleks tegu vaid formaalse paberiga, mis võetakse kapist välja ainult siis, kui õnnetus on juba juhtunud.

Ma ei tea, kui palju leidis sotsiaalhoolerkandes asutusi, kes kriisi saabudes otsisid välja riskide vähendamise tegevuskavad ning said toetust, et tegelda bioloogiliste ohuteguritega, või sellele kasvõi mõtlesid. Seep ja vesi võivad olemas olla, samuti mask ja kindad, aga kui neid ei osata kasutada, siis ei ole nendest abi.

Rohkem tuge hooldustöötajatele

Meditšiinis ja hoolerkandes on viiruste ja tõbedega edukalt toime tulnud varemgi, sh tuberkuloosi, HIVi, hepatiidi jt ühel või

teisel moel levivate haigustega, mis nõuavad samuti käte hügieeni, kaitsekindaid, -maske, -prille ja desinfitseerivaid vahendeid. Selles ei ole midagi uut. Enamasti on hariduse või kogemuse kaudu saadud teadmised olemas, aga kui töökeskonnas formaalsed ja mitte-formaalsed kokkulepped sassi lähevad, annab see kõige enam tunda just kriisiajal. Seetõttu on hästi koolitatud ja motiveeritud töötajad praegu veelgi olulisemad kui kunagi varem.

Töö hoolerkandes ja hooldekodudes on keeruline nii füüsiliselt kui ka vaimselt. Me eeldame, et töötajad on pühendunud ja oskavad oma töös ette tulevaid olukordi analüüsida ning nende üle arutleda. Me usume, et nad tunnevad oma jõuvarusid ja saavad vajaduse korral ka ise abi ja tuge, et emotsionaalselt keerulist tööd tehes oma tunnetega toime tulla.

Me ootame ja eeldame, et hoolerkannet pakkuvate asutuste teenused on kvaliteetsed ja töötajad professionaalsed ning enamasti see ongi nii. Ometi teame ka seda, et hooldaja palk on väike ja enamasti ei ole see inimeste esimene töökohta valik. Sotsiaalhoolerkandes on vabu töökohti pidevalt. Seetõttu on ka töö kvaliteet ebahühtlane ja pidevalt uutele inimestele mentoriks olles võib ka parimatel motivatsioon kaduda. See kõik mõjutab nii hoolealuste turvalisust kui ka omaste rahulolu.

Hooldustöötajate kutsestandardit muudeti 2019. aastal ja sellega seoses peavad kõik koolitusi pakkuvad haridusasutused oma õppekavad üle vaatama. Praegu on selleks väga õige aeg, ja teadaolevalt saab nüüd, mil töötervishoid ja isikukaitsevahendite kasutamine on kujunenud eluliselt oluliseks, lõimida need koos teiste teemadega õppekavasse veelgi tugevamalt.

Meditšiini- ja hoolduspersonaliga suure nakatumisohu tõttu tuleb ära kasutada kõik teadmised. Selleks tuleb hinnata olukorda kriitiliselt ja siduda see reaalse

võimalustega. Iseasi, kas see on piisav ja kas inimesed ka tegelikult oma teadmisi, töökohtas kehtivat tegevuskorda ja abivahendeid õigesti kasutavad. Kui nii ei tehta, tuleb välja selgitada, mis seda takistab ja kuidas takistusi vältida.

Just sotsiaalvaldkonna inimesed on sotsiaalhoolekannet pakkuvates asutustes need, kellelt oodatakse leevendust nii inimeste psüühilistele, füüsilistele, sotsiaalsetele kui ka hingelistele vajadustele.

Pidev juhendamine ja selgitamine on küll ajamahukas, kuid vältimatu. Kevadisel kriisiajal tekitasid ametkonnad hooldekodudele ettekirjutuste ja õpetuste uputuse, juhtus isegi nii, et ühel päeval saadeti neid korraga üheksa.

Hingelised vajadused ei tohi jääda unarusse

Koroonakriisis on osutunud kõige nõrgemaks inimrühmaks eakad ja puudega inimesed. Lastel on vanemad, kuid eakad või puuetega inimesed, kel lapsi ei ole, lapsed elavad kaugel või on töökohustustega hõivatud, peavad saama koduteenust, leidma turvalise hoiupaiga päevahoius või eakatekodus.

Oleme olukorras, kus ühelt poolt peame piirama kontaktide arvu oma eakate omastega, aga teisalt vältima olukorda, mis viib meie eakad veelgi suuremasse isolatsiooni. Viiruse lahvatamisega seotud otsused asutuste sulgemiseks võõrastele ehk siis kontaktide minimeerimine lähedastega põhjustab palju stressi ja seetõttu ei soovita sageli oma lähedast hooldekodusse viia. Kannatada on saanud ka eakate endi niigi habras soov minna hooldusasutusse vanaduspõlve veetma.

Valgetes rüüdes ja maskides töötajate töörütm on kiire ja suuresti seotud hooldustoimingutega, vähe jääb aega hoolealustega vestlemiseks ja nende kuulamiseks. Kuid just sotsiaalvaldkonna inimesed on nii hooldekodudes kui ka teistes sotsiaalhoolekannet pakkuvates asutustes need, kellelt oodatakse leevendust nii inimeste füüsilistele, sotsiaalsetele kui ka hingelistele vajadustele. Kriisi ajal suurenevad need ootused veelgi, sest emotsioonid vajavad rahustamist ja mure toimunu suhtes võib muutuda valdavaks.

Aega tuleb leida ka surijate eest hoolitsemiseks, et inimene saaks lahkuda rahulikult, olenemata sellest, kas see toimub kodus või

Helle Kahm kriisikodu ette valmistamas.

Foto: erakogu

asutuses. Kriisi ajal sellised tegevused erinevad tavapärasest oluliselt, see on raske töötajate jaoks ja talumatu omastele. Riigilegi on saanud normiks meditsiinitöötaja olemasolu hooldusasutuses, kuid hingehoidjat või leinanoustajat paraku veel vajalikuks ei peeta.

Töö surija ja leinavate lähedastega on tõsine, see vajab ettevalmistust ja tahet. Väga heal tasemel ravi kõrval, mida meie meditsiin pakkuda suudab, peavad olulisena säilima nii inimväärikuse toetamine kui ka inimese enesemääramisõigus. Nendest väärtustest loobumine muudab meid ebainimlikuks.

Üksteist hoides tuleme toime

Oleme kogenud ka seda, et viirusekandjat tõrjutakse. Ka selles suhtes on oluline parandada inimeste teadlikkust ja suurendada sallivust. Teame ka seda, et inimeste taju ja tunnetus on erinevad. On inimesi,

kes hoiavad end toimuvaga kursis ja neid, kes olukorda eitavad. On neid, kes kardavad ja neid, kes on hulljulged. Haigused ja erinevused on meiega iga päev, kuid nende pärast ei saa kogukonda lõhkuda. Meil on õigus tulla olukorraga toime igaüks omal moel ja oma suutlikkuse kohaselt.

Iga otsus, mis tehakse viiruse ohjeldamiseks, toob kaasa uusi ja keerukaid olukordi ning arenguid. Tasahaaval oleme õppinud uues olukorras elama, meil on kogemust ja tahet selle olukorraga toime tulla.

Saarlased tulid toime, sest tegutseti koos ja üksteisele pakuti omakasupüüdmatut tuge. Nüüd oleme targemad ja kogemuse võrra rikkamad, ettevaatlikumad ja valmis kõiki ressursse taas kasutusele võtma, kui selleks vajadus tekib. Me ei kahtlegi, et maailm ja selle viirused võivad meid taas üllatada, aga õppides ja üksteist aidates me saame hakkama.

Väljavõtted blogist, mida Helle Kahm kriisiajal pidas

2. päev, 11.03.2020

- Saaremaal registreeriti kaks esimest COVID-19 juhtu

3. päev, 12.03.2020

- Staap alustab tööd
- Saaremaal suletakse kõik kultuuri- ja haridusasutused

7. päev, 16.03.2020

- eesliini töötajate (hooldus-, meditsiini ja kaubandustöötajate) lastele valverühma avamine
- Tallinnast kaitseliidust saadetakse maskid

14. päev, 24.03.2020

- 114 Covid-positiivset
- info raadio Kadi kaudu valla kodanikele iga päev kell 11.00, 14.00, 17.00: #kanna maski # ole kodus # hoia distantsi
- maskivaru hoolekandetasutustes vaid kaheks nädalaks
- maske ei jätku kodanikele, soovitame korduskasutust ja maskide õmblemist (reeglid)
- bussijaamas kogunevad kambad /noorsootöötajad koostöös politseiga kontrollivad/

16. päev, 26.03.2020

- 170 Covid-positiivset
- haigla ja hooldekodu töötajate nakatumiste arv on tõusnud murettekitavale tasemele
- vabatahtlike otsimine (meedikud, hooldustöötajad jne)
- hotelliga kokkulepe vabatahtlike majutamiseks
- üks hooldekodu läheb masstestimisele
- tähtsad telefoninumbrid avaldatakse uuesti kõigile kodanikele

19. päev, 29.03.2020

- 241 Covid-positiivset
- esimesed kolm meedikut Tallinnast jõuavad appi, nii suurt rõõmu pole ammu tundnud
- kriisikodu ettevalmistamine, kaitseliit ja vabatahtlikud abiks
- erahooldekodu ülevõtmine töötajate haigestumise tõttu, vabatahtlikega valvete katmine, juhendamine, välkkoolitused koostöös ametikooliga

23. päev, 02.04.2020

- sõjaväehaigla on teist päeva Kuressaares
- 316 Covid-positiivset, kokku 4 surma
- öösel tuleb viia haiglasse 7 inimest
- laste ja eakate toiduringi katmine vabatahtlikega (terved ametnikud ja vabatahtlikud)

26. päev, 05.04.2020

- 418 Covid-positiivset, kokku 7 surma
- matusebüroo, kogudused partneriks leinatöö ja matuste plaanimisel

31. päev, 11.04. 2020

- 454 Covid-positiivset, kokku 17 surma
- päästeameti kaudu (Samsung ja Telia koostöös) 30 videotahvlit, et eakad hooldekodudes ja patsiendid haiglas saaksid omastega suhelda. Leida võimalus kasutamiseks, probleem ressursis: töötajatel ei oskusi / aega seadmete kasutamiseks
- lahendada küsimus, kuidas Covid-positiivsed töötajad saaksid tööle tagasi tulla
- Riigikantseleist tuli kiri, et raamatukogud tuleb avada, sest kodanikele peab olema tagatud võimalus Riigi Teatajat lugeda

47. päev, 26.04.2020

- 542 Covid-positiivset, kokku 23 surma
- ÕPIME viirusega elama, olukord hakkab stabiliseeruma, tuleme toime
- sõjaväehaigla lahkub 30.04
- # ME SAAME HAKKAMA!

Krista Klaus*vanemkorrakaitseametnik, PPA Lõuna prefektuur*

Taastavast õigusest praktikult praktikutele

Taastava õiguse põhimõtteid saaks kasutada praegusest veelgi enam, sageli jääb aga ametnikel või teistel juhtumiga tegelevatel spetsialistidel vajaka tarvilikest oskustest ja teadmistest, kuidas neid põhimõtteid eri olukordades õigesti rakendada.

Taastava õiguse põhimõtteid töös alaealistega hakati teadlikumalt kasutama, kui 1. jaanuaril 2018 jõustusid muudatused Eesti õigussüsteemis. Et ennetada uusi õigusrikkumisi, tõsteti süüteo puhul olulisemale kohale esmalt sotsiaalsete põhjuste väljaselgitamine ning riskide hindamine.

Juhtumitele läheneti individuaalselt juba varemgi ja rahatrahvi määramine ei olnud esimene mõjutusvahend. Pigem on märksõnaks riskide hindamine, et kaaluda, millist sekkumist on mõistlik rakendada ning kas politsei või/ja sotsiaalsüsteem saavad last ja peret mõjutada. Mõjutusvahendi valikul on eri institutsioonidel võimalik kohaldada taastava õiguse põhimõtetele toetuvaid mõjutusvahendeid.

Kui seni on taastavast õigusest räägitud pigem seoses alaealistega, siis nüüd kasutatakse taastava õiguse põhimõtteid üha rohkem ka täiskasvanute ja kogukondlike konfliktide korral. Seega võib öelda, et

2018. a jõustunud õigussüsteemi muudatused andsid hoogu rakendada taastava õiguse põhimõtteid ka täiskasvanute puhul, ja see hakkas vaikselt reformima kogu õigussüsteemi. Kindlasti toetavad muudatused usalduse kasvu politsei suhtes ning aitavad seda hirmutavat ja karistavat institutsiooni muuta rohkem abistavaks ja kaasavaks.

Mida võib pidada taastava õiguse tugevusteks?

Taastav õigus võimaldab kahju tekitajal soovi korral oma tegu heastada, pakkudes võimalust alustada uuesti n-ö puhtalt lehelt. Kui õigusrikkuja mõistab oma teo tõsidust ja saab oma tegu heastada, siis rahulolutunne võib ennetada uute tegude toimepanemist. Ka inimesi, kellel on rohkem kui üks õigusrikkumine, saab taasühiskonnastada võrgustiku ja kogukonna toetuse abil. Õigusrikkujat isoleerides tõukame ta kogukonnast välja ja nõnda süveneb lõhe kogukonnaga.

Mõisted

Konfliktivahendus – vestlus konflikti (tuli, sõnelus, süüdistamine, moraalne kahju) asjaosaliste aktiivsel osalemisel, mille eesmärk on vaatenurkade väljendamine ja kuulamine ning asjaosalisi rahuldavale kokkuleppele jõudmine.

Juhtumiarutelu – konkreetsele teole ja sellega seotud käitumise muutmisele suunatud politsei-vestlus kas ainult noorega või lapse ja tema vanema(te)ga.

Karistamine ei võimalda kuidagi ohvri olukorda taastada, seetõttu on ohvri kaasamine lahenduse leidmise käiku samuti taastava õiguse tugevuseks. Nils Christie oli juba 1977. aastal arvamusel, et traditsiooniline õigusemõistmine ei ole piisav õigusrikkuja ja ohvri vahelise konflikti lahendamiseks ning ohvrit kaasamata ei ole võimalik saavutada ohvri rahulolu. Seega on taastav õigus kasulik mõlemale poolele ning ka kogukonnale ja ühiskonna turvalisusele.

Kui õigusrikkuja mõistab oma teo tõsidust ja saab oma tegu heastada, siis rahulolutunne võib ennetada uute tegude toimepanemist.

Ohvri kaasamine konfliktivahendusse pole aga sugugi lihtne, seda eriti olukorras, kus on tekitatud kahju. Kannatanu soovib, et kahju tekitaja saaks karistada, mõtlemata seejuures, et karistus tihti ei korva tekitatud kahju ega too kaasa sisemist turvatunnet. Politseis on mitmeid juhtumeid, kus laps(ed) ja lapsevanemad on valmis kahju heastama või hüvitama, kuid ohver arvab, et see ei ole piisav.

Näitena võib tuua hiljutise juhtumi – lõhkumine chitusobjektil. Teo toime pannud lapsed ja nende vanemad olid nõus pakuma abi objekti koristustöödel, kuid kannatanu ei olnud sellega nõus. Hüvitamise

osas kokkuleppele ei jõutud. Loomulikult on kannatanul õigus mitte nõustuda, sest osalemine konfliktivahenduses on vabatahtlik ja mõlemat poolt rahuldava kokkuleppeni ei pruugita jõuda. Väga palju häid näiteid võib tuua juhtumitest, kus kahju saab hüvitada lihtsate vahenditega. Näiteks pesta puhtaks või värvida üle rikutud maja seinad, aiad või bussipeatused.

Kui naabrid on tüliliinud, on neid lihtsam nõusse saada, sest olgugi, et konfliktiga ei tulda ise toime, ollakse lahendusest ikkagi huvitatud. Tihti tunnevad selliste juhtumite puhul ennast ohvrina mõlemad pooled. Konfliktivahenduse käigus leiavad asjaosalised viisi, kuidas edaspidi konflikte ennetada ning koos sõlmitakse kokkulepped konflikti lahendamiseks.

Harvad pole juhud, kui mõne päeva möödudes leiab üks pool, et teine on siiski väga kergelt pääsenud ja teda peaks ikka natukene karistama. Sel juhul pakume asjaosalistele võimalust uuesti kokku saada. Kindlasti ei tohiks inimesele jääda tunnet, et kohtumine lõppes tema jaoks kahjulikult.

Taastava õiguse tugevuseks on ka vastutuse võtmine tehtud teo eest. Olenevalt teost saab alaealiste õigusrikkujate puhul vastutuse võtta nii laps/noor kui ka lapsevanem ning mõnel juhul ka kogukond. Näiteks oli ühes Lõuna-Eesti väikelinnas probleemiks pindade sodimine keskväljakul. Olukord paranes pärast seda, kui rikutud pindu läksid puhastama lapsed (teo

toimepanijad), lapsevanemad, KOVi töötajad ja politseiametnikud.

Tuleb ette ka olukordi, kus lapsed on valmis kahju heastama, aga lapsevanem nõuab karistust või ei soovi koos lapsega vastutust võtta. Et selliseid juhtumeid ennetada, saame peret toetada jõustava vestlusega.

Mida see eeldab spetsialistilt?

Spetsialistilt eeldab see ennekõike mõtteviisi muutmist, oskust ja soovi vaadelda tegu sotsiaalses kontekstis ja veendumust, et karistus ei lahenda tekkinud konflikti. Ta peab olema valmis kasutama oma töös taastava õiguse põhimõtteid. Tal peavad olema ka head teadmised taastava õiguse teoreetilisest taustast, pakkudes protsessis osalemist nõnda, et asjaosalised selles ka ise kasu näeksid.

Kõik taastaval õigusel põhinevad meetodid eeldavad, et protsessis osaletakse vabatahtlikult. Politsei poole pöördumine võib küll pakkuda kindlustunnet, et probleemiga tegeldakse, aga tähtis on see, kuidas viia kannatanuni sõnum, et juhtumi puhul saaks kasutada taastavat õigust ja kinnitada veendumust, et see on olukorra lahendamiseks sobivaim viis. Kui politseiametnik on valmis konflikti ise vahendama, siis eeldab see taastava õiguse meetodite tundmist ja vestlustehnikate kasutamise oskust.

Keerulised juhtumid

Politseid nähakse õigusemõistja rollis ja konfliktivahenduselt oodatakse, et kohtumise lõppedes on politsei abil süüdlane välja selgitatud. Näiteks naabreid, kes Andrese ja Pearu kombel üle aia karjades tõde taga ajavad, on lihtsam konfliktivahenduses osalemiseks nõusse saada, sest neil on ootus, et kohtumise käigus selgub, kes on süüdlane.

Süüdlase leidmine aga ei muuda konflikti olematuks. Selliseid juhtumeid on keeruline vahendada ja see nõuab head

vestlustehnikate tundmist. Kui politseinik tajub, et juhtum nõuab suuremate teadmiste ja oskustega vahendaja abi, siis on võimalik pöörduda ohvriabi vabatahtlike lepitajate poole. Praegu on oluline, et politseinikel oleks teadmine, milliste juhtumite puhul võiks kaaluda taastava õiguse põhimõtete rakendamist, ja kui omal puudub valmisolek võtta eestvedaja roll, siis teatakse, kust abi paluda.

Kuidas edasi?

Alaealiste õigusrikkujate puhul on uute süütegude toimepanemise ennetamisel oluline valida õiged meetodid ja mõjutusvahendid. Aastatel 2016–2017 koolitati politseinikke, kuidas teha konfliktivahendust ja juhtumiarutelu. Noorsoopolitseinikud omandasid ka oskused, kuidas valida alaealiste õigusrikkujate puhul sobivad sekkumised ja mõjutusvahendid.

SA Omanäolise Kooli Arenduskeskus koostas politseiametnikele juhendmaterjali „Taastava õiguse põhimõtete ja alaealist mõjutavate meetodite kasutamine politseitöös” (2018). Juhend sisaldab eri mudeleid vestluste elluviimiseks, kirjeldatud on nende õnnestumiseks vajalikke oskusi ja põhimõtteid. Juhendiga on kaasas ka vestluste pidamist abistav praktiliste abivahendite komplekt.

Siiski selgub A. Udrase (2020) magistritööst, et alaealiste puhul politseinikud juhtumiarutelu ja konfliktivahendust väga sageli ei praktiseeri. Tema sõnul võib põhjus seisneda ametnike puudulikes oskustes ning puudavas valmisolekus meetmeid rakendada (Udras 2020). Selle väitega võib nõustuda, sest tööle on asunud uusi politseiametnikke, kes ei ole osalenud sellistel koolitustel. Peamiselt saadakse infot mentorilt ja juhendmaterjalidest. Kindlasti oleks vaja koolitusi ja supervisiooni, et julgustada

politseiametnikke taastava õiguse põhimõtteid rakendama.

Alaealiste õigusrikkujate puhul on uute süütegude toimepanemise ennetamisel oluline valida õiged meetodid ja mõjutusvahendid.

Ka haridusasutuste töötajaid võiks koolitada kasutama taastava õiguse meetodeid. Alati ei pea toetuma politseile või õigussüsteemile. Paljud koolis aset leidvad konfliktid laste vahel, mis politseisse jõuavad, saaks lahendada koolikeskkonnas. Tean, et mõned koolid on taastava õiguse mõtteviisi juba omaks võtnud ja proovivad konflikte ise lahendada. Kui konflikti on haaratud kogu klass, siis korraldatakse

taastavaid vestlusringe, kus arutatakse juhtumit üheskoos.

Praegu puudub ülevaade, kes, kus ja kuidas taastava õiguse põhimõtteid rakendavad ja kuhu saab inimene ise pöörduda, kui ta ei soovi politsei ega KOVi sekkumist. Inimene, kes taastava õiguse kohta rohkem teada tahab, leiab internetist vaid artikleid, bakalaureuse- ja magistritöid. Nendega tutvudes aga võib mõistete rohkus segadust tekitada.

Taastava õigusega seoses kasutatakse tihti sõnu: praktikad, meetodid, mõtteviis, sekkumine, mõjutusvahend, mittekariistuslik sekkumine, mitte karistamine jne. Praegu puudub taastava õiguse kohta infot andev netileht, kuigi vajadus selle järele on olemas.¹ Veebileht aitaks toetada ühesuguse arusaama kujunemist, koondaks infot valdkonniti ja jagaks kontakte.

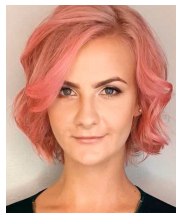
Viidatud allikad

Christie, N. (1977). Conflicts as Property. *British Journal of Criminology* 17/1, 1–15.

SA Omanäolise Kooli Arenduskeskus (2018). Taastava õiguse põhimõtete ja alaealist mõjutavate meetodite kasutamine politseitöös. Juhendmaterjal. www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/taastav_oigus_juhendmaterjal_2018.pdf. (06.11.2020).

Udras, A. (2020). Mittekariistuslike meetmete rakendamine õigusrikkujatest alaealistele vääртеomenetluses. Magistritöö. Tartu Ülikool.

¹ Edaspidi hakatakse taastava õiguse materjale koondama veebilehele www.palunabi.ee/taastavooigus, loe lähemalt Annegrete Johansonini artiklist, lk 19–24 – toim.

Barbara Haage

lastekaitsealase ennetusvaldkonna nõunik,
sotsiaalkindlustusamet, Tartu Ülikooli õppekava
„Muutuste juhtimine ühiskonnas“ magistrant

Epp Kerge

paikkonna ja töökohtade valdkonna vanemspetsialist,
Tervise Arengu Instituut

Ennetustöö korraldus uuenenud tervise- ja heaoluprofiili abil

Sotsiaalkindlustusameti lastekaitse osakond koostöös Tervise Arengu Instituudi (TAI) paikkondade valdkonnaga toetavad kohalikke omavalitsusi, kes katsetavad ennetustöö korraldust ühendatud heaoluprofiili alusel.

Probleeme on alati parem ennetada kui tegeleda tagajärgedega. Seda mõtet jagavad kindlasti paljud. Traditsiooniline ennetustöö mudel pärineb meditsiinist. Ennetus on aga väga lai mõiste, see töö eeldab paljude valdkondade asjatundjate sekkumist ning põhjustab ka arutelusid.

Oma artiklis lähtume määratlusest: „Ennetus on lähenemisviis, kus teenuseid pakutakse laiemale elanikkonnale või inimestele, kellel on tuvastatud riskifaktor, lootusega, et tulevikus inimestel tekkivate häirete tõenäosus selle toimel väheneb” (National Research Council jt 2009, 60).

Ennetustöö mudel

Ennetustegevuse eesmärk on ära hoida suuremaid (käitumis)probleeme. Definitsiooni kohaselt tuleb ennetada enne, kui probleem täielikult avaldub või välja kujuneb.

Maaailma Terviseorganisatsiooni (1946, RT II 2005, 4, 11) määratluse järgi on tervis täieliku füüsilise, vaimse ja sotsiaalse heaolu seisund, mitte vaid haiguse või puuete puudumine. Seega on füüsiline, vaimne ja sotsiaalne tervis omavahel tihedalt seotud.

Mrazek ja Haggerty (1994, 22–24) kirjeldavad vaimse tervise probleemide ennetust kolmetasandilise jaotusena:

- 1) universaalne ennetus;
- 2) selektiivne (valikuline) ennetus;
- 3) indikeeritud (näidustatud) ennetus.

Tuginedes sellele ning „Laste vaimse tervise integreeritud teenuste kontseptsiooni alusanalüüsile” (2015), saab kirjeldada ennetustöö tasandeid ja eri sekkumise liike lastekaitsetöö näitel (vt joonis 1).

Ennetustegevuse prioriteediks peaksid olema lapsed ja noored. Seda just põhjusel, et tõhusa ennetuse mõju kandub

edasi täiskasvanuikka ja see omakorda suurendab inimese heaolu, parandab tema toimetulekut ja mõjutab tervisekäitumist kogu elu jooksul. Ennetuse korraldamiseks on mitmeid sekkumisviise: teenused, programmid jne.

Oluline on meeles pidada, et sekkumine peab tuginema kindlal teoreetilisel raamistikul, mis selgitab, kuidas soovitud tulemused saavutatakse. Ennetuse plaanimise ja sekkumise aluseks peab olema analüüs, mida saab teha näiteks tervise- ja heaolu-profiili toel.

Senised kogemused

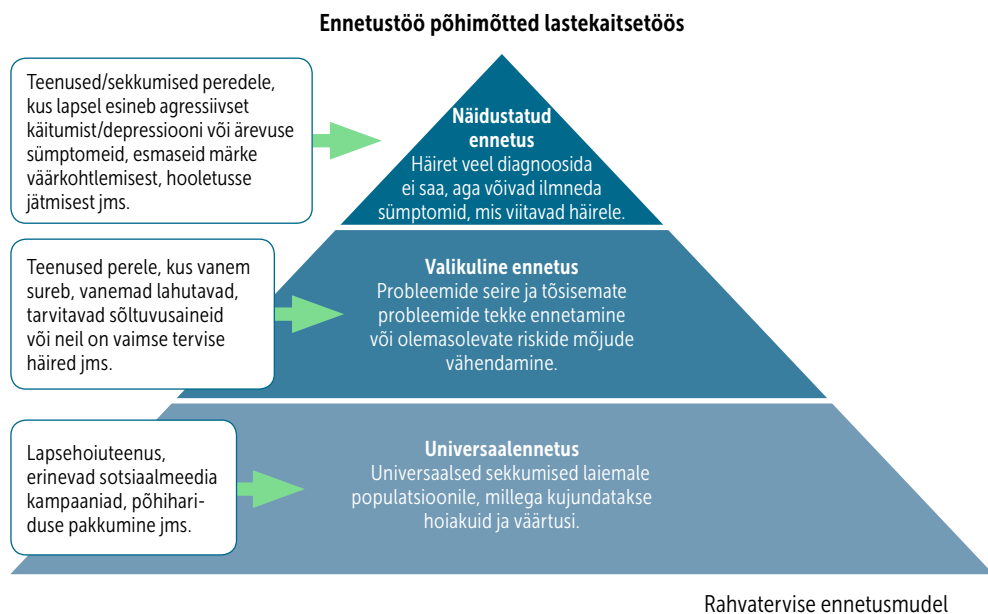
Tervise- ja heaoluprofil on paikkondliku analüüsidokumendina kasutusel juba 2009. aastast. Rahvatervise seaduse järgi kohustuslik analüüsidokument näitab maakonna või piirkonna tervise ja heaolu valdkondade koosmõjus, annab väärusliku sisendi arendustegevusse, aitab

plaanida paikkondlikku tervisedendust ning hoiab tegevuse tervikliku ja ennetusele suunatuna.

Ent maakondlik vaade jõuab üldisemate sihtideni. Kui maakonna ehk selle eri KOVE koondav analüüs annab laiemat strateegilist vaadet, siis ühele KOVile keskenduv analüüs aitab olla täpsem ja taktikaline.

Tõhusa ennetuse mõju
kandub edasi täiskasvanuikka ja see omakorda suurendab inimese heaolu, parandab tema toimetulekut ja mõjutab tervisekäitumist kogu elu jooksul.

Inimese heaolu ja tervist mõjutab keskkond, kus ta elab, töötab ja õpib (Bird jt 2018). Kohalikul omavalitsusel on kandev roll tervist toetava elukeskkonna kujundamisel nii füüsilises kui ka psühhosotsiaalses mõttes.

Joonis 1. Ennetustöö tasandid lastekaitsetöös, kasutades rahvatervise ennetustöö mudelit

Kohalik pilk on kõige lähemal abivajadusele ja valdkonnaülestele asjaoludele, mis aitavad raskusi ennetada.

Iga tõhus plaan algab sellest, et olukorrad on hea ülevaade. Seni pole me jõudnud kohaliku omavalitsuse tasandil kavakindla tegutsemisviisini, kus iga nelja aasta tagant leitakse tervise- ja heaoluprofiili abil nõrgad kohad, mida on vaja muuta, ning viiakse analüüsi alusel ellu asjakohaseid ja järjepidevaid arendustegevusi.

Liitunud profiilid

Kasutajad on välja toonud, et tervise- ja heaoluprofiili koostamine igale omavalitsusele on liiga keeruline ja ajamahukas. Väga palju aega on kulunud andmete kogumisele ja vormikohasele esitamisele ning eri osaliste panuse ühtsesse dokumenti koondamisele.

Tervise Arengu Instituudi paikkondade valdkonna meeskond töötas välja tööriista, mille abil saab lihtsustada kohaliku omavalitsuse terviseprofili tegemist. Andmed koondatakse ühte keskkonda, neist moodustuvad automaatselt seadistatud joonised ja tabelid, osalised saavad oma panuse anda samas keskkonnas, ise samal ajal töötades.

Olemuslikult ennetuslikke tegevusi võib leida mitmest seadusest, nt lastekaitseseadus, põhikooli- ja gümnaasiumi seadus, noorsootöö seadus, rahvatervise seadus jne. Sellest tulenevalt on ennetusega seotud kohustusi eri asjaosalistel, sh kohalikud omavalitsused, ministriumid, süüteoennetuse nõukogu, lastekaitse nõukogu, tervisetöötajad, lastekaitse spetsialistid, TAI, sotsiaalkindlustusamet, politsei, päästetöötajad, noorsootöötajad.

Sotsiaalkindlustusamet töötas 2016. aastal välja laste ja perede profiili, milles on palju ühist tervise- ja heaoluprofiiliga. Profiili paikkondlikku rakendamist takistasid sarnased probleemid.

Uude e-keskkonnas koostatavas tervise ja heaoluprofiili tööme kokku kahe senise lahenduse tugevused. Püüame koos ületada ka takistused, et jõuda kavakindla, toimiva ja teaduspõhise arendustegevuseni kohaliku omavalitsuse tasandil. Lastekaitseosakonna nõustamisteenus sai seoses sellega ka uue nime: ennetustöö strateegiline nõustamine. Uuenenud profiili ülesehituses pööratakse rohkem tähelepanu ennetus- ja arendustööle, et tagada laste ja perede heaolu.

Heaoluprofiil aitab saada põhjaliku ülevaate elanikkonnast, ümbritsevast keskkonnast, teenustest, mis inimesi toetavad ning ressursidest, mis on omavalitsuses ennetusliku lähenemise aluseks.

2020. aastal alanud pilootprojekti püüame uuele töövahendile juurde saada kõige väärtuslikuma komponendi, et lahendus elama panna – lõppkasutaja ehk KOVi kogemuse ja vaate. Tervise- ja heaoluprofiil võimaldab omavalitsustel saada ülevaate sellest, mis mõjutab inimeste heaolu kogu elukaare ulatuses, ent see, et laste ja perede profiil on nüüd selle osa, tagab senisest veel pühendumat ja teaduspõhise keskendumise laste ja perede heaolule.

Projekt uue töövahendi katsetamiseks

Profiili abil analüüsi tegemiseks on pilootprojekti plaanitud 4–6 kuud ning see protsess koosneb mitmest sammust:

- elukaareülese heaolu analüüsi koostamine, mis hõlmab põhjalikku ülevaadet laste ja perede heaolust;
- arendus- ja ennetustegevuste kavandamine;

- tegevuskava koostamine ennetus- ja arendustöödeks;
- tulemustest teavitamine ja tagasiside küsimine.

Teenust katsetatakse heaoluprofiili uues TAI e-keskkonnas. Koostöös Harjumaa Omavalitsuste Liiduga jagati omavalitsustele infot pilootprojektiga ühinemise kohta ning igal kuul korraldatakse üheskoos töötubasid osalevatele KOVidele.

Projektiga on juba liitunud 11 kohalikku omavalitsust: Keila linn, Anija, Kiili, Kose, Kuusalu, Lääne-Harju, Raasiku, Saue ja Viimsi vald ning väljaspool Harjumaad Tapa ja Põhja-Sakala vald. Teenus on osalejatele tasuta.

Tegutsetakse asutusteülese meeskonnana ja üksteist toetades – sarnased sihid liidavad ja nii saab vähendada tegevuste kattumist.

Projekti lõpuks valmib valdkondadeülene analüüs ning selgub, mis on elanike heaolus hästi ja mis on halvasti. See võimaldab kasutada raha targalt ja tulemuslikult, suunata õigesti sekkumisi, teenuseid ja programme ehk pakkuda neid kooskõlas vajadustega. Ka spetsialistide tööülesannetest tekib parem ülevaade.

Kuidas valmib analüüs?

Ennetamine algab olukorra uurimisest. Analüüsist peaksid selguma ohutegurid, mida tuleb vähendada ja kaitsetegurid, mida on tarvis suurendada – nii nõrkused kui ka tugevused, mille alusel koostada tõhus tegevuskava.

Heaoluprofiili alusel saab teha igast alamvaldkonnast kokkuvõtte: nii saab hõlpsasti üles leida käsitlemist vajavad teemad, mida arendustegevusse lõimida. Nii sünnivad läbimõeldud ja põhjendatud otsused.

Heaoluprofiil aitab saada põhjaliku ülevaate elanikkonnast, ümbritsevast keskkonnast, teenustest, mis inimesi toetavad ning

ressurssidest, mis on omavalitsuses ennetusliku lähenemise aluseks.

Kohalikke olusid analüüsides on murekohaks andmete piiratus. Heaoluprofiil aitab seda raskust ületada, koondades eri asutuste andmed ühte kohta ning pakkudes koos eri valdkondade spetsialistidega välja töötatud indikaatoreid, mis võimaldavad skaalade ja suunavate küsimuste abil hinnata eri asjaolusid, kaasates ka kohalike asjatundjate kogemused.

Hiljaaegu sai valmis kaks head analüüsitööriista kohalikele omavalitsustele. Statistikaamet algatas juhtimislauad: KOVID saavad neid kasutades ühest kohast kätte oma piirkonna statistika. Rahandusministeerium võttis kasutusele eri valdkondade teenusetasemeid seirava rakenduse „Minu Omavalitsus”.

<https://juhtimislauad.stat.ee/>
www.minuomavalitsus.ee

Rakendused toetavad andmete paremat kasutamist spetsialistide ja juhtide töös ning andmetest lähtumist otsustamisel. Statistikaameti rakendusest saab igal ajal kiiresti kätte põhinäitajad, rahandusministeeriumi rakendus võimaldab hinnata, kus KOV oma valdkondadega paikneb, võrreldes teiste omavalitsustega. Heaoluprofiili e-platvorm võimaldab teha põhjaliku eneseanalüüsi ühe korra nelja aasta jooksul, lisades andmetele spetsialistide kogemuse. Peale objektiivsete andmete lisandub asjatundjate hinnangutel põhinev, iga omavalitsuse eripärasid arvesse võttev vaade.

Pilootprojektis esitame ülevaate kohaliku omavalitsuse kogemusest kolme teema puhul: analüüs e-keskkonnas, meeskonnatöö ja kaasamine ning protsessi õnnestumiseks vajalik tugi. Sama tähtis kui edukas

analüüs, on spetsialistide tõhus koostöö, kogukonna kaasamine ja ühine sihipärane toimimine olukorra parandamise nimel. Sotsiaalkindlustusameti konsultandid ja TAI spetsialistid pakuvad selleks oma tuge.

Tähtis on, et analüüsi tegemisele järgnevad tegevused oleksid nii vajadus- (lähtuksid KOVi eripärast, oleksid oma kogukonna

nägu) kui ka teaduspõhised. Heaoluprofil on alles algus – oluline on, et probleemid, püstitatud eesmärgid ja kavandatud tegevused saaksid osaks iga KOVi terviklikust arendustegevusest, mis aitab sihid tõhusas meeskonnatöös ellu viia. Sedasi paranevad elukeskkond, teenused, elanikkonna tervis ja heaolu ning väheneb abivajadus.

Viidatud allikad

- Bird, E., Ige, J., Pilkington, P., Pinto, A., Petrokofsky, C., Burgess-Allen, J. (2018). Built and natural environment planning principles for promoting health: an umbrella review. *BMC Public Health*, 18 (1) DOI: 10.1186/s12889-018-5870-2.
- Maailma Terviseorganisatsiooni põhikiri*. (1946). RT II 2005, 4, 11. www.riigiteataja.ee/akt/846869. (14.04.2020).
- Mrazek, P. J., Haggerty, R. J. (1994). Reducing Risks for Mental Disorders: Frontiers for Preventive Intervention Research. Washington (DC): National Academies Press (US). www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK236319/pdf/Bookshelf_NBK236319.pdf. (14.04.2020).
- O'Connell, M. E., Boat, T., Warner, K. E. (2009). Preventing Mental, Emotional, and Behavioral Disorders Among Young People: Progress and Possibilities. National Research Council (US) and Institute of Medicine (US). Committee on the Prevention of Mental Disorders and Substance Abuse Among Children, Youth, and Young Adults Washington (DC): National Academies Press (US). www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK32775/pdf/Bookshelf_NBK32775.pdf. (26.03.2020).
- Rahvastiku tervise arengukava 2020–2030*. www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Tervishoid/rahvatervis/rta_2020-2030.pdf. (14.04.2020).
- Rahvatervise seadus* (1995). RT I, 13.03.2019, 131 www.riigiteataja.ee/akt/115032011017?leiaKehtiv. (23.11.2020).

Projekti kohta leiab lisainfot: www.terviseinfo.ee/et/tervise-edendamine/tervise-edendamine-paikkonnas/tervise-ja-heaoluprofil/e-rakenduse-testimine.

Jaan Aps*mõjuanalüüsi projektijuht, Stories For Impact OÜ***Johanna Salu***analüütik***Erkki Kubber***analüütik*

Ennetava sekkumise mõjuanalüüsi võimalusi SPIN-programmi näitel

SPIN on Eestis ainulaadne spordil, täpsemalt jalgpallil, põhinev noorte arenguprogramm. Selle eesmärk on arendada ja tugevdada noorte sotsiaalseid ja enesejuhtimise oskusi ning ennetada ja vähendada riskikäitumist.

Hiljuti tehti analüüs¹, mis keskendus võimalustele SPINi sekkumismudeli standardiseerituse parandamiseks ja mõju mõõtmise senise süsteemi edasi arendamiseks. Selles artiklis tutvustame ennetusprogrammide elluvijatele, koordinaatoritele ja rahastajatele huvi pakkuvaid järeldusi.

SPIN-programmi eesmärgid

Jalgpall on SPIN-programmis vahend, mille abil õpetatakse noortele eluks vajalikke oskusi. Programmi sessioonid toimuvad kolm korda nädalas, hõlmates jalgpallitrenne ja programmi jaoks loodud sotsiaalseid ja enesejuhtimise oskusi arendavaid töötubasid. Noori juhendavad professionaalne jalgpallitreener ja noorsootöötajast eluoskuste treener, kes tegelevad

noortega nii võistkonnana kui ka igapäevaelu individuaalselt. SPINi elluviimisel on väga oluline kaasata ka noori ümbritsevat kohalikku tugivõrgustikku – lapsevanematele lisaks näiteks koolide sotsiaalpedagooge, noorsoopolitseinikke ja lastekaitsetöötajaid.

Alates SPIN-programmi loomisest 2015. aastal on selle eestvedajad tähtsustanud programmi eesmärkide selgust, tegevuste läbimõeldust ja tulemuste ning mõju korrapäraselt hindamisest lähtuvat pidevat arendustööd. Nelja esimese hooaja andmetele tugineva mõju-uuringu (2019) kohaselt avaldab SPIN-programm positiivset mõju selles aktiivselt osalevate noorte prosotsiaalsete hoiakute ja enesekontrolli tugevdamisele, riskiväljajätmisele ja impulsiivsuse vähendamisele ning käitumisele ja õppeedukusele koolis.

¹ Analüüs tehti MTÜ SPINi tellimisel koostöös Heateo Mõjufondiga oktoobrist 2019 märtsini 2020. Analüüsi tegi Stories For Impact OÜ. Analüüsi raporti autorid on Jaan Aps, Johanna Salu ja Erkki Kubber.

Kui programmi disainimisest ja sellega alustamisest oli möödas juba rohkem kui viis aastat, otsustati 2019. aasta lõpus korraldada erapooletu analüüs, et kontrollida SPINi mõju tõendatuse taset ning selgitada välja selle tugevused ja arenguvajadused. Analüüsi käigus selgitati välja programmi teoreetilised lähtealused, uuriti elluviimise alus- ja töödokumente ning infosüsteeme ja mõju hindamise seniseid praktikaid, intervjueriti asjaosaliste esindajaid. Analüütikud vaatlesid programmi sessioonide elluviimist, pöörates sealjuures tähelepanu, et uuringuvalimisse oleksid kaasatud eri tüüpi grupid.

Programmi teoreetilised alused

SPIN-programmi loomise peamine ajend oli alaealiste antisotsiaalse käitumise ja konkreetselt delinkventsuse ennetamine. Seost spordi ja delinkventsuse vahel toetab Hirschi (2002) sotsiaalse seose teooria (hiljem sotsiaalse kontrolli teooria), mille kohaselt takistavad delinkventsuse väljakujunemist tugevad sotsiaalsed sidemed ühiskonnaga. Need väljenduvad nelja keskse elemendi kaudu: seotus (ingl *attachment*), pühendumus (ingl *commitment*), kaasatus (ingl *involvement*) ja uskumused (ingl *belief*). Agnew ja Peterseni (1989) väitel tugevdab spordist osavõtt kõiki nelja elementi ning vähendab seeläbi riskikäitumist ja delinkventsust. Teaduskirjanduses mainitakse korduvalt (nt Coalter 2010), et praktikas on spordipõhiste programmide teoreetilised alused enamasti lünklikud. Sageli ei ole programmide elluviijad võimelised isegi täpselt kirjeldama, milliste mehhanismide kaudu soovitud tulemusteni jõutakse ning arusaam programmide muutuse teooriatest on puudulik.

SPIN-programm osutus rahvusvahelisel taustal aga positiivseks näiteks. Analüüsi käigus selgus, et programmi mudeli

loomisel tugineti selleks ajaks avaldatud teaduskirjanduse järeldustele, mis on suures osas ajakohased siiani. SPINi muutuse teoorias on põhjuse-tagajärje eelduste abil seostatud programmi kõik elemendid (sh osalejate riski- ja kaitsetegurite nimistu ning sekkumise peamised komponendid), mis omakorda põhinevadki teaduskirjandusel.

Spordis osalemise ja delinkventsuse vahel on empiiriliselt täheldatud nii positiivseid kui ka negatiivseid seoseid, aga ka seoste puudumist (Spruit jt 2016). Sellest võib järeldada, et tegu on kompleksse ja hapra potentsiaalse seosega, mida mõjutavad paljud asjaolud. Näiteks leidsid Spruit jt (2018), et kuigi riskigruppi kuuluvatele noortele suunatud spordipõhine sekkumine ei avaldanud statistiliselt olulist positiivset mõju noorte kaitse- ja riskiteguritele, vähenes noorte õigusrikkumiste arv programmis osalemise tulemusel oluliselt. See viitab, et ka väikesed, esmapilgul ebaolulised muutused riski- ja kaitsetegurites võivad kombineerituna avaldada piisavalt tugevat positiivset mõju noorte riskikäitumisele.

Üks SPINi tugevus on kogukonnapõhine lähenemine ning kohaliku tugivõrgustiku kaasamine.

Analüüsi käigus selgus, et SPIN-programmi teoreetiline mudel ja programmi ülesehitus on kooskõlas teaduskirjanduses levinud teooriate ning soovitustega. Näiteks on SPINi eluoskuste komponent teaduskirjanduse alusel väga oluline programmi eesmärkide saavutamiseks, sest sotsiaalsete ja enesejuhtimise oskuste teemadele keskendunud juhendamine aitab noortel kanda treeningkontekstis õpitud oskused üle spordivälisesse keskkonda.

Rahvusvahelistes uuringutes keskendutakse spordiprogrammide mõju hindamisel peamiselt isikuteguritele, st osalevaid noori iseloomustavatele näitajatele ning osalemise järel toimuvate muutuste mõõtmisele. SPINis mõõdetavad isikutegurid² kajastuvad ka rahvusvahelises teaduskirjanduses ja tehtud valikud on selle taustal igati asjakohased. Sealjuures mõõdetakse SPINis sekkumise mõju rohkemate tegurite alusel, kui mitmes teiste maade spordipõhises programmis, millega artikli koostajad tutvusid analüüsi tegemise käigus.

SPIN-programm pakub tegevust, mis haarab laialdaselt kaasa eri tüüpi noori.

Coakley (2011) ning Chamberlain (2013) juhivad tähelepanu sellele, et delinkventsuse väljakujunemisel mängivad suurt rolli ka perekondlikud ja kogukondlikud suhted, koolikeskkond ning muud programmivälised asjaolud. Näiteks ei tarvitse piisata noore enesekohaste oskuste parandamisest, kui noor kuulub kogukonda, mis soodustab õigusrikkumiste toimepanemist. Ehkki väliseid tegureid on raskem mõõta, on indiviidile keskendudes oht ühiskonnaga seotud mõjutegureid ja vastutust pisendada. Seega on ka teaduskirjanduses välja toodu alusel üks SPINi tugevus kogukonnapõhine lähenemine ning kohaliku tugivõrgustiku kaasamine, mis võimaldab vältida keskenumist vaid alaealisele.

Kuigi teaduskirjanduses käsitletakse kontrollgrupiga uuringuid parima praktikana, on selline hindamisviis erisuguste praktikas esinevate piirangute tõttu pigem

erand. Kokkuvõtvalt on SPINi mõju hindamine kooskõlas rahvusvaheliste praktikate ning soovitustega, sest keskendub teaduslikult tõendatud asjaoludele, kasutab muutuste hindamiseks kvantitatiivseid enne/ pärast küsimustikke (ingl *pre-* ja *posttest*) ning võtab võimaluse korral arvesse objektiivseid indikaatoreid (nt koolikohustuse täitmine, keskmine hinne).

Programmi mõjusaimad osad

Tugev teoreetiline lähtealus on vaid eelduseks, et programmil õnnestub osalevatele noortele positiivset mõju avaldada. Analüüsi käigus seostati SPINi seniste mõju-uuringute tulemusi muu teadaoleva infoga ning selgitati välja programmi mõjusaimad osad, mis on esitatud allpool järgnevas nimistus.

- SPIN-programm pakub tegevust, mis haarab laialdaselt kaasa eri tüüpi noori. Nimelt on jalgpalli mängimine atraktiivne paljudele noortele, sõltumatult soost, vanusest ja emakeelest, sh tõrjutusriskis ja/või riskikäitumisega noortele.
- Programmi värvatakse tõendatult kindla näidustusega noori (eelkõige soovituste, aga ka eneseselektiooni põhjal). Nii noorte programmi kaasamine kui ka nende sessioonides osalemise toetamine on selgelt eesmärgistatud ja toimib selgete põhimõtete järgi.
- Unikaalse korraldusmudeli oluliseks osaks on sisulistele ja korralduslikele põhimõtetele lisaks seda ellu viivate treenerite motivatsioon ja mitmekülsus. Sessioone viivad ellu kaks pühendunud ja professionaalset juhendajat. Sessioone disainitakse ja viiakse ellu „rätsepaülikonnana”, st lähtudes osalejate vajadustest ja huvidest ning grupidünaamikast.

² Enesehinnang, enesekontroll, enesetõhusus, prosotsiaalsed hoiakud (noore hinnang), koolikohustuse täitmine, õppeedukus, koolikäitumine (õpetaja hinnang) ning aktiivsus, koostöövalmidus ja konfliktisus (treenerite hinnang).

- SPIN-programmi piirkondlik koordinaator tegeleb juhtumikorralduse ja võrgustikutööga, sh toetab noort sessioonide vahelisel ajal ja vajaduse korral kaasab noort ümbritsevat tugivõrgustikku.

Sama olulisteks kui eespool toodu osutused vaatluste käigus ka sessioonide elluviijate ehk jalgpalli- ja eluuskuste treenerite hoiakud ja tegutsemisviisid. Ka kirjanduses tuuakse välja, et treener ja juhendamine ning õhkkond trennis on vähemalt sama olulised mõjutajad kui sekkumise disain või osalejaid iseloomustavad näitajad. Vaatluste põhjal kasutasid treenerid järgmiseid sekkumise tulemuslikkuse kaasa aitavaid praktikaid.

- Iga sessiooni erisuste ja ootamatustega, sh osalejate arvu suure varieerumisega tullakse toime sujuvalt.
 - Hoolimata sellest, et treenerid ei tea alati ette, kui palju noori kindlal päeval osaleb, viiakse trennid ellu igal juhul, et kohal olevad noored saaksid jalgpalli mängida ja muid harjutusi teha.
- Keskendutakse noori paeluvatele tegevustele.
 - Enamasti tehakse just noortele meeldivaid tegevusi, näiteks mängitakse palju jalgpalli, aga noorte soovil ka näiteks rahvastepalli.
- Sportlikule tegevusele lisaks käsitletakse järjepidevalt ka eluuskuste teemasid (vestluste ja/või harjutustena).
 - Enim kasutatud meetodiks on vestlus, mille käigus arutatakse treeningssessioonidel esinenud olukordade üle.
 - Kõik vaadeldud treenerid tegid sessioonide lõpus ka kokkuvõtteid. Peamiselt võeti grupp kokku ja arutati trenni üle ning arutati läbi õpetlikke olukordi.
- Osalejatesse suhtutakse toetavalt ja tunnustavalt.

- Sessioonide kujundamisel lähtutakse osalejatest ja keskendutakse nende aitamisele.
- Sessioonides on nii mängude kui ka harjutuste ajal kuulda palju kiidusõnu, mille abil hoitakse ülal positiivset meeleolu.

SPINi mõju tõendatuse suurendamine

SPINi mõju tõendatust saab suurendada eelkõige kahel viisil: veelgi enam standardiseerida jalgpalli- ja eluuskuste treenerite positiivseid praktikaid sessioonide elluviimisel ning arendada edasi mõju hindamise süsteemi.

Et treenerite tegutsemises kinnistuksid samad positiivsed käitumismustrid, tuleks pöörata tähelepanu järgmistele arenguvajadustele:

- ühtlustada tuleb nii treenerite tehtav sessioonide ettevalmistus kui ka sessioonide kestus, sh tuleb muuta tavaks sessiooni plaani koostamine;
- treenerid peavad võtma aega osalejatega suhtlemiseks nii enne kui ka pärast treeningssessioone ning rohkem tunnustama osalejaid ka isiklikult ja argumenteeritult;
- osalejatele tuleb pakkuda veelgi enam võimalusi tegutseda aktiivsetes rollides, sh ettenäitajate, järeleaitajate, meeskonnatunde kujundajatena;
- eluuskuste teemasid tuleb käsitleda vestlustele lisaks senisest rohkem ka kaasavate harjutuste kaudu.

SPIN-programmil on juba olemas põhjalik eluuskuste õpetamise käsiraamat. Tarvis on ka treeningssessioonide kui terviku praktilise elluviimise juhust, et aidata ühtlustada, parandada ja (uute elluviijate lisandumise korral) tagada sessioonide kvaliteeti.

Enamik mõju hindamise süsteemi edasiarendamise soovitusi puudutas

SPIN-programmile eriomaseid asjaolusid. Tulemuste ja mõju infot annaks koguda ja töödelda automatiseeritumalt, nt muuta noorte enesekohaste küsimustike täitmine elektrooniliseks. Korrastada tuleks ka teatud metoodilisi põhimõtteid isikustatud info kogumisel ja analüüsil.

Programmi mõju tõendatuse analüüsi käigus kerkis esile ka küsimusi elluviimise aluspõhimõtete kohta. Näiteks – kuivõrd tasuks mõõta muutusi ka näitajates, mis pole otseselt seotud SPINi fookusega, ent millele võib programmil olla samuti tugev mõju? Nende hulka kuuluvad sotsiaalsed oskused, mille arendamisele keskendub oluline osa SPINi eluoskuste programmist. Seda mõõdetakse praegu vaid kaudselt koolikäitumise kaudu, mis ei pruugi kajastada muutusi noore käitumises koolivälistes eakaaslaste rühmades. Sotsiaalsete oskuste täpsem mõõtmine võib välja tuua ka selliseid SPINi mõjusid, mis senistest uuringutest ei selgu.

SPIN-programmi näide kinnitab ka, et mõju tõendatuse analüüsi käigus on teisest allikate uurimisele ja intervjuerimisele lisaks vaja kindlasti panustada ka noortega elluviidava tegevuse vaatlemisse ning analüüsi. Just vaatlustulemuste analüüsi käigus tulid selgelt esile mitmed SPINi ainulaadsed tugevused noorte positiivset arengut toetava ennetava sekkumisena. Samuti tekkis täpsem ülevaade võimalustest, kuidas treenerite positiivseid käitumispraktikaid standardiseerides tugevdada SPINi mõju noortele veelgi.

Kokkuvõttes näitab SPINi kogemus, et programmi mõju analüüs on lahutamatu seotud praktikute igapäevatööga ja nende motivatsiooni ning professionaalse arengu toetamisega. Ühest küljest aitab mõju teema tuua esile olulisi küsimusi nagu kelle heaks ja mil viisil ikkagi positiivseid muutuseid aidatakse luua. Teisalt selgub analüüsiprotsessi käigus praktilisi arenguvõimalusi, mida on võimalik kohe jooksvalt ka rakendada.

2020. aasta sügiseks tegutseb üle Eesti 10 omavalitsuses 24 SPIN-programmi treeninggrupp. Igal nädalal saab programmist osa enam kui 300 noort. Viit hooaega hõlmava mõjuanalüüsi kohaselt paraneb aasta programmis osalenud noortel õppeedukuse keskväärts 9%. 24% noortest paraneb koolikohustuse täitmine, samuti paranevad käitumine, enesekontroll, enesetõhusus ja prosotsiaalsed hoiakud. Rohkem infot leiab www.spinprogramm.ee.

Viidatud allikad

- Agnew, R., Petersen, D. M. (1989). Leisure and delinquency. *Social problems*, 36(4), 332–350.
- Chamberlain, J. M. (2013). Sports-based intervention and the problem of youth offending: a diverse enough tool for a diverse society? *Sport in Society*, 16(10), 1279–1292.
- Coakley, J. (2011). Youth sports: What counts as “positive development?”. *Journal of sport and social issues*, 35(3), 306–324.
- Coalter, F. (2010). The politics of sport-for-development: Limited focus programmes and broad gauge problems? *International review for the sociology of sport*, 45(3), 295–314.
- Hirschi, T. (2002). Causes of delinquency. Transaction publishers
- Spruit, A., Van Vugt, E., van der Put, C., van der Stouwe, T., Stams, G. J. (2016). Sports participation and juvenile delinquency: A meta-analytic review. *Journal of youth and adolescence*, 45(4), 655–671.
- Spruit, A., Hoffenaar, P., van der Put, C., van Vugt, E., Stams, G. J. (2018). The effect of a sport-based intervention to prevent juvenile delinquency in at-risk adolescents. *Children and Youth Services Review*, 94, 689–698.

Malcolm Payne*emeritprofessor, Manchester Metropolitan University, Suurbritannia*

Praktika ja teooria seosed sotsiaaltöös

Sageli arvatakse, et praktika toimub „põllul” ning seisab eraldi teooriast, mille konstrueerimine toimub akadeemilises maailmas. Väidan, et selline eristamine on üleliia lihtsustav ning tuleb otsida mitmekülgsemaid viise teooria ja praktika seoste mõistmiseks.

Teooria ja praktika ei ole seesugused loomulikud asjad, mida võime ümberringi näha, võtta ja kasutada – need tuleb luua ja keegi peab need omavahel kokku panema. Praktiseerimiseks võib kasutada suhtlemis- oskust ja teadmisi maailma kohta, mida on igäühel tänu elukogemusele ja kooliharidusele. Kui aga tuleb teha midagi tõsist ja keerukat ning on soov teha seda hästi, siis tuleb omandada erialateadmisi ning peenhäälestada oma mõistust – see ei ole jõukohane igäülele.

Teooria ja praktika sotsiaalne konstrueerimine

Praktikast ja teooriast mõtlemine algab minu jaoks küsimusest: kes lõi arusaamad ja teadmised, mida me sotsiaaltööd tehes kasutame, ning kus need inimesed tegutsevad?

Ainus vastus saab olla, et selle on loonud parimate tööviiside leidmisele ja kasutamisele pühendunud sotsiaaltöötajad oma

kogemuste, uuringute ja teadustöö põhjal ning see on toimunud professiooni sees, kolleegide ringis.

Loomulikult ei tule kogu see tarkus – mõistmine, teadmised ja oskused – ainult sotsiaaltööst. Et tegelda *sotsiaalsega*, on vaja teadmisi selle ühiskonna kultuurist, poliitikast ja sotsiaalsest toimimisest, kus sotsiaaltöötajad oma tööd teevad. Muidu ei ole sotsiaaltöö ühiskonna vajadustele kohane. Selleks peavad ühiskonnas loodud teadmised olema laialdaselt kättesaadavad, eriti sotsiaalteaduste, aga ka kunsti- ja inimteaduste ning loodusteaduste alalt. Ka uusi teadmisi tuleb luua, selleks vajab sotsiaaltöö teadust ning uurimistulemusi.

Järelikult on sotsiaaltöö praktika ja teooria konstrueeritud professiooni sees, toetudes üldistele sotsiaalsetele ja poliitilistele ootustele ning laiale teadmusbaasile. Aga kuidas ja kus see toimub? Üldiselt arvatakse, et praktikat konstrueeritakse eesliinitöös.

Eeldatakse, et praktika põhineb teadustöö ja uuringutega loodud teadmistel ja teoreetilistel arusaamadel ning teadmusloome toimub eldkõige kõrgkoolides.

Teadmusloomes osalevad ka mõned sotsiaalvaldkonna asutuste töötajad, kes teevad uurimis- ja arendustööd ning pakuvad praktilise töö tegijatele koolitusi, enesearengu võimalusi ja tööalast tuge. Ka kõrgkoolide õppejõud ja teadurid toetavad üliõpilasi – see kuulub õpetamise ja teadustöö juurde, ning üliõpilased on kohustatud mingil määral osalema praktikas – see kuulub õppimise juurde. Nõnda on õppejõud ja teadurid mingil määral kaasatud praktikasse kõrvuti inimestega, kellele see on põhitöö.

Teooria ja praktika vahel ei ole loomulikku seost, see tuleb luua.

Võime leida palju seoseid, kuid ometi arvab hulk inimesi, et praktika toimub „põllul” ning on konstrueeritud eraldi teooriast, mille konstrueerimine toimub akadeemilises maailmas. See tähendab, et sotsiaaltöö sees arvatakse olevat kaks eraldi seltskonda. Inimesed „põllul” peavad oma kohustuseks praktika arendamist ja on huvitatud eelkõige sellest. Nad käsitlevad end eraldi seisvana seltskonnast, kelle põhihuvi on teadmiste ja mõistmise arendamine. Näeme kahte eri huvigruppi ja ka „poliitikat” nende vahel; mõlemad taotleavad sotsiaaltöös suuremat mõjuvõimu. Mõlema sooviks on oma tegevusega mõjutada sotsiaaltöö olemust.

Poole sajandi eest oli teooria ja teadmiste arendamine üldiselt teadlaste pärusmaa, nüüd soovivad ka sotsiaaltöö juhid ja praktikud oma sõna sekka öelda. Toona oli arusaam, et akadeemilises maailmas arendatakse teooriat, mida seejärel rakendatakse praktikasse. Niisiis võib öelda, et

„akadeemiapõhist” teooriat rakendati „põllupõhisesse” praktikasse.

Ent teooria sotsiaalse konstrueerimise poliitika juurde kuulub ka seisukoht, et teooriat luuakse praktikas. Seega see, mida inimesed teevad, esindab sotsiaaltööd nii nagu see tegelikkuses on, ning selle teaduslik uurimine ja varasemad töökogemused praktikuna suunavad teadustööle tulnud inimesi seda arendama.

On ka teistsugune vaade, peamiselt Põhjamaades, mille kohaselt toimub teooria ja praktika konstrueerimine teineteisest eraldi: sotsiaaltöö on teoreetiline konstrukt ning see on eraldi, samaväärsena on olemas ka praktikakonstrukt. Sellest vaatenurgast uuritakse nende vastastiktoimet.

Kõik need väitlused lihtsustavad omal moel teooria ja praktika seoseid. Nad näivad ütlevat, et on kaks riiki, teooria ja praktika, ning neid eraldab jõgi või ookean, nii et tuleb välja mõelda mingi vahend nende riikide ühendamiseks. Teooria ja praktika vahel ei ole loomulikku seost, see tuleb luua. Tuleb ehitada sild nende eraldatud riikide vahele; poliitika käib selle ümber, millised on need eraldatud riigid ja milline ühendusviis rajada.

Väidan selles artiklis, et teooria ja praktika erimeelsuspoliitika on üleliia lihtsustav ning tuleb otsida mitmekülgsemaid viise teooria ja praktika seoste mõistmiseks. Alustan teooria ja selle kasutamise uurimisest. See näitab, kust tulevad raskused, mida mõned inimesed kogevad. Seejärel käsitlen juhtimislikest ja institutsioonide huvidest lähtuvat kriitikat teooria suhtes. Lõpuks uurin mitmete uute teoreetiliste lähenemiste püüdeid siduda teooriat ja praktikat kasutoovalt.

Sotsiaaltöö teooriapoliitika

Alustuseks uurime teooria eri tahke ning seda, kuidas käsitletakse praktikat ja selle seoseid teooriaga tänapäeva

sotsiaaltöökirjanduses. Esimesena tasub tähelepanu pöörata „formaalse” ja „mitteformaalse” teooria eristamisele (Sibeon 1990, 34): formaalne teooria on raiutud raamatusse ning läbi väideldud professionaalses kogukonnas ja akadeemilistes töödes, seevastu „mitteformaalne” teooria hõlmab ühiskonnas levinud ja sotsiaaltöötajate igapäevastel kogemustel põhinevaid üldisi arusaamu.

Sotsiaaltöö juhtide etteheide formaalsele teooriale on, et see põhineb sotsiaalteaduslikel teooriatel ega haaku tavaliste inimeste argipäevakogemustega. Akadeemiline kogukond heidab mitteformaalsele teooriale ette, et see on struktureerimata, rangelt testimata ning võib meid alt vedada. Sibeon (1990) kirjeldas kolme tüüpi teooriaid (vt tabel 1).

Igaüks neist teooria tahkudest toidab segadust, mis inimestel on praktika ja teooria seoste mõistmisel. Sotsiaalvaldkonna asutused, poliitikakujundajad ja valdkonna juhid soovivad, et saaksid sotsiaaltööd määratleda kooskõlas oma poliitiliste taotluste ja eesmärkidega. Seda näeme sageli valitsuse ülevaadetes ja teenusepakujate aruannetes.

Sotsiaaltöötajad omakorda koostavad märkikirju, et öelda, mis on nende arvates sotsiaaltöö ja milliseks see võiks saada.

Üks näide on sotsiaaltöö üleilmne definitsioon (IFSW 2014), mille taga seisavad rahvusvahelised sotsiaaltöö organisatsioonid. See võimaldab eri riikides ja teenusevaldkondades erinevaid tõlgendusi, kuid eelkõige püüab see olla koordineeriv ja lobitöö dokument. Definitsioon püüab luua sotsiaaltöötajate seas ühtset arusaama, mida seada esiplaanile ja kaitsta, kui on vaja esindada sotsiaaltööd eri koostöösuhetes ja avalikkuses. Lobitöö dokumendina annab see põhiideed, millele toetuda väitlustes kõrgemate otsustajate ja praktikutega, kui on vaja selgitada, mida sotsiaaltööst mõeldes silmas peetakse.

Definitsioon seab avarad piirid, sest peab katma kogu maailma sotsiaaltöötajaid ja süsteemid, ning piir on ka kõrgel, väljendades sotsiaaltöoga seotud auhaneid plaane, millega kõik loomulikult ei nõustu.

Kõik need definitsioonid, mis on kirjas paljudes raamatutes ja artiklites ning mida on sõnastanud mitmesugused

Tabel 1. Kolme tüüpi teooriad sotsiaaltöös. *Sibeoni (1990) järgi kohandanud Malcolm Payne*

Sotsiaaltöö eneseseletusteooriad selgitavad, *mis on sotsiaaltöö*, ning esindavad sotsiaaltöö tähenduse diskursust. Diskursused on erimeelsused, mida näeme ja kuuleme artiklite ja konverentside väitlustes, kuid need väljenduvad ka sotsiaaltöö tegemise eri viisides. Seega osaletakse diskursuses ka oma töötamisviisiga, mitte ainult akadeemiliste ettekannete ja kirjutistega.

Sotsiaaltöö praktikateooriad selgitavad, *kuidas teha sotsiaaltööd*. Need rajanevad eneseseletusteooriatel ning ütlevad: „Kui sotsiaaltöö on selline ning need on ta eesmärgid, siis siin on mõned mõtted, kuidas töötada, et neid eesmärgi saavutada.” Need teooriad on akadeemilise maailma ja praktika keeruka vastastiktoime tulemus.

Teooriad sotsiaalse maailma kohta selgitavad sotsiaalseid olukordi, millega sotsiaaltöötajad tegelevad. Sibeon nimetas neid *kliendimaailma* teooriateks, et rõhutada: jutt on maailmast, mida kliendid kogevad. Avardan seda mõistet, viidates laialdastele teadmistele, mida sotsiaaltöö ilmselgelt kasutab, et selgitada nende ühiskondade olemust ja struktuuri, milles me elame. Kõnealused ideed on pärit peamiselt akadeemilisest maailmast, kuid oma mõju on ka üldkultuurilistel tähendustel, mis keerlevad poliitilistes, avalikes ja sotsiaalvaldkonna väitlustes.

professionaalsed sotsiaaltööorganisatsioonid algusaegadest peale, ei ole lõplikud, vaid hetkevajadusest lähtuvad seisukohavõtted. Sageli tekivad need kahtlemise ajal, muutusi tunnetades, et tugevdada uut positsiooni või toetada olemasolevat.

Vaadates sotsiaaltöö eneseseletusteooriaid, peame järelikult küsima, kes kõnealuse teooria lõi, millised olid loojate taotlused ja ka seda, mida meile ütleb selle sisu.

Klientidele on tähtis, et protsess oleks selgepiiriline ja otsustamine läbipaistev ning ressursside jaotus õiglane.

Ka praktikateooriates näeme pingeid eri huvide vahel. Need teooriad on sageli mугandatud sotsiaaltöö tarbeks psühholoogia jt sotsiaalteaduste teooriatest või arendatud teaduslikus uurimistöös. Juhtide ja praktikute jaoks on nende soovitusel sageli liiga üldised ega haaku õigusliku ja haldusraamistikuga, milles teenusepakkujad tegutsevad. Paljud asutused on seepärast loonud oma vastutus-alale kohased meetodid ja menetlusviisid, mis aga ei pruugi olla kooskõlas sotsiaaltöö praktikateooriates soovitatuga. Vahel määratlakse sotsiaalvaldkonna asutuste tööjuhiste soovitud tulemused ilma, et sotsiaaltöötajale öeldaks, kuidas neid saavutada, ning et klientidega inimlikult suhelda, kasutabki sotsiaaltöötaja mõnd praktikateooria elementi.

Sotsiaalset maailma käsitlevatest teooriatest on sotsiaaltöös vahel väga palju abi, sest neis on teadmisi, mis haakuvad otseselt praktika muredega. Näiteks kui töötasin hosiipsis, oli mul abi meditsiinilistest teadmistest suremisprotsessi kohta ja leinaalasest uurimusest. Paljud lastekaitsetöötajad kasutavad teadmisi laste arengust ja uurimistulemusi vanemluse mudelite kohta. Niisamuti

võivad ka teadmised vaimuhaigustest või dementsusest anda otseseid juhiseid tööks kindlate kliendirühmadega.

Ent töötaja jaoks on nende teadmiste miinuspool selles, et need käivad *klientide kohta* ega ütle, mida *klientidega* ette võtta. Teooria ümber toimivas poliitilises arutelus käiakse välja täiesti asjakohaseid uurimistulemusi, mis annavad praktikale suuna. Praktikud peavad neid suuniseid järgima, kuid see ei aita neil teha oma tööd.

Siit jõuame küsimuseni, kuidas võiks teooria olla kasulik. Paljudes tekstides esitatud teooria kasutamise põhjenduste analüüs (Payne 2021) näitas, et teooria rakendamise poolt on üldiselt neli argumenti.

- Teooria aitab *mõista ja vaidlustada* eri ideid. See on tähtis, sest teooria võib olla ilmutuslik, tuua päevavalgele ja selgitada asju, mis ei pruugi olla silmnähtavad.
- Teooria aitab *selgitada ja mõista*. See on tähtis, sest teooria aitab luua korda keerukas maailmas. Sotsiaaltöötajad tegelevad keeruka inimekäitumisega ja keerukate nähtustega ning peavad suutma otsustada, millele keskenduda.
- Teooria aitab *praktikat korrastada*, struktureerida. See on tähtis, sest teooria süstematiseerib ideid ja uurimistulemusi, mis pakuvad juhiseid toimimiseks keerukates olukordades.
- Teooria aitab olla *oma töö eest vastutav*, kõrge *enesedistsipliini*ga professionaal. See on tähtis, sest klientidel, kolleegidel ja asutustel on õigus eeldada, et töötajad suudavad õigustada ja selgitada, mida ja miks nad teevad.

Vaadates sotsiaaltöö teooriapoliitikat, võime ikka ja jälle näha, et mõni pakutud kasutusviis pigem ei aita praktikuid. Asutused ja

juhid ei hooli sellest, et nende töötajad tahavad suunistest aru saada ning tulla toime keerukates oludes ja neid mõista. Juhid tahavad, et tööülesandeid täidetaks tulemuslikult. Nad võivad küll tervitada oma töötajate vastutavust ja distsipliini, kuid ainult oma otseste ülesannete ja asutuse kohustuste piires, teooria mõistmine on kõrvaline. Juhid eelistavad pigem selgust ja kuulekust, mitte vastuolusid ja väitlusi. Näib, et eesmärk kasutada teooriat on püstitatud toetama akadeemilist kogukonda töötajate harimisel ja arendamisel, kuid sotsiaalvaldkonna asutuste kohustustega see eriti ei haaku.

Sageli on praktikateoorias ette nähtud keerukas lähenemine ja analüüs vastuolus teenusepakkuja sooviga teha oma vastutusalasse sobivaid selgepiirilisi hindamisi. Ent teooria sotsiaalse konstrueerimise poliitika sunnib küsima, mida võiksid soovida kliendid ja nende perekonnad või inimesed, kes kasutavad teenuseid, ja ka laiem avalikkus. Uuringud näitavad, et nad soovivad praktikutega vääriskaid ja toetavaid suhteid, kuid vähem huvitab neid, mida sotsiaaltöötajad tegelikult teevad, peaasi, et see tagaks edu. Vastutavus kätkeb nende jaoks pigem inimlikkuses ja tõhususes, mitte töötaja soovis mõista, mida ta teeb ja miks. Klientidele on tähtis ka see, et protsess oleks selgepiiriline ja otsustamine läbipaistev ning ressursside jaotus õiglane, kuid praktika-teooria ei ole vastutavuse vaatenurgast nii tähtis, kui kipume seda arvama.

Kriitiline vaade sotsiaaltöö teooriale

Teooriakasutuse poliitika viib teooria kriitiseerimisele, mis lähtub eri vaatenurkadest ja rikub seda head, mida teooria võiks pakkuda. Sageli sisaldab kriitika järgmisi punkte.

- Nii asutused kui ka töötajad soovivad teoorialt praktika jaoks lihtsat ja selget struktuuri. Sageli peavad nad teooriat keerukaks, raskesti mõistetavaks ja liiga üldistavaks.
- Teisalt leitakse, et teooria pakub ühe vaatenurga, millest aga pole abi kõigis keerukates olukordades, millega peavad asutused ja praktikud toime tulema.
- Teooriaid on palju ja need pakuvad vastuolulisi selgitusi, mille seast on raske valida sobivat. Selleks on vaja teavet, aega ja vahendeid, mida asutustel ja praktikutel napib. Põnevana tunduvad teooriad on kirjutatud keerukas keeles ning nende viis elu tõlgendada ei haaku oludega, millega peavad toime tulema asutused ja praktikud.
- Mõne teooria keel ja ideed tekitavad asutustes ja praktikutes tunde, et teooria eesmärk on muuta töö nende jaoks keerukaks ning luua professionaalset salapära¹, selle asemel et selgitada klientidele ja avalikkusele arusaadaval moel, mida sotsiaaltöötajad teevad.
- Mitte ainult asutuste töökord ja kohustused ei piira teooria kasutamist. Ka teooria piirab mõnikord sotsiaaltöötajate tegevust ega luba kasutada loovust. Sotsiaaltöötajail võib olla kohustus järgida keerukaid juhiseid, nagu näiteks kognitiivse käitumisteraapia puhul, või kasutada ideid, mis ei näi selles olukorras loomulikud, nagu psühhodünaamilise teooria puhul.
- Praktikud peavad suutma vastutada neis olukordades, millega nad tegelevad, improviseerida ja tegutseda loovalt, kuid teooria piirab selleks vajalikku paindlikkust.

¹ Saladusloor professioni ümber: keerukas keel ja meetodid, mida klientidele ega koostööpartneritele ei selgitata. Annab spetsialistile erilise autoriteedi ja võimupositsiooni – tõlkija.

Teoriapoliitika ja teooriakriitika viib sageli mõttele, et teooria rakendamise asemel praktikas oleks mõistlikum muuta mõju-suund vastupidiseks: praktika peaks toitma teooriat.

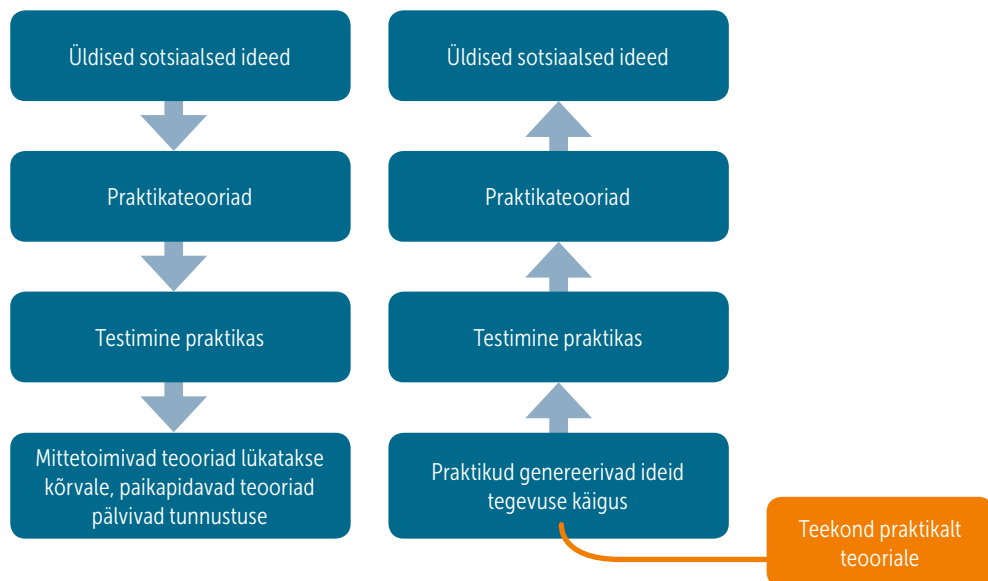
Vastupidine lähenemisviis: praktikalt teooriale

Lähenemisviis „praktikalt teooriale” vaidlustab deduktiivse mudeli, mis ütleb, et teooria tuleb viia praktikasse, ning väidab, et hoopis praktika peab looma teooriat.

Traditsioonilise deduktiivse vaate kohaselt mõjutavad üldised ideed ühiskonnas praktikateooriaid, milles on välja töötatud tegevusjuhised nende ideede elluviimiseks. Praktikateooriad on praktikas testitud ning kui need ei tööta, siis tuleb neist loobuda. Toetada ja rakendada tuleb edukaid teooriaid. See on akadeemiline vaade teoriapoliitikale: uuringute abil ideid testida ja võtta edukad kasutusele.

Teekond „praktikalt teooriale” näeb teooria loomiseks ette induktiivseid meetodeid. Et otsustada, mis töötab, soovitatakse praktika-kuil koguda ideid oma praktikast ning praktikateooria loomiseks tuleb neid testida. Selle tulemusena saame teada teooriad, mis on praktika jaoks väärtuslikud ning teooriate asjakohasuse jõud teeb need sobivaks uute meetmete väljatöötamisel või otsustamisel, kuidas ühiskonnas mingit probleemi lahendada.

Nii deduktiivse kui ka induktiivse teoorialoomega on omad probleemid. Deduktiivse mudeli vastased väidavad, et uue teooria arendamine on sotsiaaltöö jaoks liiga aeglane, ning et teooriate üldised mustrid on sarnased alates 1970. aastatest, mil ilmus esimene teooriaid võrdlev uurimus. See näitab, et ebarahuldavaks tunnistatud teooriaid ei ole kõrvale heidetud ning inimesed püsivad ustavatena laiadele teooriakogumitele nagu kognitiivne käitumisteraapia või

Joonis 1. Deduktiivne (ülevalt alla) ja induktiivne (alt ülesse) teooria loomise mudel. *Malcolm Payne*

psühhodünaamilised teooriad. Enamgi veel, praegu põhinevad uurimused suuresti ametlikel allikatel ja lähtuvad sotsiaalvaldkonna asutuste ja valitsuse algatustest, selle asemel et uurida praktikateooriate paikapidavust, seega areneb teooria uurimine üsna aeglaselt.

Praktikateooriad on praktikas testitud ning kui need ei tööta, siis tuleb neist loobuda.

Ka induktiivne mudel ei ole probleemideta. Praktika põhjal teooria loomise teel on palju kive ja kände. Praktikutel ei ole üldiselt mõjuvõimu, oskusi või aega praktikaalasteks algatusteks, uuringute tegemiseks innovaatilistele lahendustele kinnituse leidmiseks ning publikatsioonide kirjutamiseks ja läbisurumiseks, et anda oma panus teooria arendamisse. Et neile raskustele vastu seista, võib kasutada järgmisi võimalusi.

- Seada sotsiaaltöötajate akrediteerimise või registreerimise üheks tingimuseks, et nad demonstreerivad oma praktika hindamise oskust. Sotsiaaltöötajate esitatud teavet analüüsitakse ja hinnatakse kooskõlas pideva professionaalse arengu nõuetega, mis on üldtuntud erialase akrediteerimise ja registreerimise süsteemides².
- Kohustada teenusepakkujaid toetama praktika uurimist ja hindamist ning kehtestama uuringute plaanamise ja neile eetilise hinnangu andmise kord, nii nagu see on tavaline tervishoius. Võib olla ka nõue, et kõigi teenusepakkuja tegevuste juures peab olema ette nähtud aeg ja professionaalne toetus hindamiseks ja uurimistööks.
- Pingutada hindamisele ja uurimistööle kõrge poliitilise ja avaliku toetuse saamise

nimel, näiteks kasutades premeerimise ja akrediteerimise süsteeme.

- Tutvustada asutuse või piirkondlikel konverentsidel toimimisviise, mille hindamiseks ja uurimiseks tehtud pingutused väärivad professionaalset ja avalikku tunnustust.
- Korraldada sotsiaaltöötajatele koolitusi lühitutvustuste ja artiklite kirjutamiseks ning toetada nende avaldamist ajakirjades.
- Muuta heaks tavaks hindamis- ja uurimistegevuste tutvustamine ajakirjades, internetis ja konverentsidel koostöös sotsiaalvaldkonna teenusepakkujate assotsiatsiooniga.
- Koondada hindamis- ja uurimistegevuste tulemused süsteemseteks ülevaadeteks, avaldada need ning tunnustada asutusi ja spetsialiste.

Paljud neist tegevustest on tervishoiu- ja õigussüsteemis tavalised. Miks siis mitte sotsiaaltöö asutustes?

Teoorialt praktika uuendamisele

Teine viis teooria ja praktika suhte arendamiseks on deduktiivne lähenemine – alustada teooriast ja kasutada seda praktikas. Pakun mõned mõtted selle võimalustest.

Esiteks, praktikateoorias toimuvad arengud nii uue teooria loomise kui ka olemasolevate teooriate täiustamiseks. Viimase kahe kümnendi jooksul on tulnud laialt kasutusele positiivsel psühholoogial ja sotsiaalse konstrueerimise ideedel, teadvelolekul, narratiivi-ideel, lahenduskesksusel ja tugevustel põhinevad teooriad ning motiveeriv intervjuerimine, arendatuna

² Eestis vastab sellele kutse andmise süsteem. Sotsiaaltöötaja kutsete andja on Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsioon – tõlkija.

otseselt sotsiaaltöö jaoks, mitte kliinilise psühholoogia mudelitena.

Mõnikord sobivad need sotsiaaltöösse eriti hästi. Näiteks motiveeriv intervjuerimine pakub kasulikke võtteid tööks klientidega, kellega kontakti saamine ja kelle abistamine on raske. Uus valdkond on ökoloogiline ehk roheline praktika – seda on arendatud vastusena oluliste sotsiaalsetele teemadele avalikes väitlustes.

Edasi arenevad ka juba väljakujunenud teooriate valdkonnad. Näiteks psühhodünaamilises teoorias on arendatud suhete külge, mis sobib sotsiaaltöösse eriti hästi, ja ka kiindumusteooriat on uurimuste toel edasi arendatud. Oluline teooriaareng on toimunud sotsiaalse õigluse suunal ning kriitiline, feministlik ja rühumisvastane³ teooria on pälvinud rohket tähelepanu.

Praktika uurimine sotsiaalvaldkonna asutustes tuleks ümber mõtestada ja tagada, et uurimis- ja hindamissüsteem kinnistuks sotsiaaltöös.

Muutunud on lähenemismargad paljudele pikalt tuntud teoriasuundadele. Üks näide on kasvav keskendumine privileegidele rühumisvastases teoorias, teine aga interseksionaalse teooria arendamine, mis uurib, kuidas erisugused sotsiaalse rühumise vormid üksteist mõjutavad ja kujundavad keerukaid reaktsioone. Keerukuse ja kaose teooria kui süsteemiteooria edasiarendus saab viimasel ajal samuti rohkesti tähelepanu (Payne 2021).

Teiseks, vaatenurk praktikateooriatele hakkas muutuma kahekümnenda sajandi lõpus. Näiteks kaasatakse ja võetakse

kasutusele väärtuselised mõisted nagu vääriskus, austus, iseseisvus, sõltumatus ja vaimsus, arendades nõnda meie arusaama praktika-teooriatest ja sellest, millest need peaksid koosnema. Samuti on praktikateooriatega ühendatud kindlaid kliendigruppe ja teenu-seid käsitlevad teooriad, et tuua sotsiaaltöösse vajalikke uuendusi, eriti üldiste praktikateooriatega vähehõlmatud gruppide jaoks. On leitud uusi viise, kuidas vastata perekondade ja eakate vajadustele ning käsitada vaimupuuet – need on esitatud ka hiljutistes teooriaülevaadetes (nt Payne ja Reith-Hall 2019).

Kolmandaks, arenenud on ka õpetamine. Olemasolevate praktikateooriate kasutamist aitavad paremini tutvustada infotehnoloogial põhinevad näitlikustamisvahendid ja teised uuendused (Payne 2020). Need muutused ennustavad uusi teoreetilisi ideid ja uusi õppetingimusi praktika katsetamiseks, sarnasele sellele, kuidas videotehnika võeti kasutusele oskuste arendamiseks üks põlvkond tagasi.

Neljandaks, mitmed teooriaarengud püüavad kasutada sotsiaalteaduste ideid otseselt sotsiaaltöö praktikas, tõlkimata neid praktikateooriateks, nt võim, erinevus, sotsiaalne kapital ja dekonstrueerimine. Teoreetiline töö teemadega nagu keha, ruum ja aeg on samuti sotsiaaltöö praktikasse otse üle võetud. Sellega seoses on paljud autorid toonud sotsiaaltöösse ideid filosoofidelt ja sotsioloogidelt nagu nagu Bourdieu, Butler, Giddens, Gramsci, Habermas ja Wacquant (Garrett 2018; Gray ja Webb 2013; Hodgson ja Watts 2017).

Kokkuvõte

Soovitan mitte lasta end eksitada endisaegsest steriilsest teooriapoliitikast. Teooria

³ Eestis on rohkem tuntud termin diskrimineerimisvastane. Inglise keeles on *anti-oppressive* ja *anti-discriminatory* sageli kasutusel sünonüümidenä – tõlkija.

loomes on uusi arenguid, mis jätkuvalt avardavad sotsiaaltöötajale avatud võimalusi, ning ka väljakujunenud teooriates on uusi arenguid, mis on hea pinnas innovatsiooniks. Olen seisukohal, et hädasti on vaja ümber mõtestada praktika uurimine

sotsiaalvaldkonna asutustes ja tagada, et uurimis- ja hindamissüsteem kinnistuks sotsiaaltöös, nii et praktikute loovus saaks anda võimsa panuse sotsiaaltöösse ja suurendaks nii praktika kui ka teooria professionaalset ja avalikku väärtust.

Kasutatud allikad

- Garrett, P. M.** (2018). Welfare words: Critical social work and social policy. London: Sage.
- Gray, M., Webb, S. A.** (toim.) (2013). Social work theories and methods (2. tr). London: Sage.
- Hodgson, D., Watts, L.** (2017). Key concepts and theory in social work. London: Palgrave.
- International Federation of Social Workers (IFSW)** (2014). Global definition of the social work profession. www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work. (15.10.2020)
- Payne, M.** (2020). How to use social work theory in practice: An essential guide. Bristol: Policy Press.
- Payne, M.** (2021). Modern social work theory (5. tr, ilmumas). London, Palgrave.
- Payne, M. Reith-Hall, E.** (toim.) (2019). Routledge handbook of social work theory. London Routledge.
- Sibeon, R. (1990). Comments on the structure and forms of social work knowledge. *Social Work and Social Sciences Review* 1(1), 29–44.
- Watts, L. Hodgson, D.** (2019). Social justice theory and practice for social work: Critical and philosophical perspectives. Cham: Springer.

Tõlkinud Marju Selg

Kadi Lubi

Tallinna Tervishoiu Kõrgkooli õppejõud-dotsent,
Tervise Arengu Instituudi inimuuringu eetikakomitee aseesimees

Eetika köielkõnd sotsiaalteadustes

Teadustööd plaanides on oluline järgida eetikareegleid ja teada, mida erisuguseid uuringuid kavandades arvesse võtta ja mis kooskõlastusi on uuringute elluviimiseks tarvis.

Eesti teadusasutuste esindajad allkirjastasid 2017. aastal „Hea teadustava” raamdokumendi, millega liitunud asutused lubasid „oma asutuses järgida, levitada, edendada ja juurutada head teadustava ning teha kõik väärkäitumise ennetamiseks, avastamiseks ja juhtumite korrektseks menetlemiseks”. Hea teadustava allkirjastamine oli esimene suur samm teaduseetika põhimõtete ühtlustamiseks Eestis. Artiklis arutlen, mida see tähendab sotsiaalteaduste kontekstis ning kuidas uuringut disainides võtta arvesse teaduseetika aspekte.

Üldeetiliste väärtuste arvestamine ja hindamine

See, et teaduseetika põhimõtted on olulised, pole ilmselt mingi uudis kellelegi, kes teadustegevuses aktiivselt tegutseb. Teaduseetika põhimõtteid tuleb järgida ka rahvusvahelises teadustöös – seda on ilmselt kogenud igaüks, kes on soovinud publitseerida teadustöö tulemusi mõnes mainekas eelretsenseeritavas

ajakirjas. Teadustöö eetilisi aspekte käsitlemata võib artikli esitamine olla isegi võimatu.

Tervisevaldkonna uuringute puhul lähtutakse meditsiinieetika põhimõtetest, mida käsitletakse põhjalikult eesti keeles ilmunud õpikus (Soosaar 2016) ning mis on eetikateemaga alustamiseks igati kohane materjal ka muude valdkondade uurijatele-üliõpilastele. Protseduuridele ja tervise füüsilisele kahjustamisele (sh nii looma kui ka inimese) lisaks on fookuses üldinimlikud ja -eetilised väärtused ja ka seadusest lähtuvad isikuandmete töötlemise seotud asjaolud. Kuigi sotsiaalteadustel on oma spetsiifika, siis usun, et järgnevalt kirjeldatud põhimõtted kehtivad teadustöös ka laiemalt – praegu ei piirdu uurimistöö eetika enam ammu uuritavate füüsilise „torkimisega”.

Andres Soosaar (2016, 50–59) toob oma õpikus Beauchampile ja Childressile tuginedes välja meditsiinieetika neli põhiprintsiipi: isikuautonoomia austamine, heategemine, mittekahjustamine ja õiglus.

- **Isikuautonoomia** austamine tähendab üksikisiku otsustusõigust uuringus osaleda, teisisõnu – inimese vabatahtlikku ja teadlikku nõusolekut olla uuritav (Beauchamp 2015). Sotsiaalteaduste kontekstis on oluline, et osalejatel oleks piisavalt infot teha vabatahtlik otsus uuringus osalemiseks, milleks tuleb inimesele uuringut (sh selle eesmärgi, meetoodikat, andmete kogumist, analüüsi, säilitamist ning hävitamist puudutavat infot, samuti uuringule kuluvat aega) tutvustada enne selle algust. Sobivaim viis on kasutada teadliku nõusoleku vormi (ingl *informed consent*), mis võimaldab esitada kogu info kompaktset, selgelt ja lihtsalt, sh edastatakse osalejale uurija kontaktid. Nõusolekuvormi allkirjastavad nii osaleja kui ka uurijad. Selline kokkulepe annab tähenduse ka väitele „võite uuringus osalemisest igal hetkel loobuda”, sest inimesel on kahtluste korral või muudel isiklikel põhjustel võimalik uurijatega ühendust võtta, kui tal selleks soov tekib.
- **Heategemise printsiip** eeldab uuringust kasu saamist ning selles kasu-riski tasakaalu leidmist. **Mittekahjustamise** printsiibi eelduseks on kahju vältimine (Beauchamp 2015). Kasusaamise ja mittekahjustamise printsiibi tähendus võib tunduda sotsiaalteadustes mõnel juhul ähmane, kuid oluline on endalt küsida, kas kaasatud sihtrühm (nt mõne haigusega patsiendid) saab uuringust otsest ja/või kaudset kasu. Kas uuringu tulemusel võib juhtuda, et osaleja satub silmitsi diskrimineerimise vm sotsiaalse, emotsionaalse või füüsilise probleemiga? Kui vastused sellistele küsimustele ei ole piisavalt selged ja ühtmoodi mõistetavad, tuleb uuringu disainiga veel tööd teha, et uuring teeniks sihtrühma, mitte uurija isiklikku huvi, ega tekitaks sihtrühma kuuluvate inimeste stigmatiseerimist, diskrimineerimist, sotsiaalset tõrjutust, vaimseid või füüsilisi probleeme. Tänapäevases andmestunud maailmas on nende põhimõtete arvesse võtmine oluline ka siis, kui uuringuna koostatakse süstemaatiline kirjanduse ülevaade, sest ka sellise uuringu tulemused ühes järeldustega võivad põhjustada sihtrühmale eespool nimetatud probleeme.
- **Õigluse printsiip** lähtub õigluse ja õiguse põhimõtetest, nagu näiteks võrdsed võimalused uuringus osaleda ja uuringutulemustest kasu saada, kasude ja riskide õiglane jaotumine jne (Beauchamp 2015).

Teadustöö tegemise kontekstis võiks arvesse võtta, et eespool nimetatud printsiibid, mis loodi esialgu meditsiiniuuringuid silmas pidades, kätkevad endas füüsilise tervise kõrval nii emotsionaalset, vaimset kui ka sotsiaalset tervist ja heaolu. Sotsiaalteadustes tehtavates uuringutes tuleb uuringu eesmärgi püstitades ja selle disaini valides sageli just neid aspekte arvesse võtta. Eetiliste aspektide kaalumist, arvesse võtmist ja hindamist tuleks võtta väga tõsiselt.

Sotsiaaluuringutes, kus käsitletakse inimeste terviseandmeid ja -seisundeid, sekutakse neisse (sh mittefarmakoloogiliselt ja/või mitteinvasiivselt) ning tehakse sekkumiseid ja -järgseid (eri tervise seisundite)

mõõtmisi, on eetikakomitee kooskõlastuse taotlemine mõõdapäasmatu.

Eespool toodu alusel saabki väita, et teatud mõttes on eetiliste asjaolude arvesse võtmine ja hindamine sotsiaalteadustes isegi keerulisem, sest uuringus võib esineda n-ö „hall ala”, mille tõttu võib olla keeruline hinnata, kas, kellelt ja mis kooskõlastust on uuringule vaja. Üldreeglikuks tuleks siiski pidada seda, et uuringud, mis käsitlevad inimeste tervise teemasid või korraldatakse haavatavate sihtrühmade seas, vajavad eetikakomitee kooskõlastust. Uuringute mõistes haavatavate sihtrühmade hulka kuuluvad erisuguste (krooniliste) haigustega patsiendid, k. a vaimse tervise häirete ja puudega

inimesed, alaealised, aga ka ajateenijad, vangid, (kaas)üliõpilased – kõik, kelle puhul on keerulisem põhiprintsiipe kohaldada (nt osalemine ei ole vabatahtlik või on võimalik manipulatsioon, ebaproportsionaalne kasu-riski suhe, uuritava väär või ebapiisav arusaamine uuringu eesmärgist ja andmete kasutamisest jne).

Isikuandmete kogumine ja töötlemine

Isikuandmete kasutamine teadusuuringutes ja sellega seonduv on Eestis seadusega reguleeritud. 2018. aasta 25. maist kehtib Euroopa Liidus isikuandmete kaitse üldmäärus (IKÜM, ingl *General Data Protection Regulation, GDPR*), millest lähtudes muutus 2019. aasta alguses ka Eesti isikuandmete kaitse seadus. Seaduse järgi tegutsemine aitab uurijal kõik asjakohased aspektid läbi mõelda.

Esimene ja olulisim küsimus – kas üldse peab uusi andmeid koguma? See võib tunduda üllatav küsimus, kuid tänapäevases andmestunud maailmas ja eriti meie digiriigi kontekstis tasuks sellele mõelda enne suuremahuliste küsitluste plaanimist, sest olemasolevate andmete teisene analüüs uurimisülesande täitmiseks ei ole ju kuidagi alaväärsem teadustegevus. Vastupidi – see näitab valdkonna uuringutega kursis olemist. Oluline on mees pidada, et ka sel juhul tuleb läbi mõelda andmekaitsega seotud asjaolud, lähtuda oma tegevuses seadusest ja hankida uuringu elluviimiseks vajalik luba (või load).

Kui siiski tundub, et täiesti uue uuringu tegemine on põhjendatud ja teisiti ei saa, tuleks kaaluda eri sotsio-demograafiliste andmete kogumise ulatust ja vajadust. Uuringu disainimisel tasub mõelda, kas kõiki kogutud andmeid vajatakse tulemuste tõlgendamisel ja järelduste tegemisel.

Teatud juhtudel võib see kehtida ka selliste „tavaliste” andmete puhul nagu sünni- ja elukoht, vanus ja sugu.

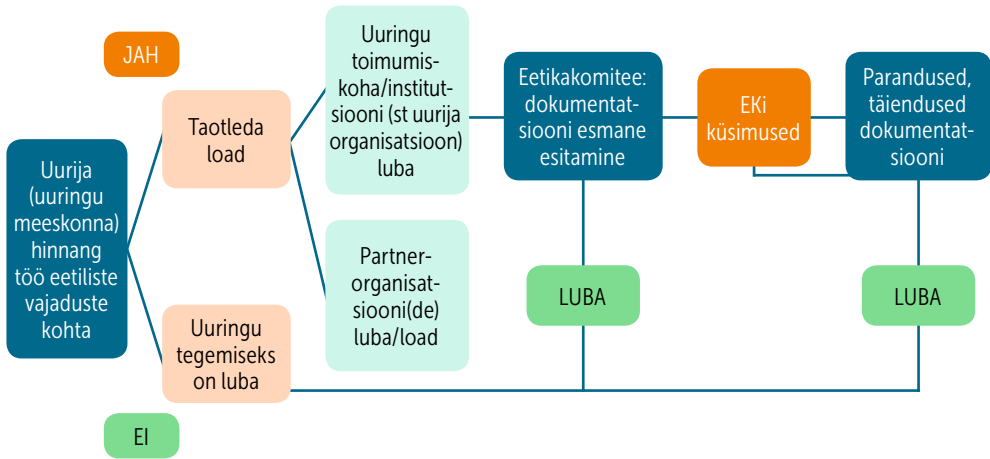
Andmete kogumisele lisaks on meie digiküllastunud maailmas oluline ka see, kuidas andmeid hoitakse, kuhu salvestatakse, kellele ja kuidas on neile ligipääs, kuidas uurijad andmeid vahetavad, kuidas ja millal eemaldatakse andmetelt tuvastamist võimaldav info, kes seda teeb, kas andmed anonümiseeritakse (st isikut iseloomustada/tuvastada võivad andmed kustutakse) või pseudonüümitakse (st isikut saab kaudselt tuvastada, näiteks lisateabe abil või väga spetsiifilise valimi korral ka muude tunnuste järgi; pseudonüümimisega on tegu näiteks siis, kui vastajad/ankeedid kodeeritakse) ning kuidas ja millal kogutud andmed hävitatakse.

Uuringud, mis käsitlevad inimeste terviseteemasid või korraldatakse haavatavate sihtrühmade seas, vajavad eetikakomitee kooskõlastust.

Need andmete kogumise ja töötlemise asjaolud tuleks kindlasti läbi mõelda ja kooskõlastuse vajaduse korral ka komiteele lahti seletada. Kui tegu on teadliku nõusolekuga, peavad andmete kogumise ja töötlemise asjaolud olema selged ka uuringus osalejatele – selgelt ja lihtsalt sõnastatud selgitus peab sisalduma teadliku nõusoleku vormis, milles osaleja annab nõusoleku nii uuringus osalemiseks kui ka oma andmete töötlemiseks.

Kooskõlastuse küsimine teadustööle

Joonisel 1 on esitatud võimalik kooskõlastuse kulg, mida tuleks uuringu ajalist raamistikku kavandades arvesse võtta.

Joonis 1. Uurimistöö eetikast lähtuv protsess.

Uuringu tegemiseks tarvilikud load ei ole seotud ainult uuringu eetilise küljega – ka uuringu elluviimisesse kaasatud institutsioonid nõuavad sageli, et uuringu kava oleks enne eetikakomitee kooskõlastust kinnitatud organisatsioonides endis. Kõigi osalevate asutuste kinnitused peavad olema ka eetikakomiteele esitatavates dokumentides. Taotluse peavad allkirjastama kõigi kaasatud asutuste allkirjaõiguslikud isikud (või asjaomase volituse korral volitatud isikud) digikonteineris või paberil ja skannituna. Kui asutus väljastab eraldi loa, võib esitada selle koos dokumentidega.

Lisainfot nõutud dokumentide ja info kohta leiab eetikakomiteede kodulehtedelt:

- <https://tai.ee/et/instituut/taiek>
- www.ut.ee/et/teadus/eetikakomitee
- www.tlu.ee/tallinna-ulikooli-eetikakomitee.

Enne 2019. aastat oli vaja taotleda eraldi load nii eetiliste aspektide (uuringu disain, meetoodika, mõõdikud, uuritavad jne) kui

ka isikuandmete töötlemise põhimõtete osas – esimene luba saadi valdkonna eetikakomiteelt, mis hindas küll üldisemalt andmekaitse osa (eriti seda, mis puudutas teadlikku nõusolekut, st uuringus osalemist andmesubjekti nõusolekul) ja teine Andmekaitse Inspeksioonilt (AKI).

Teadliku nõusoleku korral peavad olema andmete kogumise ja töötlemise asjaolud selged ka uuringus osalejatele.

Pärast uue seaduse jõustumist rakendus kord, mille kohaselt eetikakomitee hindab ka isikuandmete töötlemisega seotud asjaolusid, kui luba antakse uuringule, milles töödeldakse isikuandmeid andmesubjekti nõusolekuta. Sellises uuringus (nt uuring registriandmete alusel) tuleb andmekaitse asjaolud kirjeldada valdkonna eetikakomiteele esitatavas taotluses ning AKI luba enam eraldi vaja pole. AKI luba on tarvis, kui valdkonnal pole eetikakomiteed ja/või juhul, kui uuring ei vaja eetikakomitee kooskõlastust.

Eestis tegutseb kaks inimuuringute eetikakomiteed: Tallinnas Tervise Arengu Instituudi inimuuringute eetikakomitee (TAIEK) ja Tartus Tartu Ülikooli inimuuringute eetika komitee. Mõlemad komiteed võtavad taotlusi teadustööde hindamiseks vastu üle Eesti. 2019. aasta lõpus tööd alustanud Tallinna Ülikooli eetikakomitee hindab eeskätt ülikooli enda teadusuuringuid.

Inimuuringutega seotud eetikakomiteele lisaks tegutseb Eestis veel Eesti bioeetika ja inimuuringute nõukogu (EBIN) (Sotsiaalministeerium 2019). Tervise infosüsteemi eetikakomitee tööd reguleerivad õigusaktid praegu enam ei kehti (Tervise

infosüsteemi ... 2019). EBIN hindab geenivaramu uuringutele lisaks ka tervise infosüsteemi töid ja annab nõu „globaalsetes” eetikaküsimustes.

Seega tuleb inimesi kaasavate, nende elu ja tervise seotud küsimuste uurimise ja seonduva andmekogumise korral pöörduda mõne eetikakomitee poole, esitades selleks nõutud dokumendid ja oodata seejärel tagasisidet kohese loa või täpsustavate küsimuste ja kommentaaride näol. Viimased aitavad märgata oma teadustööga seotud olulisi asjaolusid, mis on jäänud vajaliku tähelepanuta ja millega tegelemine aitab parandada uuringu disaini.

Viis soovituslikku teadustöö plaanimiseks eetikareeglite kontekstis

Varu aega

- Korrektse teadustöö ettevalmistamiseks on vaja heale mõttele ja üllale eesmärgile lisaks ka aega kõigiks administratiivseteks tegevusteks.

Hinda

- ... oma uurimistöö eesmärgi ja meetodi valikut, lähtudes „Hea teadustava” juhistest (2018, 10–11).

Uuri, kas luba on vaja

- Kas sinu uuring vajab osalevatelt organisatsioonidelt luba või kooskõlastust?

Valmista ette ja esita dokumendid

- Kas kogud isikuandmeid, eriti terviseandmeid, teed uuringut patsientide, laste vm haavatavate sihtrühmadega? Kui jah, siis vajad eetikakomitee kooskõlastust!

Start

- Kui luba käes, siis asu **uurimistööd tegema!**

Uuringut kavandades võib teadustöö eetiliste külgedega tegelemine tunduda keerukas, kuid eespool toodut arvesse võttes on võimalik hoida tasakaalu ja vältida kukkumist. See omakorda tagab aga kõie eduka ületamise

ja ajakohaste teaduseetika nõuetega kooskõlas oleva uuringu elluviimise – olgu selleks kõrgharidustaseme lõputöö kaitsmine või tulemuste publitseerimine mainekas teadusajakirjas.

Viidatud allikad

- Beauchamp, T. L.** (2015). The „Four Principles” Approach to Health Care Ethics. Raamatus: Ashcroft, R., Dawson, A., Draper, H. ja McMillan J. (toim.) *Principles of Health Care Ethics*, 2nd edition., 3–12. Chichester: John Wiley & Sons.
- Hea teadustava** (2017). www.eetika.ee/sites/default/files/www_ut/hea_teadustava_trukis.pdf. (02.04.2020).
- Isikuandmete kaitse üldmäärus** (2016). www.aki.ee/sites/default/files/dokumendid/reform/isikuandmete_kaitse_uldmaarus_2016_679_0.pdf. (02.04.2020)
- Soosaar, A.** (2016). *Meditšiinieetika*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
- Sotsiaalministeerium** (2019). Minister Kiik kinnitas Eesti bioetika ja inimuuringu nõukogu koosseisu. www.sm.ee/et/uudised/minister-kiik-kinnitas-eesti-bioetika-ja-inimuuringute-noukogu-koosseisu. (09.04.2020)
- Tervise infosüsteemi eetikakomitee töökord, komitee liikmete arv ja määramise kord** (2019). Riigi Teataja. www.riigiteataja.ee/akt/13027523?leiaKehtiv. (09.04.2020).

Marju Selg

ajakirja Sotsiaaltöö kolleegiumi liige

Jane Addams ja sotsiaalne *settlement*

Jane Addams (1860–1935) oli ühiskonnategelane, sotsiaalsete reformide eestvõitleja, *settlement*-liikumise aktivist, sotsioloog ja sotsiaaltöötaja.

Kuidas muuta inimeste elu paremaks, aidata neid, kes on kehvemas olukorras? See küsimus tõusis eriti teravalt esile 19. sajandi teisel poolel, kui kaastundlike ja sotsiaalselt mõtleivate keskklassi inimeste tähelepanu pälvis tuhandete inimeste armetu elu tööstusrevolutsiooni tuules tekkinud töölisagulites.

Kaks mõtteviisi

Tollal, sotsiaaltöö sünniajal, kujunes kaks eri suundades mõtlevat seltskonda. Ühed püüdsid inimeste olukorda parandada neid individuaalselt ja perekonniti mõjutades, pahedest vabastades ja mõnevõrra ka materiaalselt aidates¹. Sellest tegevussuunast kasvas ajapikku välja sotsiaalne juhtumitöö, millele pani teadusliku aluse Mary Richmond (vt Selg 2018).

Seevastu teised leidsid, et vaesust ja pahe- sid inimestega individuaalselt tegeldes välja

juurida on lootusetu, sest süüdi on sotsiaalsed olud, mis ei võimaldagi inimestele paremaid valikuid. Sellest mõtteviisist tekkis *settlement*-liikumine: noored jõukatest peredest haritlased asusid elama vaestesse naabruskondadesse, eesmärgiga tuua inimestele lootust, haridust ning aidata neil nende endi jõupingutuste toel oma elu paremaks muuta. *Settlement*-mõtteviisi kuulsaim esindaja on Jane Addams.

Nüüdseks on need periooditi lausa vaenujalal olnud suunad kokku sulamas. Seda on soodustanud sotsiaaltöö üldine suundumus erisuguste, ka sotsiaaltööväliste teooriate² loomimise suunas ja heas mõttes eklektika salimine, mille taga on tõdemus, et tänapäeva keerukas ühiskonnas hakkama saamiseks vajavad inimesed mitmekülgsemat tuge, kui seda saaks pakkuda ühe või teise lähenemisviisi külge klammerdudes (Jarvis 2006).

¹ Peamistes tööstusmaades, Ameerika ühendriikides ja Inglismaal koondusid sel viisil tegutsevasse heategevusühingusse (Charity Organization Societies) algul vabatahtlikud, hiljem kutselised abistajad.

² Vt sotsiaaltöö professiooni ülemaailmne definitsioon (2014).

Sotsiaaltöö kujunemisloo tundmine annab meile võtme tänapäeva sotsiaaltöö mõistmiseks, sestap on vaja aeg-ajalt heita pilk aastate ja sajandite taha ning uurida, kuidas mõtlesid ja tegutsesid meie eelkäijad. See artikkel on pühendatud ühele suurimatest sotsiaaltöötajatest, kes muide ise end selleks ei nimetanudki.

Jane Addams – noorusaastad ja seisukohtade kujunemine

Jane Addams sündis 160 aastat tagasi, 6. septembril 1860 USA Illinoisi osariigis jõuka möldri üheksa-lapselise pere elvii-mase lapsena. Jane'i lapsepõlv ei olnud pilvitu: tema ema suri üheksandat last kandes ning neli õde-venda surid enne, kui Jane sai viieaastaseks. Nii juhtuski, et peamiselt kasvatasid teda vanemad õed. Seljatuberkuloosi tõttu oli Jane lapsena nõrguke, ta lonkas ega saanud teiste lastega koos joosta ja mängida ning veetis aega raamatute seltsis.

Oma mälestustes rõhutab Addams (2010), kui väga ta imetles oma isa ning püüdis olla tema vääriline. Isa oli osalenud ohvitserina Ameerika kodusõjas, ta oli tuntud poliitikategelane ja pikka aega Illinoisi osariigi senaator. Poliitikuna tundis ta oma sõbra, president Abraham Lincolni³ toetust.

Jane unistas juba lapsena midagi kasulikku maailmas ära teha. Charles Dickensi sotsiaalseid romaane lugedes ning naabruskonna inimeste elu nähes küpses temas soov õppida arstiks ning elada ja töötada vaeste seas. Lapsena käis Jane pühapäevakoolis ja oli koduõppel. 1881. aastal lõpetas ta Rockfordi Naiste Seminari ning järgmisel aastal, kui seminar muudeti kõrghariduse nõuetele vastavaks Rockfordi Naiste Kolledžiks, omistati talle edasiõppimiseks vajalik bakalaureusekraad.

Jane Addams 1906. aastal.

Autor: George de Forest Brush

National Portrait Gallery, Smithsonian Institution /

Wikimedia Commons

Samal suvel suri ootamatult Jane'i isa ning kõik Addamsite pere õed-vennad pärisid igaüks umbes 50 000 dollarit, mis oli tol ajal üüratu summa. Sügisel asus Jane meditsiini õppima, kuid pidi õpingud katkestama kehva tervise tõttu. Unistuse luhtumine oli talle raske löök. Järgmised kaks aastat möödusid kodus masenduse küüsis. Sel ajal ta lugese palju ning on oma mälestustes kirjutanud näiteks Lev Tolstoi traktaadist „Milles seisneb minu usk?“, mis andis religioosset hingepidet, ning John Stuart Milli „Naiste allutamise“⁴, mis pani mõtlema sotsiaalse surve üle abielluda ja pühendada oma elu ainult perele. Pikkades kirjades

³ USA president 1861–1865.

⁴ The Subjection of Women, 1869.

seminariaegsele sõbratarile Ellen Gates Starrile arutles ta loetu ja ka kristluse üle ning elas välja oma meeleheidet.

1887. aasta suvel sattus Jane Addams lugema uue *settlement*-maja asutamise ideest ning sellest innustudes otsustas koos sõpradega Euroopas reisides külastada ka maailma esimest sellist asutust – Toynbee Halli Londonis. Visiit saigi sügisel teoks. Addamsi sõnul oli Toynbee Hall ülikoolimeeste kogukond, kus nad elasid, suhtlesid vaestega ja veetsid koos aega, kuid tegid seda samal viisil, nagu oma ringkonnas; kõik oli loomulik ja siiras ning näis toimivat ideaalselt.

Nõnda küpseski Addamsil idee rajada kodumaal samalaadne asutus. Ta rääkis sellest sõbratar Ellen Gates Starriga, kes nõustus kaasa lööma. 1889. aastal üürisid nad Chicago vaeses linnaosas suure maja, mis esimese omaniku järgi sai nimeks Hull House. Noored naised asusid sinna elama, olles otsustanud „teha majast kõrgkultuuri ja seltskondliku elu keskuse, korraldada harivaid ja heategevuslikke üritusi ning uurida ja parandada elutingimusi Chicago tööstuspiirkondades” (Addams 1910, 112). See saigi aastate jooksul teoks.

Hilisem elu ja ühiskondlik tegevus

Seltskondliku tuntuse ja autoriteedi kasvades julges Addams võtta laiemat kodanikuvastutust. 1905. aastal nimetati ta Chicago Hariduskogu liikmeks ning 1908. aastal osales ta Chicago Kodanikuteaduste ja Filantroopia kooli loomises – kool põhines *settlement*-ideoloogial ning õppeainetes käsitleti muuhulgas ka noorukite hälbekäitumise, koolist põhjuseta puudumise, kutseõppe

ja eluaseme temaatikat (*Guide to...* 2010). Järgmisel aastal sai Addamsist Üleriigilise Heategevuse ja Korrektsiooni Konverentsi⁵ (hilisem Üleriigiline Sotsiaaltöö Konverents) esimees. 1910. aastal omistas Yale'i ülikool Jane Addamsile kunstide aumagistri kraadi.

Andeka ja ettevõtliku naisena innustas ta sookaaslasti osalema avalikus elus, omandama haridust ning seisma enda ja ühiskonna kõikide nõrgemate liikmete õiguste eest.

Maailmavaatelt oli Jane Addams feminist, kuigi ise ta ennast nõnda ei määratlenud. Andeka ja ettevõtliku naisena innustas ta sookaaslasti osalema avalikus elus, omandama haridust ning seisma enda ja ühiskonna kõikide nõrgemate liikmete õiguste eest. Ta oli veendunud, et naised peavad saama kaasa rääkida seadusloomes ja seega omama ka valimisõigust⁶. Sotsiaalreformide alal tegi ta koostööd filosoofi ja sotsiaalteadlase George H. Meadi ning haridusuuendaja John Deway'ga, teemadeks eelkõige naiste õiguste edendamine ja laste eksploateerimise lõpetamine.

Jane Addamsi suur unistus oli vabastada maailm sõdadest, oma vaadete propageerimiseks kasutas ta kõiki võimalusi: näiteks 1906. aastal esines Wisconsinis Ülikooli suvesessioonil loengutega ja koondas need järgmisel aastal ilmunud raamatusse „Uusimad rahuideaalid”⁷. 1913. aastal pidas ta rahu kaitseks Haagi Rahupalee avamisel, oli Naiste Rahupartei juht ning juhatas mitmeid naiste rahuteemalisi konverentse. Hoolimata sellest, et press tituleeris ta

⁵ Konverents tähendab siin pigem organisatsiooni või koostöökogu.

⁶ USAs said naised valimisõiguse 1920., Eestis 1917. aastal.

⁷ *Newer Ideals of Peace*, 1907.

Ameerika kõige ohtlikumaks naiseks, oli Jane Addams avalikult vastu Ameerika Ühendriikide astumisele Esimesse maailmasõtta. Muide, Ameerika Revolutsiooni Tütred⁸ heitsid ta sellise „ebapatriootliku” tegevuse eest oma ridadest välja. Addams ei loobunud oma veendumuste järgimisest: sõja ajal osales ta toiduabi korraldamises vaenlasrahvustest perede lastele.

Jane Addams esines avalike ja teaduslike loengutega, kirjutas üle kümne raamatu ja hulgaliselt artikleid, sealhulgas viis teadusartiklit ajakirjas *American Journal of Sociology*, mis on ilmunud katkematult 1895. aastast kuni tänapäevani. Kõik see ühiskondlik ja teaduslik tegevus oli tihedalt läbi põimunud ettevõtmistega Hull House’is ning suures osas neist inspireeritud.

1926. aastal tabas Addamsit südameatakk, millest ta päriselt ei taastunudki. 1931. aastal omistati talle koos Nicholas Murray Butleriga⁹ Nobeli rahupreemia, kuid kehva tervise tõttu ei saanud ta minna seda vastu võtma.

Jane Addams suri 28. mail 1935, kolm päeva pärast ootamatult avastatud vähi opereerimist. Matusetalitus toimus Hull House’i siseõues.

Suur sotsioloogialabor

Kuigi sotsioloogiline uurimistöö ei olnud Jane Addamsi põhitegevus, oli ta ometi tihedalt seotud sotsioloogia kui uurimisvaldkonna ja teadusala loomisega Ameerika Ühendriikides. Hull House’i perenaissenä sõbrunes Addams Chicago koolkonna

sotsioloogidega¹⁰, ta ise ja teised *settlemendi* asukad osalesid mitteametlikult ülikooli sotsioloogialoengutes. Addamsi eestvedamisel ja koostöös ülikooli sotsioloogidega uuriti naabruskonna elu-olu: töötangimusi ja sissetulekuid, sanitaartingimusi ja prügijandust, imikute suremust ja ämmaemandate tööd, tuberkuloosi levikut, narkootikumide tarvitamist, piimaga varustamist jms. Nõnda saadi usaldusväärset teavet Hull House’i tegevuste arendamiseks.

Jane Addamsi suur unistus oli vabastada maailm sõdadest, oma vaadete propageerimiseks kasutas ta kõiki võimalusi.

Koostöös Chicago koolkonna liikmetega anti välja kogumik „Hull-House Maps and Papers”¹¹ (1893), milles kirjeldatakse naabruskonna olustikku eluvaldkondade ja rahvusrühmade kaupa. Hull House ja Chicago agulid olid tollal justkui suur sotsioloogialabor, seetõttu ei ole teos ainult teabekogum, vaid see aitas sotsioloogidel täpsustada uurimissuundi ja arendada uurimise metoodikat. „Maps and Papers” on valgustav lugemisvara ka tänapäeva linnasotsioloogidele ja sotsiaaltöötajatele.

Jane Addamsi panuse sotsioloogiasse tõi esimesena päevavalgele Mary Jo Deegan 1988. aastal ilmunud raamatus „Jane Addams and the Men of the Chicago School, 1892–1918”¹². Ameerika Sotsioloogide

⁸ 1890. aastal loodud organisatsioon naistele, kes otseselt põlvnevad Ameerika Ühendriikide iseseisvuspüüdlustega seotud isikust.

⁹ USA diplomaat ja haridustegelane, Columbia ülikooli president, sõjavastase Kelloggi-Briandi pakti (1928) eestvedaja.

¹⁰ Chicago Ülikooli sotsioloogia teaduskond loodi 1892, seega kolm aastat pärast Hull House’i asutamist. Chicago sotsioloogia- ja kriminoloogiakoolkonda nimetatakse ka ökoloogiliseks.

¹¹ Hull House’i kaardid ja kirjeldused.

¹² Jane Addams ja Chicago koolkonna mehed, 1892–1918.

Hull House

Niisiis, saades innustust Toynbee Halli külastamisest Londonis, asutasid Jane Addams ja Ellen Gates Starr oma *settlement*-maja. Mõiste *settlement* tuleneb sõnast *settle* – elama asuma, end sisse seadma, kuid see ei tähenda vaeste ja kodutute majutamist, nagu vahel arvatakse, vaid nende sekka elama asumist, eesmärgiga nende elu paremaks muuta.

Jane Addams kasutab väljendit *sotsiaalne settlement*, et eristada Hull House'i Inglismaa *settlement*-liikumisest ja rõhutada Ameerika *settlement*-liikumise reformipüüdlusi. Erinevalt eelkõige vaestebile keskenduvast Toynbee Hallist oli Hull House'ile omane naabruskonna inimeste madalalävine¹³, bürokraatiavaba abistamine ning tähtsaks peeti kogukonnatunde arendamist. Hariduse, kasvatus ja seltsieluga tegeldi mõlemas paigas, kuid Hull House'is oli sellel kõigel avaram poliitiline mõõde: osaleti töölisliikumises, sekkuti hariduspoliitikasse, taotleti sotsiaalseid reforme, nõuti rahvale demokraatlike osalemisõigusi.

Jane Addams ja Ellen Gates Starr alustasid oma uut elu üsna halvas seisus oleva härraste-maja korrastamisest: parandada tuli veranda katus, renoveerida ruumid, osta sisustust. Esialgsed remondi- ja tegevuskulud tasus Jane Addams ise, kuid õige pea saadi eraisikutelt annetusi, mis katsid suure osa eelarvest.

Aegamisi lisandus Hull House'i uusi asukaid. Erinevalt Toynbee Hull'ist, mis oli meestekogukond, olid Hull House'i eestvedajaiks naised, keda ühendas hea haridus, tundlik sotsiaalne närv ja soov muuta ühiskonda paremaks. Enamasti esimese põlvkonna haritlastena töid nad *settlement*-töösse kaasa päritoluperedest saadud arusaamad naise traditsioonilisest rollist hoolitseva ema ja koduhoidjana ning suunasid selle hoolitsuse rõhutat inimgruppidele, justkui need oleksid nende oma lapsed.

Tol ajal näis Ameerika ühendriikides olevat kaks erinevat sotsiaaltööd: ametlik hoolekanne meeste loodud ja juhitud bürokraatlike struktuuride maailmas ning *settlement*-majad, mis sündisid naiselikust hoolimisest. Naised leidsid oma viisi end sotsiaalselt teostada, sest neil oli raske pääseda meeste võimustruktuuridesse.

Hull House'i üks eesmärk oli tutvustada jõukamate ühiskonnakihtidest pärit noori lihtrahva eluga, milles on palju muudki kui kõmuajakirjanduses pakutavad sensatsioonilised pildikesed kuritegevusest, vägivallast, intsestist ja prostitutsioonist. Et rikkaid ja vaeseid omavahel lähendada ja barjääre kaotada, korraldati kõnekoosolekuid ja ühiseid kultuuriüritusi. Jõukatest peredest tütarlapsi kutsuti appi tegelema töölisperede lastega, põetama haigeid, kuulama hädasolijate muresid.

Et mõista Hull House'i tegevuse keerukust, heitkem pilk naabruskonnale. Selles elas paljudest rahvustest immigrante, keda tööstusrevolutsioon oli meelitanud Ameerikasse paremat elu otsima. Sakslased ja juudid, kreeklased, iirlased, tšehhid, prantslased – iga rahvusgrupp oli koondunud kindlasse piirkonda ning hoidis omaette.

Hull House Chicagos 20. saj. alguses. Postkaart

V.O. Hammon Publishing co / Wikimedia Commons

¹³ Kõigile avatud, kergesti ligipääsetav sotsiaalne töö, mis toimub abivajajate aktiivsel osalusel.

Seega tuli üldisest vaesusest ja harimatusest põhjustatud probleemide kõrval tegelda eri kultuuridest inimeste lõimimisega ameerika ühiskonda. Selleks korraldati haridusliku sisuga ja seltskondlikke üritusi ning loodi võimalusi kaunite kunstide ja käsitöö viljelemiseks. Kõik see töö oli edukas: teisel tegevusaastal külastas Hull House'i lasteaeda, laste huviringe, täiskasvanute klubiõhtuid ja õhtukursusi kaks tuhat inimest nädalas. Asutati raamatukogu, kunstigalerii ja -studio, köitekoda, võimla, ujula, muusikakool, draamatrupp, tööbüroo, noortele sotsiaaltöötajatele pakuti praktiseerimise võimalusi. 1911. aastal koosnes Hull House juba 13 hoonest, neile lisaks ka mängumuru¹⁴ ja suvelaager.

Erilisel kohal Hull House'is oli kunstiprogramm. See oli Jane Addamsi viis seista vastu hariduse „industrialiseerimisele”, mille eesmärk oli ette valmistada konkreetsete tööde jaoks sobivaid inimesi. Addams oli veendunud, et kaunite kunstidega tegelemine aitab saada iseseisvalt mõtlevaks kodanikuks, arendab kujutlusvõimet, soodustab inimeste vastastikust eneseavastamist ja liidab eri kultuuride esindajaid.

20. sajandi esimestel kümnenditel oli Hull House kuulsaim *settlement*-maja maailmas.

Pärast Addamsi surma 1935. aastal jätkati naabruskonna teenimist, 1960ndail koliti asutus mujale, abisüsteem reorganiseeriti ja sotsiaalteenused koondati Jane Addams Hull House-ühingu alla. 2012. aastal suleti ühing pankroti tõttu. Praegu kuulub Hull House'i esialgne hoone Chicago Illinoisi Ülikooli arhitektuuri ja kunstide kolledžile ning selles asub avalik muuseum, milles tutvustatakse Jane Addamsi jt Hull House'i asukate elu ja tegevust (Jane Addams Hull-House Museum, i.a).

Liidu president Joe Feagin (2001) nimetas Addamsit sotsioloogia võtmeisikuks ning kutsus sotsiolooge üles taastama sotsiaalset aktiivsust ja pühendumust sotsiaalsele õiglusele.

Kas Jane Addams oli sotsiaaltöötaja?

Jane Addamsi tegevus oli niivõrd mitmekülgne, et teda peavad enda omaks sotsioloogid, naisõiguslased, heaolusüsteemide reformijad jpt. Meid huvitab ta eelkõige sotsiaaltöö edendajana. Addamsit peetakse ökoloogiliste sotsiaaltöösuundade (ökosotsiaalne, sotsiaalruumiline) emaks, ent paraku kulus sadakond aastat Hull House'i asutamisest,

kuni peavoolu sotsiaaltöösse jõudis ökoloogiline ja naabruskondlik mõtlemine ning keskendumine *sotsiaalsele*. Addams ise vältis sotsiaaltöötaja tiitlit või kasutas seda ainult jutumärkides. Oletatakse, et sellega soovis ta end eristada vaeseid, rõhutud ja normidest hälbivaid inimesi abistavate heategevusühingute (*Charity Organization Society*)¹⁵ mudelist (Brieland 1990). Ka ei olnud sotsiaalhooletkanne Hull House'i põhitegevus ja mis veelgi tähtsam, erinevalt heategevusühingute nn sõbralikest külastajatest (ingl *friendly visitor*) ei rakendatud Hull House'is abivajajatele kõlbluskontrolli (*Moral Means Test*)¹⁶, st ei kontrollitud inimeste jumalakartlikkust ja valmidust meeleparanduseks, mis näitaks,

¹⁴ Selle ilusa mõistega tähistati avalikke mänguväljakuid ilmasõjaeelses Eesti Vabariigis.

¹⁵ Ühendas *settlement*-liikumisele samaaegselt tegutsenud „teadusliku heategevuse” üksusi.

¹⁶ Kõlbluskontrollist loobumisele aitas suuresti kaasa Mary Richmondi tegevus, eriti tema 1917. aastal ilmunud raamat „Social Diagnosis” (vt Selg 2018).

kas nad üldse väärivad abi. *Settlement*-majas hinnati heanaaberlikke suhteid ja hoolivat, tingimusteta abistamist ning austati iga inimese kultuuripärandit.

Vaeste ja rõhutute sekka elama asumine nende elu muutmiseks näib põnev ja ahvatlev, kuid praeguseks on see aegunud eneseteostusviis. Aga kuidas 21. sajandil olla pühendunud sotsiaaltöötaja? Kuidas jõuda abivajajateni, kes ise meie juurde ei tule,

kuidas kaotada barjäärid, mis eraldavad neid peavooluühiskonnast? Kuidas olla ühtaegu sõbralik naaber ja professionaal? Kuidas kaitsta haavatavate inimrühmade huve, mõjutada sotsiaalpoliitikat? Need küsimused seisavad meie ees iga päev. Jane Addams leidis neile oma ajas vastused. Küllap oli temas rohkem tõelist sotsiaaltöötajat kui meis, kes me oleme kammitsetud tänapäeva bürokraatlikest süsteemidest.

Viidatud ja viitamata allikad

- Addams, J.** (1910) *Twenty Years At Hull-House*. The Phillips Publishing Company.
<https://socialwelfare.library.vcu.edu/settlement-houses/addams-jane>. (24.11.2020).
- Biesel, K.** (2007). Sozialräumliche Soziale Arbeit: Historische, theoretische und programmatische Fundierungen. Wiesbaden: Deutscher Universitäts-Verlag.
- Brieland, D.** (1990). The Hull-House tradition and the Contemporary Social Worker: Was Jane Addams really a social worker? *Social Work*, 35(2), 134–138.
- Feagin, J.** (2001). Social Justice and Sociology: Agendas for the Twenty-First Century. *American Sociological Review*, 66(1), 7.
- Gross, M.** (2010). Collaborative experiments: Jane Addams, Hull House and experimental social work. *Social Science Information*, 48(1), 81–95.
- Guide to the Chicago School of Civics and Philanthropy. Records 1903–1922** (2010).
www.lib.uchicago.edu/e/scr/c/findingaids/view.php?eadid=ICU.SPCL.CSCP. (24.11.2020).
- Hull-House maps and papers. A presentation of nationalities and wages in a congested district of Chicago, together with comments and essays on problems growing out of the social conditions.** (1893).
 New York: T.Y. Crowell. https://openlibrary.org/books/OL14013937M/Hull-House_maps_and_papers.
- Jane Addams** (2020). Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Jane_Addams. (24.11.2020).
- Jane Addams Hull-House Museum.** (i.a.). www.hullhousemuseum.org.
- Jarvis, C.** (2006). Function versus Cause: Moving Beyond Debate. *Praxis* 6(3), 1–6.
- Nobel Peace Prize 1931 Jane Addams. Jane Addams Biographical.** (2020).
www.nobelprize.org/prizes/peace/1931/addams/biographical (24.11.2020).
- Selg, M.** (2018). Mary Richmond ja sada aastat teaduslikku sotsiaaltööd: „Social Diagnosis”, 1917. *Sotsiaaltöö 20 aasta juubeli erinumber*, 26–30.
- Sklar, K. K.** (1985). Hull House in the 1890s: A Community of Women Reformers. *Communities of Women*, 10(4), 658–677.
- Sotsiaaltöö professiooni ülemaailmne definitsioon** (2014). *Sotsiaaltöö*, 3, 9–14.
- Stankiewicz, M. A.** (1989). Art at Hull House, 1889–1901: Jane Addams and Ellen Gates Starr. *Woman's Art Journal*, 10(1), 35–39.

Tervisedenduse konverents 2020.
Foto: Erlend Štaub

Järeleuvaadatavad sotsiaalvaldkonna konverentsid ja seminarid

Keerulise aja tõttu toimusid sel sügisel paljud sotsiaalvaldkonna üritused veebis või väiksema osalejate arvuga kohapeal. Uus lahendus tõi kaasa võimaluse enamikke sündmusi veebi vahendusel järele vaadata. Teiste hulgas:

- tervisedenduse veebikonverents „Vaimne tervis – nähtamatust nähtavaks”
- Eesti õigusteadlaste päevade paneeldiskussioonid „Ülalpidamiskohustusest hällist hooldekoduni”; „Laste õigused”, „Kas õigus surra on inimõigus?”
- vaimse tervise päeva virtuaalne mess „Püsime koos!”
- sotsiaalhoolekande konverents „Ellujäämiskunstid muutunud maailmas”
- Tartu Ülikooli ÜTI virtuaalne teematuuba „Uus normaalsus COVIDiga ja laste heaolu: kuidas edasi?”
- veebikonverents „Dementsusega inimese hooldekodu – nagu oma kodu”
- sotsiaalkindlustusameti korraldatud „Haldusakti koostamise koolitus sotsiaaltöö ametnikele”
- Lastekaitse Liidu aastakonverents „Meheks sünnitakse, isaks kasvatakse”
- konverents lähisuhtevägivalla teemal „Vägivalla varjust välja”
- taastava õiguse kuu lõpukonverents „Kelle õigus on taastav õigus?”
- rahvusvahelisele puuetega inimeste päevale pühendatud kampaania „Terve elu eriolukorras”.

Ürituste lingid leiab pidevalt uuenevast **kalendrist ajakirja Sotsiaaltöö veebilehel** www.tai.ee/sotsiaaltöö (vt rubriiki „Sündmused ja koolitused”), mis saadetakse kord kuus ka Sotsiaaltöö uudiskirja lugejatele.

Kalendrist leiab eelinfot tulevaste sündmuste ja täiendusõppe võimaluste kohta, viited suuremate koolituste korraldajate veebilehtedele jpm. Kalendrisse info lisamiseks kirjutage palun toimetusele aadressil: ajakiri@tai.ee.

LOE ARTIKLEID VEEBIS!

Ajakirja Sotsiaaltöö veebilehel www.tai.ee/sotsiaaltöö saab lugeda viit viimati ilmunud ajakirjanumbrit, rohkesti üksikartikleid varasematest ja PDFidena ka möödunud aastate numbreid.

Veebis saab lugeda ka neid detsembrinumbri artikleid, mida ei ole avaldatud paberil:

- Muudatused puuetega laste tugiteenuste korralduses. *Ebeli Berkman*
- Paindlikumad tööturuteenused ja tööampsud aitavad tööotsijal kohaneda muutunud (töö)maailmas. *Marina Radik, Karin Kiis*
- Taastava kriminaalhoolduse ülesehitamine. *Ian D. Marder*
- Taastav õigus ja mittekarakteristlik sekkumine Ida- ja Lääne-Virumaa noorsoopolitseinike töös. *Jaana Malmberg, Krisli Kaldaru*
- Taastavad aruteluringid. *Annegrete Johanson*
- Kui inimene keeldub sotsiaaltöötaja abist. Jaagu lugu. *Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsioon, Airi Mitendorf ja ajakiri Sotsiaaltöö*

TELLI AJAKIRI JA UUDISKIRI!

Alates 2021. aasta numbritest saavad sotsiaalvaldkonnas tegutsevad asutused, kohalikud omavalitsused, riigiasutused, kutse- ja kõrgkoolid ning raamatukogud **tellida ajakirja tasuta** (piiratud koguses). Sama pakkumist saavad kasutada ka enesetäiendamisele huvitatud sotsiaalvaldkonna töötajad ja sotsiaaltöö või lähedaste erialade üliõpilased.

Tellimuse saab vormistada, täites ankeedi ajakirja veebilehel.

Paberväljaanne ilmub neli korda aastas: veebruaris, mais, septembris, detsembris. Tellimuse üheks või kaheks aastaks saab vormistada ajakirja veebilehel.

Igal kuul ilmub Sotsiaaltöö elektrooniline uudiskiri, mis koondab ajakirja ja valdkonna värskemad uudised ja sündmused. Uudiskirja saab tellida koos ajakirjaga või ka eraldi.